

Міністерство освіти і науки України
Чорноморський національний університет імені Петра Могили
Миколаївське відділення Інституту історії України НАН України

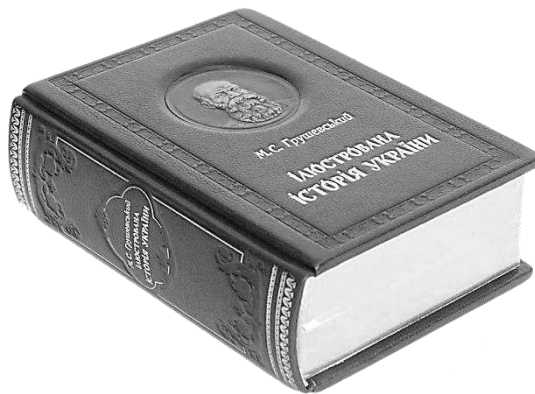
**«Історико-культурна спадщина для сталого майбутнього України
(до 150-річчя від дня народження Михайла Грушевського)»**

в рамках Всеукраїнської науково-практичної конференції

«МОГИЛЯНСЬКІ ЧИТАННЯ – 2016»

**«ДОСВІД ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ:
ГЛОБАЛЬНИЙ, НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТИ»**

Тези

Миколаїв – 2016

Історико-культурна спадщина для сталого майбутнього України (до 150-річчя від дня народження Михайла Грушевського) // «Могилянські читання – 2016». Всеукраїнська науково-практична конференція. «Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти»: тези. – Миколаїв : Вид-во ЧНУ імені Петра Могили, 2016. – 100 с.

У збірнику містяться матеріали доповідей учасників наукової конференції «Історико-культурна спадщина для сталого майбутнього України (до 150-річчя від дня народження Михайла Грушевського)» в рамках Всеукраїнської науково-практичної конференції «Могилянські читання – 2016».

Матеріали публікуються за оригіналами, які представлені авторами. За достовірність викладених фактів відповідальність несе автор.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. Погляди науковців 4

Котляр Ю. В. Михайло Грушевський про ментальні особливості українців 4

Шевченко Н. В. М. С. Грушевський про концепцію «Русского мира» 6

Гайдай О. М. Державні нагороди Російської імперії для жінок (XVIII – початок XX ст.) 8

Гаргаун Я. І. Націоналістично-концептуальна публіцистика Ю. Бойко-Блохина 10

Іовчева А. М. Характерництво в історії та фольклорі козацтва 13

Лозко Г. С. Знайдено лист Дмитра Донцова до Лариси Мурович 14

Міронова І. С. Участь зв'язківців Південної України в революції 1905 р. 16

Морозова О. С. Українське питання в сучасній польській історіографії 18

Недбай Л. С. Репресії щодо громадян польської національності на Півдні України у 20–30-х рр. XX століття: історіографія проблеми 19

Підберезних І. Є. Дипломатичні відносини між США та країнами Південно-Східної Азії 21

Піструїл І. В. Про канібалізм 23

Погромський В. О. Діяльність АРА (Американської адміністрації допомоги) у Чехословаччині за часів Першої Республіки 1918–1938 рр. 25

Тригуб О. П. Благочинний Миколаєва отець Павло Салагор 27

Тригуб П. М. Сторінки історії Новокрасного (до 1921 р.) 30

Шевченко Н. В. Документи з історії нотаріату в Державному архіві Миколаївської області 32

Ядловська О. С. Участь партій національних меншин у виборчих кампаніях в період Центральної Ради на Півдні України 34

Ярошенко С. О. Відображення історії радянських виправно-трудових таборів у архівах України 36

Розділ 2. Студентські наукові студії.....	38
<i>Алімова Я. Є.</i> Сучасна реконструкція гладіаторських боїв	38
<i>Безбабна М. А.</i> Життя німецьких колоністів на території Миколаївщини у XIX ст.	40
<i>Біліченко Л. С.</i> Козацько-польські відносини у дослідженні М. С. Грушевського	41
<i>Білусяк А. В.</i> Явище колабораціонізму на території України в роки Другої світової війни	43
<i>Буряк А. І.</i> Державницька політика гетьмана І. С. Мазепи	45
<i>Волобуєва А. В.</i> Вибір Олександра Невського і Данила Галицького: проект по визволенню від Золотої Орди.....	47
<i>Данішевська М. О.</i> Таємниці щоденника Анни Франк	49
<i>Дрозд К. О.</i> Роль Маріїнської жіночої гімназії в розвитку освіти на Миколаївщині	51
<i>Єльчик В.</i> Українська геополітика часів козацько-гетьманської держави	53
<i>Климчук М. В.</i> Ліквідація антикомуністичного повстанського руху Голодомором 1932–1933 рр.	54
<i>Кожелякіна Н. С.</i> Особливості політичного та економічного розвитку Японії після Другої світової війни	56
<i>Козак Н. О.</i> Правовий статус жінки в добу Київської Русі	58
<i>Короткова В. І.</i> Роль жінки в мусульманських державах у XX–XXI ст.	59
<i>Костинський О. Р.</i> Польща в системі міжнародних відносин у міжвоєнний період (1919–1939 рр.).....	62
<i>Котляр О. Ю.</i> Альтернативна історія як літературне явище	64
<i>Кошева Ю. О.</i> Мішка Япончик – одеський «Робін Гуд» з «шікарним видом»	66
<i>Крамаренко О. С.</i> Історичний досвід ООН у відбудові миру в Хорватії	68
<i>Меліхова Л. А.</i> Жінка в історії України (гендерна модель українського соціуму та актуальні питання дослідження).....	70
<i>Надич В. М.</i> Кримське ханство як союзник Богдана Хмельницького у Національно-визвольній війні XVII ст.	72
<i>Незнаюк С. Ю.</i> Українські землі як стратегічний плацдарм збройного впливу на Європу та світ з боку СРСР.....	74

Нестерова М. Українсько-французькі відносини Директорії УНР в 1919 р.	76
Олійник О. І. Беслан: коли питань більше, ніж відповідей.....	77
Патенко Т. В. Стан української культури в Російській імперії (1861–1917 рр.).....	80
Пляс О. А. Християнізація Римської імперії.....	82
Погановський А. О. Гривня – основа грошової системи Київської Русі.....	84
Поліщук А. В. Східна Галичина в контексті національної політики ІІ Речі Посполитої (1918–1923 рр.).....	86
Пшенична Т. М. Гендерна історія та жіночий досвід у Другій світовій війні.....	88
Радзіцька А. С. Проблеми національної ідентичності Японії.....	89
Сукач А. О. Роль ордену тамплієрів в середньовічній Європі.....	92
Федорович А. В. «Єврейське питання» в Першій світовій війні.....	93
Форостеню Д. А. Соціально-побутовий розвиток Братського району Миколаївської області (1960–1980 рр.).....	95
Хлановський В. С. Роль останнього гетьмана Павла Скоропадського в українській історії.....	97
Відомості про авторів	99

РОЗДІЛ 1. Погляди науковців

УДК 159.922«Грушевський»

Ю. В. Котляр

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ ПРО МЕНТАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНЦІВ

«Українська ментальність – це специфічне світобачення українського народу, яке значною мірою впливає на його вибір власної історичної долі» [1, с. 3]. Вона була і є основою різних форм опору, в тому числі збройної боротьби за національну незалежність, самостійність та державність України [2, с. 11]. Український народ протягом багатьох віків асоціювався з поняттями землеробства і селянства, які переживали значні трансформації в критичні періоди історії, зокрема в першій третині ХХ ст., а також впливу етнічних, природно-географічних, релігійних та міграційних факторів.

Саме селянство М. Грушевський вважав рушійною силою, яка може реалізувати «народний ідеал справедливості» [3, с. 138]. У своїй роботі «Підстави Великої України» він писав: «Головною підставою сеї Великої України ще довго, коли не завсіди, буде селянство, і на тім прийдеться її будувати. В довгі часи нашого досвітнього животіння ми все повторяли, що в селянстві і тільки в селянстві лежить будучина, українське відродження і взагалі будучина України. Протягом цілого (19) століття українство і селянство стало ніби синонімами. З того часу, як усі інші верстви зрадили свою національність, від нього черпався весь матеріал для національного будівництва, і на нього поклато воно свої надії: Україна зможе встати тільки тоді, коли встане сей скинений у безодню пітьми й несвідомості титан, сей позбавлений зору і сили, обстрижений з своєї політичної й національної свідомості Самсон ...» [4, с. LXVII–LXVIII].

Керівна роль у формуванні нового суспільства 20-х рр. ХХ ст. також, згідно М. Грушевського, належить селянству: «Українська культурна робота для українського села ще не закінчена ... Тільки коли вповні свідомі сільські верстви увіллються в робітничі верстви міста, фабрики, шахти, та понесуть туди українську свідомість, українізуючи цю робітничу верству, замість самим підлягати її русифікаційному процесові, тільки тоді наша, фактично селянська Україна дійсно стане вповні робітничо-селянською країною» [4, с. LXVIII].

Найглибинніші шари української ментальності закладені землеробством, яке з найдавніших часів було основним заняттям українців. Саме воно визначило особливості їх світобачення, культурні орієнтири та соціальну організацію. Весь уклад життєдіяльності українців (праця, традиції, культура, мова) ідеально адаптовані до однієї й тієї ж території (ландшафту), обумовлені

природним циклом і сільськогосподарським календарем. Закодована на рівні підсвідомості, закріплена у традиціях та мові, ця інформація крізь століття дає свої імпульси, зумовлюючи такі характерні риси українського національного характеру, як тонке відчуття гармонії, зважений підхід до вирішення складних справ, працьовитість, миролюбність, ліричне сприйняття життя, м'який гумор, відчуття хазяїна та певний індивідуалізм.

Існували та продовжують існувати виразні відмінності між українськими і російськими селянами, що робили проекти розв'язання в загальноросійському масштабі аграрного питання малоприсадибними для українського села. У протилежність до Росії, де переважаючим типом селянських господарств були громади («община», «мир»), українські селяни надавали перевагу індивідуальному господарюванню на землі. Переважання індивідуального господарювання та слабкість громади російського типу в Україні сприяли розвитку сильних власницьких настроїв серед селянства [5, с. 130]. Мають ментальні відмінності в залежності від регіону і українські селяни. На це явище вперше звернув увагу М. Грушевський. У статті «Малі діла» він вказував, що у Східній Україні небезпечність життя виховувала у людей «сміливість, ризик, нахил до ширших перспектив, здібність оцінити досягнення поставленої мети вище над всякі матеріальні розрахунки, готовність все поставити на карту за здійснення того, що ставилося вище над спокій, вигоду і саме життя», то в Галичині, яка була «свого роду тихим і тісним запічком, де хоронилися люди, яким наприкрилося більш ризиковане, тривожне, але і більш дозвоільне життя полудневих погранич», формувалися риси «витривалості, пасивного завзяття, упертості» [6, с. 203].

На нашу думку, специфікою Півдня України було психологічне неприйняття селянством деспотичного характеру центральної влади, будь-якого насилля у сфері його особистих і суспільних прав, усвідомлення своєї сили і незалежності. Селяни намагалися утверджувати право на свободу, землю, власність, працю, вільне господарювання. Під впливом сильного колективного стресу (революції, війни, стихійного лиха), що діяв протягом тривалого часу і практично не припинявся, починаючи з кочових набігів і закінчуючи більшовицькими експериментами, селянська ментальність проявлялась у неприйнятті будь-якої з існуючих влад, крім власної.

Джерела та література:

1. Храмова В. До проблеми української ментальності / В. Храмова // *Українська душа*. – К. : МП «Фенікс», 1992. – С. 3–35.
2. Місєвра І. В. *Проблеми ментальності та національної самосвідомості: спроби дослідження витоків* / І. В. Місєвра. – Одеса : Астропринт, 1998. – 46 с.
3. Кремень В. Г. *Україна: альтернативи поступу (критика історичного досвіду)* / В. Г. Кремень, Д. В. Табачник, В. М. Ткаченко. – К. : «ARC-UKRAINE», 1996. – 778 с.

4. Грушевський М. С. *Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн.* / М. С. Грушевський. – К. : Наукова думка, 1994. – Т. 1. До початку XI віка. – LXXVI. – 648 с.

5. Грицак Я. *Українська революція, 1914–1923 рр.: нові інтерпретації* / Я. Грицак // *Матеріали засідань. Історичної та Археографічної комісії НТШ в Україні.* – Львів, 1999. – Випуск 2. – С. 117–137.

6. *Основи етнодержавознавства / за ред. Ю. І. Римаренко.* – К. : Либідь, 1997. – 656 с.

УДК 930.1(470+571):94(=16)(367)

Н. В. Шевченко

М. С. ГРУШЕВСЬКИЙ ПРО КОНЦЕПЦІЮ «РУССКОГО МИРА»

Геолітика сучасної путінської Росії, що орієнтується на реінкарнацію Російської імперії, своїм історичним підґрунтям має традиційну доктрину російської історіографії XIX ст., яка на основі генеалогічної концепції московської династії від київоруських Рюриковичів, обґрунтовувала продовження історії Київської Русі у часи Володимирсько-Суздальської (XII–XIII ст.) і Московської Русі (XIV–XVII ст.), а затим і Російської імперії. Згідно цієї історичної схеми Київська Русь трактувалася як держава виключно російська. У подальшому у дожовтневій та радянській історіографії домінувала думка про Північну-Східну Русь (Володимиро-Суздальське князівство, а потім Московську державу з 60-х років XV ст.) як єдиних спадкоємців політичних, правових та духовних традицій давньоруської держави.

На початку XX ст. з науковою критикою цієї концепції виступив український історик М. С. Грушевський у статті «Звичайна схема «руської історії й справа раціонального укладу історії східного слов'янства», яка була подана на конкурс, оголошеному Російською академією наук за ініціативи історичної підсекції російських філологів. Вперше вона була надрукована у 1904 р. [1]. Її автор вказав на головні недоліки традиційної схеми російської історії, оскільки вона переносить головну увагу на історію великоруського народу, відмовляючи не тільки у причетності до киево-руської спадщини українському і білоруському народу, а й не визнає їх самостійними народами. На його думку, є «нерациональним сполучення старої історії полудневих племен, Київської держави, з її суспільно-політичним укладом, правом і культурою, з володимиро-московським князівством XIII–XIV ст.» [2]. Він вважав, що Київська держава, право, культура були творчістю однієї народності – «україно-руської», а володимиро-московська – великоруської». Тому, наголошує М. С. Грушевський, «київський період перейшов не у володимирсько-московський, а в галицько-волинський XIII ст., а потім литовсько-польський XIV–XVI ст.» [3]. Московська держава, зазначає автор, не була спадкоєми-

цею чи правонаступницею Київської, оскільки сформувалася на своїй власній суспільно-політичній традиції. А тому вважає помилковою практику прибічників «спільноруської» історії «включати в інвентар великоруського народу «київські суспільно-політичні форми, право й культуру» [4], що не дозволяє з'ясувати витоки суспільно-політичного устою російської історичної моделі. Український історик вказує на нагальну потребу повного і всебічного аналізу історії інших східно-слов'янських народностей: українсько-руської й білоруської.

На його думку, згадане «московське привласнення» чужої йому суспільно-політичної моделі київської держави, яка є витвором українсько-руської народності, позбавляє останню своєї початкової історії так як історія України починається з XIV–XV ст. І історія білоруська, зазначає автор, «пропадає зовсім за історією держави київської, володимирсько-московської, бо навіть і за Великим князівством Литовським» і не виступає виразно як елемент творчий «в той час, як історія останнього досить тісно пов'язано з історією білоруської народності [5]. М. С. Грушевський вважає Велике князівство Литовське справжнім спадкоємцем Київської держави, кваліфікуючи його Білорусько-Литовською державою, оскільки киево-руська спадщина, головним чином, через посередництво білоруське мала своє продовження у державному житті Великого князівства Литовського у часи пізнього середньовіччя. Він запропонував власну схему історії східного слов'янства, наголошуючи, що «общеруської» історії не може бути і мови, як немає «общеруської» народності, а має бути історія «всіх «руських народностей», або історія східного слов'янства [6]. Згадана схема була позитивно оцінена не тільки українськими істориками, а й частиною російських і польських. Однак згодом вона, як і всі наукові твори М. С. Грушевського, включно з написаною на її основі багатотомною «Історією України – Русі «були засуджені офіційною радянською історіографією через тезу про приналежність Київської Русі до історії України.

З розпадом СРСР і утвердження на його основі незалежних держав постала проблема розробки національних концепцій їх історій. У сучасній вітчизняній історіографії зроблені спроби подолання історичних стереотипів русоцентричної концепції російської та радянської історичної школи щодо походження та політичної історії українців та білорусів у давні та середньовічні часи. Тому сучасні історики звернулися у пошуках витоків історії східного слов'янства до запропонованої концепції М. С. Грушевським.

Таким чином, у сучасній історичній науці переглянуто традиційну схему радянської історіографії, що в свою чергу, успадкувала основні засади офіційної самодержавної доктрини з її тезою меншовартості та нездатності неросійських народів до самостійного державного розвитку. Дослідники звернулися до історії Київської Русі і Великого князівства Литовського у пошуках витоків національної державності, а білоруські історики не тільки представили декілька концепцій передумов та початкового етапу згаданої держа-

ви, а й спільно з литовськими колегами узгодили власні концептуальні засади історії Білорусії у складі цієї середньовічної держави, визнавши останню Білорусько – Литовською з урахуванням того значного вкладу, що вніс у її політичний і культурний розвиток український народ [7].

Розпочатий у 90-х рр. ХХ ст. плідний діалог української і російської історіографій в процесі розробки національних історичних концепцій, у 2008 р. загальмувався по причині зміни геополітичного курсу керівництва Росії [8].

Джерела та література:

1. *Статті по славяноведенню. – СПб., 1904. – Вип. I. – С. 298–304.*
2. *М. Грушевський. Звичайна схема «руської» історії й справа раціонального укладу історії східного слов'янства // Пам'ятки України. – 1993. – № 3. – С. 4–7.*
3. *Там само. – С. 5.*
4. *Там само. – С. 6.*
5. *Там само. – С. 7.*
6. *Там само.*
7. *Залізник Л. Українці: витоки та історичні долі / Л. Залізник. – К. : Темпора, 2011; Моця О. Південна «Руська земля» / О. Моця. – К., 2007; Моця О. Українці: народ та його земля (етапи становлення) / О. Моця. – К., 2011; Толочко П. П. Київська Русь / П. П. Толочко, О. П. Толочко. – К., 1996; Котляр М. Ф. Галицько-Волинська держава / М. Ф. Котляр. – К., 1995; Вирський Д. Міжнародний Круглий стіл «Гісторыя выучення Вялікаго княства Літоўскага у 1991–2003 гг.» / Д. Вирський // Український гуманітарний огляд. – К., 2003. – № 9. – С. 265–267; Думин С. В. Другая Русь (Великое княжество Литовское и Русское) / С. В. Думин // История Отечества: люди, идеи, решения. Очерки истории России IX–XX вв. – М., 1991. – С. 76–127; Русіна О. В. Україна під татарами і Литвою / О. В. Русіна. – К., 1998.*
8. *Україна та Росія: проблеми політичних і соціокультурних відносин // Зб. наукових праць. – К., 2003.*

УДК [94:351.856.2]–055.2(470–44)«17/19»

О. М. Гайдай

ДЕРЖАВНІ НАГОРОДИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ДЛЯ ЖІНОК (XVIII – початок ХХ ст.)

Дослідження присвячено маловивченій темі – жіночим нагородам Російської імперії. До кінця XVII століття монархи відзначали заслуги своїх підданих або дарованими землями, або пам'ятними подарунками Початок створення орденської системи Росії поклав Петро I. До нього єдиною державною відзнакою була медаль. Повернувшись з європейського турне Петро I вирішив не розкидатися вотчинами та подарунками і ввести практику премію-

вання заслужених людей нагородними знаками. Перший орден для жінок був введений також Петром I. Жінки в Російській імперії не мали рівних прав з чоловіками на отримання державних нагород. Жінки не могли служити в регулярній армії, їхні можливості на цивільній державній службі були обмежені. В основному, жінки працювали в громадських організаціях та установах, тому саме для того, щоб відзначити їхню роботу на громадському ґрунті і були засновані спеціальні жіночі нагороди: ордени, медалі, знаки відмінності. Особи жіночої статі в Російській імперії нагороджувалися:

1. *Орденами*. Орден Святої Великомучениці Катерини (1714). Нагородження цим орденом залежало від начальниці Ордена (Імператриці) Він поділявся на два ступені великого і малого хреста. Кількість жінок, нагороджених орденом обмежувалося 12-ма першого ступеня і 94 другого. Орденом Св. Катерини нагороджувалися виключно жінки дворянського походження, всі принцеси царської крові (по народженню), найзнатніші дами країни і найбільш заслужені (враховувалися заслуги і подружжя дам). Девіз ордена «За любов і Батьківщину». Традиція перев'язувати немовлят-дівчаток рожевою стрічкою сходить до вищезазначеного звичаю нагороджувати кожну народжену велику княжну орденом Святої Катерини. Колір орденської стрічки – рожевий.

2. *Знаками відмінності*.

– Маріїнський знак відмінності за бездоганну службу (1828). Знак цей встановлений в нагороду особам жіночої статі, які займали різні посади у благодійних і виховних закладах, головним чином, в установах, що були під заступництвом імператриці Марії Федорівни. Знак першого ступеня отримували жінки, що прослужили 25 років і більше, знак другого ступеня – 15 років і більше. Золотий хрест першого ступеня, покритий блакитною емаллю і з золотими літерами «М» на кожному кінці, мав в середині золотий вінок з дубового і виноградного листя, і в ньому золотими римськими цифрами проставлялись роки служби, за які була отримана нагорода. Кінці у хреста роздвоєні. Він носився з Володимирською стрічкою на лівому плечі. Знак другого ступеня мав вигляд золотої медалі з блакитною фініфтою, на якій вгорі під короною буква «М», по колу такий же золотий вінок з дубового і виноградного листя, а в центрі римська цифра, що означає роки служби.

– Відзнака Червоного Хреста (1878). Знаком цим нагороджувалися жінки, які присвятили себе піклуванню про поранених і хворих. Кількість нагороджених не обмежувалася. Знак Червоного Хреста мав два ступені. 1-а або вища ступінь знака виготовлялася із золота і представляла собою емалевий червоний хрест в золотому ободі з круговим написом «За піклування про поранених і хворих воїнів»; 2-а ступінь виготовлялася зі срібла і представляла собою такий же хрест, але в срібному ободі.

– Знак Червоного Хреста (1879).

– Знак Російського товариства Червоного Хреста (1899).

– Знак Єлизаветинської общини сестер милосердя Російського товариства Червоного Хреста (1900).

3. Медалями:

- Для сестер милосердя в Криму (1854–1856 рр.)
- Для сестер Хрестовоздвиженської общини в Криму (1854–1856 рр.)
- Для сестер Хрестовоздвиженської общини в Фінляндії з 1854 по 1856 рр.
- За порятунок тих, хто гине.
- Золотими і срібними за праці з прищеплення запобіжної віспи.

– Всіма видами медалей «за старанність», причому дворянки представлялися відразу до золотої нагрудної медалі на Аннінської стрічці. Однак, в практиці нагородні Комітету цей пільговий порядок нагородження золоту нагрудну медаллю застосовується також і до осіб жіночої статі з вищою освітою і до жінок-лікарів.

– Знак відмінності Святої Рівноапостольної Княгині Ольги (1913). Заслуги, за які було передбачено нагородження відзнакою святої Ольги: ті, які свідчили про безмежну відданість Церкві, Престолу й Батьківщині; подвиги, пов'язані з явною для життя небезпекою; служіння справі допомоги ближнім; тривала і корисна діяльність з народної освіти, що сприяє релігійно-моральному вихованню народу і підйому його продуктивних сил; заслуги по сільському господарству, кустарним промислам і іншим галузям народної праці; відмінне проходження служби в державних і громадських установах, і видатна діяльність по служінню науці й мистецтву. Відзнаку Святої Ольги могли отримати матері героїв, що зробили подвиги, гідні увічнення в літописах Вітчизни.

Віра Миколаївна Панаєва, стала єдиною жінкою, нагородженою Знаком відмінності Святої Ольги. Вона втратила в боях Першої світової війни трьох синів, офіцерів дванадцятого Охтирського гусарського полку генерала Дениса Давидова: ротмістрів Бориса і Льва і штаб-ротмістра Гурія. Всі три брати були Георгіївськими кавалерами. Відзнака Святої Ольги не встигла прижитися в російській нагородній системі і стала останньою, за часом виникнення, нагородою для жінок в Російській імперії.

Нерівність прав чоловіків і жінок відбилася і в нагородній системі Російської імперії. Не маючи можливості брати участь у керуванні державою, жінка продовжувала справи спрямовані на виховання, збереження та відтворення життя.

УДК 94(477.7)«Бойко-Блохин»

Я. І. Гаргаун

НАЦІОНАЛІСТИЧНО-КОНЦЕПТУАЛЬНА ПУБЛІЦИСТИКА Ю. БОЙКО-БЛОХИНА

Перша чверть ХХ ст. принесла докорінні зміни в українське суспільство: Перша світова війна, революції, встановлення радянської влади повністю змінили буття української нації. Більшовицький режим намагався в короткий час побудувати нове за своєю якістю суспільство, в якому не було місця на-

ціональній ідентичності народів СРСР, і перш за все, українського. Українська інтелігенція завдяки тимчасовому послабленню тиску більшовицького режиму під час нової економічної політики, не маючи інших засобів, намагалася зберегти національну ідентичність та духовну культуру українців через концептуальну (світоглядну) публіцистику, що з кінця XIX ст. стала особливо важливим елементом духовного життя України. Саме ця концептуальна (світоглядна) публіцистика змогла в умовах тоталітарного режиму продовжувати формувати суспільну думку української нації, закладати основи світогляду національного буття в умовах світових змін, зберігати духовну культуру та національну ідентичність. До представників концептуальної публіцистики зазначеного періоду слід віднести М. Хвильового, Є. Маланюка, Ю. Липу, М. Куліша.

Саме у такий складний час свою публіцистичну діяльність розпочав Ю. Бойко-Блохін. З одного боку, за словами самого Юрія Гавриловича, «суспільства вже не існувало», а з іншого – відбувся вибух українського культурного життя 1920-х рр., яке принесло майбутньому професору особисте знайомство з діячами українського культурного відродження – Л. Курбасом, Я. Мамонтовим, М. Чернявським, П. Филиповичем, М. Зеровим.

Першими темами статей Ю. Бойко-Блохіна, відповідно до отриманої освіти та провадженної діяльності, були відродження українського театру, діяльність Л. Курбаса, творчість І. Франка та М. Коцюбинського. Спочатку він не мав на меті написання праць політичного характеру з концептуальними засадами світогляду української нації, проте такі події 1930-х рр. як голодомор, репресії, винищення українських культурних діячів змінили внутрішні погляди вченого на радянську дійсність і необхідність боротьби з нею. Праці Ю. Бойко-Блохіна періоду окупації українських земель в 1941–1944 рр. німецькими військами має всі основні ознаки націоналістично-концептуальної (світоглядної) публіцистики. По-перше, концептом в його працях були теми «незалежності України від Москви» та визначення понять «українська мова», «звичаї», «традиції», «освіта», «молодь» як складових духовної культури українського народу. По-друге, кожна стаття Юрія Гавриловича є макротекстом, що потребує подальшого осмислення читача, направлена як на формування свідомості кожної особистості, так і на формування суспільної думки, що консолідує читачку аудиторію. У змісті статей простежуються причини, наслідки та прогнози порушеної автором теми. За тематикою публіцистичні праці Ю. Бойко-Блохіна можна поділити на такі групи:

- спростування «надбань» радянської ідеології і науки та відновлення істини у викривлених ними історичних фактах;
- повернення до викреслених радянською владою українських діячів, що пробуджували в українцях національну свідомість;
- націоналізм української літератури;
- збереження та розвиток духовної культури українського народу.

Спільною ознакою націоналістично-концептуальних публіцистичних праць Юрія Гавриловича була також єдина мета, з якою вони були написані: збере-

ження української духовності в її окремішності від російської, що має стати майбутнім фундаментом для світового визнання української нації та її права на власну державність, а також відродження духовного потенціалу української інтелігенції та намагання відродити в ній почуття відповідальності перед своєю нацією. Крім того, Юрій Гаврилович був одним із перших дослідників теорії українського націоналізму, який повно і всебічно, дослідивши всі існуючі праці з основ українського націоналізму, зміг надати просте та позитивне значення українському націоналізму, позбавивши його політичного окрасу та відмежувавши від інших течій, а також виділив основні принципи, на яких ґрунтується ідея українського націоналізму. Враховуючи зазначене, праці професора Ю. Бойко-Блохина про український націоналізм були направлені на надання необхідного обсягу знань з зазначеного пересічному українцеві як на території СРСР, так і в еміграції та спонукали до усвідомлення пережитих подій в минулому, об'єктивному ставленні до сучасного і вироблення власного бачення майбутнього, пробуджували у ньому національну свідомість і непохитність перед ворогами національної ідеї.

Джерела та література:

1. Бойко Ю. Націоналізм на східноукраїнських землях доби Коновальця / Юрій Бойко // Збірник: Євген Коновалець та його доба. – Мюнхен, 1974. – 1019 с.
2. Бойко-Блохин Ю. Г. Більшовики і українська інтелігенція / Ю. Г. Бойко-Блохин // «Нова Україна». – 1943. – Ч. 332 (24 січня)
3. Бойко-Блохин Ю. Г. Більшовицькі фальсифікації Шевченка / Ю. Г. Бойко-Блохин // Вінницькі вісті. – 1943. – № 20.
4. Бойко-Блохин Ю. Г. Богдан Лепкий / Ю. Г. Бойко-Блохин // «Нова Україна» – 1942. – Ч. 267 (5 листопада).
5. Бойко-Блохин Ю. Г. В історичному архіві / Ю. Г. Бойко-Блохин // «Нова Україна». – 1942. – Ч. 215 (5 вересня).
6. Бойко-Блохин Ю. Г. Великодні звичаї українського народу / Ю. Г. Бойко-Блохин // «Нова Україна». – 1942. – Ч. 70 (5 квітня).
7. Бойко-Блохин Ю. Г. На вчительських курсах / Ю. Г. Бойко-Блохин // «Нова Україна». – 1942. – Ч. 191 (7 серпня)
8. Бойко-Блохин Ю. Г. Найреакційніше вчення / Ю. Г. Бойко-Блохин // «Нова Україна». – 1942. – Ч. 142 (11 чеврня).
9. Бойко-Блохин Ю. Г. Наша відповідь / Ю. Г. Бойко-Блохин // «Нова Україна». – 1943. – Ч. 400 (21 квітня).
10. Бойко-Блохин Ю. Г. Наше вчителство / Ю. Г. Бойко-Блохин // «Нова Україна». – 1942. – Ч. 204 (23 серпня).
11. Бойко-Блохин Ю. Г. Огляд преси / Ю. Г. Бойко-Блохин // «Нова Україна». – 1942. – Ч. 255 (22 жовтня).
12. Михайлин І. Л. Головні засади літературознавчої методології Юрія Бойко-Блохина / І. Л. Михайлин // Збірка матеріалів конференції «Харків 20–40-х рр. ХХ ст. Література, історія, мистецтво». – 1998 – Т. X. – С. 9–15.

ХАРАКТЕРНИЦТВО В ІСТОРІЇ ТА ФОЛЬКЛОРИ КОЗАЦТВА

Питання характерництва в культурі запорожців є достатньо відкритим для подальшого вивчення не лише як елемент фольклорної спадщини, залишеної періодом козацтва, але й явища, що відіграло провідну роль у військовій справі запорожців. У розгляді даного питання важливими є факти, явища і події, які стосуються інституту характерництва, як складової козацтва у відповідності з історичними обставинами, в їх взаємозв'язку і взаємообумовленості. Наявні джерела та література не дають вичерпної відповіді на питання про характерництво як історичне явище. Більша частина наукової літератури з історії козацтва обходить це питання. Хоча, саме явище характерництва є тим центральним елементом звичаєвої культури козацтва, який характеризує саму його сутність.

Корені характерництва більш давні, ніж процес формування козацтва. І їх слід шукати не лише в історичному, а й у міфологічному контекстах. Український дослідник Ю. Котляр вважає, що у вивченні «козаків-характерників» слід виділити два аспекти: ведичний і фольклорний. У ведичному понятті «козак-характерник – продовжувач традицій давньої касты воїнів-кшатріїв, а у фольклорній – представник культу воїнів-перевертнів».

Переосмислюючи здібності характерників через призму сучасного світогляду, можна припустити, що козакам була відома магія, телекінез, левітація, телепатія, гіпноз, сугестія – те, що досліджують сучасні інститути парапсихології. Вони сповідували давню, язичницьку віру і були посвяченими у таємні знання про людину, природу і космос, перейняті ними від винищених волхвів. Про них і при житті, і після життя ходили найрізноманітніші легенди, їхні надлюдські здібності вражали навіть бувалих козаків. Простий люд називав їх чаклунами, а священики твердили, що в них вселився біс. Характерники на Січі складали козацьку старшину. Були хранителями культури, робили посвяти у козаки. Зберігали давні волховські традиції.

Джерела козацької доби мають достатньо згадок про «дива» характерників. При цьому вони є не лише у власне козацьких літописах та працях дослідників, що симпатизували козакам (наприклад Г. Боплана), а й у стримано налаштованих до козаків авторів й навіть у відверто ворожих хроністів.

Українські казки, легенди та перекази про козаків-характерників, вовкулаків, перевертнів свідчать, що стародавній культ воїна-вовка органічно увійшов до міфології українського козацтва. Хоча елементи військового культу безпосередньо зафіксовані лише в деяких переказах та оповідях, проте у багатьох інших випадках їх можна реконструювати. У фольклорному комплексі українських козаків також простежуються вкраплення міфологічного образу вовкулаки.

В українських легендах і переказах зустрічаємо цілі пласти розповідей про те, що козаки-характерники знали багато іноземних мов й уміли ними розмовляти, вміли насилати на своїх ворогів сон та ману, перетворюватися на вовків та інших тварин, виходили сухими з води, могли надзвичайно довго бути під водою.

Характерники були представниками особливого вищого стану козаків, наділені таємними військовими знаннями та посвячені у магичні ритуали та обряди. Але ритуали були унікальною і надзвичайно складною системою психофізичної підготовки. Характерники навчали козаків розбиратися у властивостях природи та використовувати їх на свою користь.

Тож, образ козака-характерника в історії є проекцією стародавнього культу кшатрія-вовка, який існував як основа підготовки досконалого воїна.

УДК 1(477)(091):[327,1+257,2]

Г. С. Лозко

ЗНАЙДЕНО ЛИСТ ДМИТРА ДОНЦОВА ДО ЛАРИСИ МУРОВИЧ

Серед архівів «еміграційного» походження є чимало документів культурно-освітніх та наукових установ української еміграції, які ще невідомі в Україні; чимала їх частка зберігається в приватних архівах і потребує як збереження, так і дослідження та уведення їх в науковий обіг.

У частині приватного архіву поетеси Лариси Мурович (1915–2002) нами знайдено один з листів Дмитра Донцова (1883–1973), що становить *наукову новизну*. Л. Мурович – поетичний псевдонім буковинської емігрантки (уроджена Лідія Степанівна Мак, за прізвищем чоловіка Тимошенко). Життєвий шлях поетеси в еміграції: з 1946 р. мешкала в м. Торонто (Канада), з 1968 р. була секретарем літературного журналу «Світання», згодом – ініціатором та однією із засновників Інституту імені Володимира Шаяна (1972) [1, с. 15]. Частину архівів Лариси Мурович та Володимира Шаяна автор цього повідомлення отримала від неї особисто в 1999 р. у Пансіоні імені Івана Франка в м. Торонто, ще частину – від Мирослава Ситника в м. Гамільтон (Канада).

Повний особистий архів В. Шаяна після його смерті, що сталася в Лондоні, був перевезений Ларисою Мурович до Канадського державного архіву при Парламентській бібліотеці в м. Оттава [2].

Професор Володимир Шаян (1908–1974), ім'ям якого було названо Інститут у Канаді, український філософ, санскритолог, літературознавець та письменник. У 1944 р. через українську патріотичну діяльність (участь в УПА та ін.) був змушений емігрувати до Аугсбурга (Німеччина), а в 1946 – до Лондону (Англія), де був директором української Бібліотеки імені Тараса Шевченка при Союзі Українців Британії (СУБ) та посадав різні посади в Управі СУБ. Він виступав як правозахисник репресованих українців у СРСР, очолю-

вав Європейський ПЕН-клуб та інші громадські організації. Подвижницька діяльність В. Шаяна була перейнята ідеєю відродження етнічної релігії українців, слов'ян та європейців загалом. Вперше висловлена В. Шаяном у 1934 р., ця ідея згодом набула цілком окресленого вигляду завдяки численним його філософським та літературним працям, а також завдяки створеній ним релігійно-політичній організації «Орден Бога Сонця», яка ставила за мету звільнення України від комуно-більшовицького терору і від німецько-фашистських загарбників [3, с. 12-17].

Дмитро Іванович Донцов, український філософ і політичний діяч, головний ідеолог українського інтегрального націоналізму, літературний критик і публіцист, на еміграції підтримував листовні зв'язки з широкими українськими патріотичними колами. Відомо, що Д. Донцов у 1934–1935 рр. був головним редактором Львівського тижневика «Дажбог» [4, с. 339], хоча в своїх ідейних засадах українського націоналізму він залишає місце для християнства як основної релігії в Україні.

Оскільки ідея відродження рідної віри українців (язичництва) була відома в Західній Україні ще з початку ХХ ст., виникає закономірне питання, чи були знайомі особисто Д. Донцов і В. Шаян. Знайдений нами лист з автографом Д. Донцова до Л. Мурович дає певні відповіді на це питання.

Опис документа. Лист датований: 23.5.67 (тобто 23 травня 1967 р.). Лист надрукований на 2-х листках тонкого друкарського паперу формату 21,5 × 13,5 см з двох боків (всього 4 сторінки альбомної орієнтації). Друкарська машинка з дрібним українським шрифтом (висота літер 2 мм), з інтервалом 6 мм. Лист містить численні вставки й виправлення вписані Д. Донцовим кульковою ручкою. На першій сторінці листа є власноручний підпис Д. Донцова. Вочевидь, автор листа вирішив пояснити докладніше свої думки і продовжив далі на звороті (стор. 2) і наступному листку (стор. 3), отже на 3-й сторінці стоїть його автограф вдруге. На 4-й сторінці листа надруковано продовження під знаком: P.S. (постскриптум) вписаним ручкою, й після вдрукованого тексту постскриптуму знову короткий власноручний підпис: «ДД». На першій сторінці вгорі в лівому кутку ручкою вписана адреса Лариси Мурович англійською мовою: Pickering, та адреса, з якої писав Д. Донцов: Lac Superilar, Comti Terrebonne, P. Q. D. Donzow (може бути, що деякі нерозбірливі літери прочитані нами неправильно).

Зміст листа. Д. Донцов з повагою звернувся до «бувшої співробітниці «Вістника»» Лариси Мурович-Тимошенко, яка, як видно з контексту, надіслала йому праці В. Шаяна з проханням дати на них рецензію. На що Д. Донцов (якому в той час було вже 84 роки) повідомляє, що не може цього зробити, бо перевантажений роботою з підготовки до друку нових видань, «бо писати прихашем, на жаль, не вмію». Водночас відзначав, що прочитав прислані твори В. Шаяна та вважає, що: «На ці теми писати нині більш потрібно, як коли-будь». На 2-й сторінці: «Може Ви маєте рацію, що власне я повинен був дати «оцінку творчості Шаяна» й обґрунтувати важливість ідеї «переро-

дження духа нації, ідею людей нового духа, ідею ордену і лицарства». Ці думки були суголосні ідеям самого Д. Донцова.

Висновок. Знайдений лист Д. Донцова свідчить про обізнаність ідеолога українського націоналізму з працями В. Шаяна та з ідеями відродження рідної духовної культури, що є важливим документом з історії української філософської та ідейно-політичної думки ХХ ст.

Джерела та література:

1. Лозко Г. Героїчно посвячена. Світлій пам'яті Лариси Мурович (Тимошенко) / Г. Лозко // Сварог. – Вип. 13–14, 2003 р. – С. 15.
2. Канадський Державний Архів. Парламентська бібліотека Канади. – Оттава : Фонд: MG-31-H-100.
3. Мурович Л. Передмова // Шаян В. Віра Предків наших. – Гамільтон, Канада, 1987.
4. Лозко Г. Європейський етнорелігійний ренесанс: витоки, сутність, перспективи (на матеріалі відродження етнорелігій у європейських країнах) : [наук. моногр.] / Г. С. Лозко. – К. : Такі справи, 2006.

УДК 94(47):[654+656]«17/19»

І. С. Міронова

УЧАСТЬ ЗВ'ЯЗКІВЦІВ ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ В РЕВОЛЮЦІЇ 1905 р.

На початку ХХ ст. Російська імперія вступила у тривалий період соціальних потрясінь. Початок цим бурхливим громадським катаклізмам поклала революція 1905–1907 рр. У ході її зв'язківці відіграли видатну роль і усвідомили себе значущою соціально-політичною силою. Вони не тільки створили свою першу суспільно-політичну організацію – професійний союз, але й провели загальний страйк восени 1905 р. Головною причиною цього страйку вважають тяжке матеріальне становище більшої частини службовців [6, с. 137].

Центр поштово-телеграфного страйку знаходився в Москві. У грудні 1905 р. було утворено Всеросійський поштово-телеграфний союз [4, арк. 16]. Протягом трьох тижнів у листопаді – на початку грудня 1905 р. службовці установ зв'язку виявилися в авангарді боротьби всіх опозиційних сил самодержавству [1, с. 360–364]. Але напруження боротьби було неоднаковим. Серед понад 200 міст Російської імперії, де проходили акції громадянської непокорності зв'язківців, можна виділити десять населених пунктів, де страйк носив виключно завзятий характер. У них зв'язківці вдалися до псування обладнання, створили бойові дружини і тривалий час зривали всі заходи уряду щодо налагодження зв'язку [8].

Страйк розпочався 15 листопада 1905 р. [2, с. 65]. Серед його вузлових пунктів значилися Миколаїв, Херсон, Одеса, Сімферополь. Із 26 найбільших

установ Одеського поштово-телеграфного округу страйкували 75,7 %. Це перевищувало загальноімперські показники, що склали 66 %. Припинили роботу майже всі установи зв'язку в губерніях. Страйкарі заблокували роботу Одеської поштової контори, забороняючи будь-кому працювати в ній під страхом смерті [5, арк. 53–56]. Південний регіон України посідав важливе стратегічне місце, оскільки через нього проходили комунікативні магістралі до узбережжя Чорного й Азовського морів, Чорноморського флоту та армії, яка була дислокована для придушення «бунту». Масштаби були настільки значними, що для стабілізації ситуації прибув помічник начальника ГУПіТ А. Кормілев [7, с. 73].

Уряд відчув негативні сторони паралічу зв'язку і почав, хоча із запізненням, вживати контрзаходів. Микола II 29 листопада 1905 р. видав наказ про створення надзвичайної охорони для боротьби зі страйками на залізницях, пошті і телеграфі. На територіях, де припинилися залізничний і поштово-телеграфний зв'язок, оголошувався воєнний стан. Міністр внутрішніх справ П. Дурново наказав усіх страйкарів звільнити, а на їх посади призначити нових. Уряд також пообіцяв підвищити заробітну плату.

Вжиті заходи та обіцянки уряду похитнули лави страйкарів, почали лунати пропозиції щодо відновлення роботи. Недостатня політична досвідченість, матеріальна скрута, саморозпуск поштово-телеграфного з'їзду, відмова від страйку більшості округів та обіцянка задовольнити основну економічну вимогу відіграли свою роль. Працівники Херсонської і Миколаївської поштово-телеграфних контор відновили роботу 11 грудня, а Одеської – 14 грудня. До 15 грудня 1905 р. всі установи губернії стали до роботи. Страйкарів засудили на термін від восьми місяців до півтора року ув'язнення [6, с. 137–138].

Царський уряд виніс для себе уроки зі страйку поштово-телеграфних службовців. Бажаючи в майбутньому не допустити подібного, урядові установи пішли на деяке поліпшення становища трудящих. Зокрема, зв'язківцям було збільшено заробітну плату, їм почали видавати грошову допомогу за виконання важкої праці, розширили коло осіб із правом на пенсію, почав діяти комітет із виплати допомоги на виховання дітей чиновників відомства, відкрили касу взаємодопомоги службовців на випадок хвороби або смерті [3, с. 113]. Разом із тим, на випадок нової хвилі страйку розробили план заміни страйкарів вузлових контор благонадійними особами із сусідніх установ [6, с. 138]. Таке становище поштово-телеграфних службовців не змінювалося до 1917 р.

Отже, несприятливі обставини служби зв'язківців призвели до поштово-телеграфного страйку 1905 р., який мав місце на Півдні України. Розуміючи важливість діяльності поштово-телеграфних установ для всієї імперії, влада змогла зупинити страйк і навіть змушена була вдатися до деяких економічних поступок, у результаті чого матеріальний стан службовців поліпшився, а страйкарі змогли показати хиткість влади без надійного зв'язку.

Джерела та література:

1. Богданович А. И. Три последних самодержца / А. И. Богданович. – М. : Новости, 1990. – 511 с.
2. Джунковский В. Ф. Воспоминания. Т. 1 / В. Ф. Джунковский. – М. : Изд-во им. Сабашиниковых, 1997. – 736 с.
3. Мухін В. Від гінця до Інтернету. Нариси з історії української пошти / В. Мухін, В. Мороз та ін. – К. : [Б. в.], 2002. – 327 с.
4. РГИА, ф. 1276, оп. 1, д. 77, 25 л.
5. РГИА, ф. 1289, оп. 8, д. 1550, 243 л.
6. Федорченко О. В. Вплив подій 1905-1907 рр. на діяльність поштової служби у Херсонській губернії / О. В. Федорченко // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Вип. XXVIII. – Запоріжжя, 2010. – С. 137–141.
7. Федорченко О. В. Розвиток поштового зв'язку в Таврійській і Херсонській губерніях наприкінці XIX – на початку XX ст. : дис. канд. іст. наук : 07.00.01 / О. В. Федорченко. – Херсон, 2011. – 387 с.
8. Шапошников Г. Н. Связисты России в 1905 г. [Электронный ресурс] / Г. Н. Шапошников. – Режим доступа : <http://nag.ru/articles/article/19735/svyazisty-rossii-v-1905-g-.html>

УДК 94:477(001+438)

О. С. Морозова

УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ В СУЧАСНІЙ ПОЛЬСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Багатовікове сусідство українців і поляків спонукає до глибшого пізнання один одного, стимулює до детального вивчення історії й культури країни-сусідки. Українське питання займає вагоме місце в політиці Польщі. Значна кількість польських вчених зацікавлена проблемами історії України, українсько-польських відносин тощо. Революційні події в Україні 2013–2014 рр., війна на Сході держави активізували світову спільноту, зокрема польську, до пильного й детального дослідження українських проблем. Досить яскраво це презентує сучасна польська історіографія.

На нашу думку, еволюцію наукової розробки питання дослідження окремих аспектів історії України в новітній польській історіографії доцільно розглядати в руслі загального історіографічного процесу в Польщі. Після 1989 р. тут з'явилися значні наукові осередки, які зайнялися проблемою українсько-польських відносин: Інститут історії й Інститут політичних досліджень Польської академії наук (Варшава), Південно-Східний науковий інститут (Перемишль), Інститут Центрально-Східної Європи (Люблін), Фондація Святого Володимира (Краків) тощо. Учасниками українсько-польського наукового

діалогу виступили Варшавський університет, Університет Марії Кюрі-Склодовської (Люблін), Ягеллонський університет (Краків), Університет ім. А. Міцкевича (Познань), Вроцлавський університет, Поморська академія (Слупськ) й інші. Особливу роль у популяризації українського питання і його дослідженні відіграють такі польські вчені, як: Гжегож Мотика, Владзімеж Менджецький, Томаш Стриск, Лукаш Адамський, Пьотр Кроль (Варшава), Ян Яцек Бруський, Ярослав Моклак, Владзімеж Мокрий (Краків), Рафал Внук, Анджей Гіль, Роман Висоцький, Гжегож Купріянович (Люблін), Ігор Халагіда, Євгеніуш Коко (Гданьськ), Богдан Гальчак (Зелена гора), Ярослав Сирник (Вроцлав), Роман Дрозд та Роберт Кушнір (Слупськ), Станіслав Семпень, Олександр Колянчук (Перемішль), Ярослав Рубаха (Ольштин) тощо.

У першу чергу аналізу підлягають «гострі» питання української історії, зокрема польсько-українських відносин, такі як: формування й функціонування польсько-українського кордону й прилеглих територій (проблема «Кресів»), зокрема національна свідомість населення порубіжжя; українсько-польські відносини періоду творення української незалежної держави, боротьба за Львів і Галичину 1918–1919 рр.; відносини С. Петлюри й Ю. Пілсудського, аналіз Варшавського договору; голод в Україні (1921–1923, 1932–1933, 1946–1947 рр.); діяльність українських націоналістів часів II Світової війни, Волинська трагедія; післявоєнні переселення, депортації, акція «Вісла» тощо.

Польські вчені здійснили велику роботу у дослідженні історії України. В науковому діалозі українських і польських істориків було знайдено багато порозумінь й компромісів. Але попереду ще важка робота у напрямку об'єктивного й неупередженого вивчення й сприйняття спільного минулого.

УДК 930.1:323.281](=162.1:477.7)«192/193»

Л. С. Недбай

РЕПРЕСІЇ ЩОДО ГРОМАДЯН ПОЛЬСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОСТІ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ у 20-30-х рр. ХХ століття: ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

Історія 30-х років 20 сторіччя – це історія необмеженого панування комуністичної системи, яка лише починає об'єктивно вивчатись. Тяжкою спадщиною цієї доби є масові репресії, які чинились сталінським режимом та його провідниками на території України, зокрема на Півдні. Дослідження репресій дає змогу збагатити історичну науку новим оригінальним і фактичним матеріалом, аргументовано викрити злочинну діяльність Й. Сталіна, його оточення та створеної ним репресивно-каральної машини. У роки розбудови Української держави виключно важливим є процес переосмислення багатьох проблем історії України. Лише з урахуванням минулого, в тому числі і тих драматичних подій, які принесли репресії, українське суспільство може йти в майбутнє.

Важливо зазначити, що історія польської національної меншини Півдня України залишається актуальною темою дослідження в українській історіографії. В цьому напрямку працювали історики І. Балуба, Т. Єременко, О. Калакура, Л. Якубова та ін. Особливості каральних заходів проти поляків досліджували О. Рубльов та В. Репринцев. Особливості каральних заходів щодо православного духовенства на Одещині у своїх роботах досліджував М. Михайлуца, а трагічні долі наукової інтелігенції висвітлював Е. Петровський.

Великий історіографічний здобуток має миколаївська історична школа вивчення проблем ХХ ст. На сучасному етапі дослідження історії національних меншин в УРСР сформувалося коло фахівців та наукових установ, які розробляють генеральні напрямки етнічної історії, історії етнополітики та державотворення. Дослідження Б. Чирка, П. Тригуба, М. Шитюка, В. Шкварця, М. Козиревої та І. Міронової охоплюють різні сфери історичного минулого національних меншин Півдня України, зокрема автори досліджують проблеми репресій, голодоморів і повстанського руху етнічних меншин. Монографія М. Шитюка «Масові репресії проти населення Півдня України» вирізняється оригінальною документальною базою. Разом з І. Ніколаєвим він проводив дослідження повоєнних репресій проти військовослужбовців та працівників органів ДПУ-НКВС, що знайшли своє відображення в іншій монографії [1].

За підрахунками М. Шитюка, звинувачення проти поляків на Півдні України протягом 1920–30-х рр. можна поділити на умовні групи: ідеологічну – 37,2 %, диверсійну – 28,3 % і ворожу діяльність у складі організацій – 33,5 % [2].

У 2002 р. до 65-річчя Миколаївської області (була утворена 22 вересня 1937 р.) завдяки зусиллям обласної державної адміністрації, а також науковців краю, передусім державного університету, навчальних центрів Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова та Одеської національної юридичної академії побачила світ фундаментальна книга «Миколаївщина: літопис історичних подій» (710 с.). У книзі доктор історичних наук, професор М. М. Шитюк подав 6 статей-фрагментів загальним обсягом понад 80 сторінок, де навів історико-політологічний аналіз соціально-демографічних та морально-психологічних наслідків людоморів та репресій на Миколаївщині.

За свідченням історика В. Нікольського, на Миколаївщині в 1937 р. репресовано 849 поляків, що складало 2,8 % від загальної кількості репресованих поляків в Україні [3]. За «польською лінією» проходили не лише поляки, а й представники інших національностей, що звинувачувалися в контрреволюційній діяльності на користь Польщі або у співробітництві з поляками, які проводили таку діяльність.

За підрахунками репресованих було проведено багато роботи, наприклад, науковці Ю. Шемшученко, А. Мироненко, В. Пристайко в праці «Жертви репресій» [4] та А. Мироненко, А. Бенько «Жертви сталинського терору предвоєнного п'ятиліття на Україні» [5] наводять кількість жертв репресій, що прокотилися партійними рядами, зумовивши скорочення чисельності КП(б)У 1937 р. у порівнянні з 1934 р. з 453 526 до 321 726 чоловік, тобто

майже на одну третину. До червня 1938 р. з 62 членів ЦК партії республіки 55 були репресовані, з 11 членів Політбюро – 10, з 5 кандидатів в члени Політбюро – 4 і всі 9 членів Оргбюро ЦК – страчені.

Роблячи висновок про історіографічно-археографічний аналіз літератури з тематики репресій, необхідно підкреслити її ґрунтовний фактологічний характер, але спеціальні дослідження з цієї теми нечисленні і розкривають лише окремі її аспекти. Наукові праці переважно мають регіональну спрямованість.

Джерела та література:

1. Шитюк М. М. *Масові репресії проти населення Півдня України в 20–50-ті рр. ХХ ст.* / Микола Миколайович Шитюк. – К. : Тетра, 2000. – 550 с.; Шитюк М. М. *Тоталітарний режим і військовослужбовці та працівники органів ДПУ-НКВС України в 20-50-ті роки ХХ століття* / М. М. Шитюк, І. Є. Ніколаєв. – Миколаїв : Видавництво ПП І. О. Гудим, 2007. – 318 с.

2. Шитюк М. М. *Політика радянської влади щодо поляків південних районів України (20–30 рр.)* / М. М. Шитюк // *Україна і Польща в ХХ столітті: проблеми і перспективи взаємовідносин.* – К. ; Краків : Національний педагогічний університет ім. М. Драгоманова, 2002. – С. 81–84.

3. Нікольський В. М. *Національні аспекти політичних репресій 1937 р. в Україні* / В. М. Нікольський // *Український історичний журнал.* – 2001. – № 2. – С. 74–89.

4. Шемшученко Ю. С. *Жертви репресій* / Ю. С. Шемшученко, А. Н. Мироненко, В. І. Пристайко. – К. : Юрінформ, 1993. – 276 с.

5. Мироненко А. Н. *Жертви сталінського террора предвоєнного п'ятиліття на Україні* / А. Н. Мироненко, А. П. Бенько. – К., Днепродзержинск, 1994. – 18 с.

УДК 327(73+5–12)

І. Є. Підберезних

ДИПЛОМАТИЧНІ ВІДНОСИНИ МІЖ США ТА КРАЇНАМИ ПІВДЕННО-СХІДНОЇ АЗІЇ

Основними факторами, які визначають вектор американської зовнішньополітичної діяльності є поширення ринкової економіки та демократичних інтересів США серед країн Південно-Східної Азії (ПСА). Тенденція до вивчення даного питання обумовлена глобальними, регіональними процесами та безпосереднім розвитком країн Азійського регіону, а також активним залученням Сполучених Штатів і країн ПСА до міжнародних політичних процесів.

Підтримання партнерських відносин мирним шляхом відображає дипломатичний характер відносин Сполучених Штатів та ПСА. Членство деяких країн ПСА та США в Організації Об'єднаних Націй опосередковано підтри-

мує консенсусний напрям співпраці сторін. Мирні зовнішньополітичні відносини є гарантією національної безпеки, що важливо в умовах зростаючої загрози тероризму в Індонезії, як країни-представника мусульманського світу та у США як одного з глобальних лідерів міжнародної арени. З огляду на необхідність підтримки стабільності в регіоні, військова присутність США є одним з пріоритетних завдань.

Необхідно зазначити, що країни ПСА відіграють важливу роль у розвитку світової економіки. Одним із важливих напрямів зовнішньої політики США є розвиток економіки та технологічної бази виробництва у країнах ПСА. Співпраця з економічних питань відіграє важливу роль для низки країн ПСА на фоні низького технологічного рівня розвитку продуктивних сил та залежності від залучення зовнішніх джерел. Для США співпраця є вигідною з огляду на піднесення ролі Китаю, агропромисловий потенціал і значні природні та людські ресурси ПСА. Однак, бажання позбавитися американського домінування та залежність економіки країн ПСА від діяльності транснаціональних корпорацій та політики міжнародних фінансових організацій певним чином ускладнюють зовнішньополітичні стосунки з США.

Варто відмітити, що відносини США з КНР відіграють важливу роль у розвитку дипломатичних відносин з країнами ПСА. Еволюція відносин Китаю та Сполучених Штатів від фази загострення у постбіполярний період до активної співпраці на сучасному етапі зумовлена стрімким економічним, політичним розвитком КНР та зростанням регіонального впливу на країни ПСА. Цим обумовлюється і зміна стратегії США відносно Китаю. Зі вступом у 2001 році в СОТ, КНР стала центром економічних зв'язків та двигуном розвитку країн ПСА. Посилення впливу Китаю в ПСА стали основою для інтеграції до АСЕАН таких країн як М'янма, В'єтнам, Лаос, Камбоджа.

У XXI ст. Китай можна справедливо вважати одним із глобальних лідерів, присутність якого певною мірою зменшує вплив США на політику країн ПСА. Незважаючи на торгівельно-економічний союз, проблемним залишається питання «торгівельних війн» США та Китаю.

Позитивний вплив на вирішення дипломатичних проблем США та ПСА має багатостороннє партнерство з Індонезією. Зовнішня політика обох країн базується на підтримці національних інтересів. В основу співпраці покладено принципи свободи, миру і справедливості. Політика підтримки регіональної безпеки, проведення миротворчих операцій за участі ООН зміцнює дипломатичні відносини США та Індонезії – неформального лідера АСЕАН. Розвиток відносин із Індонезією є важливим для примирення США з мусульманським світом. Участь у вирішенні проблем з питань екології, освіти, торгівлі сприяє закріпленню поміркованого впливу США у ПСА.

Отже, стратегія США щодо політики країн ПСА в останні роки зазнала трансформації у бік послідовного, м'якого впливу на основі всебічної співпраці, поширення демократії та урахування інтересів країн ПСА. Компромісна дипломатична модель політичних відносин в умовах підвищеної загрози

національної та регіональної безпеки є більш перспективною для розвитку інтересів США та ПСА і допомагає успішно вирішувати проблеми зовнішньополітичних відносин. В умовах світової глобалізації та інтенсивного розвитку країн Азійського регіону неможливо уникнути загострення проблем економічного та військового характеру. Але, за умови урахування інтересів усіх учасників міжнародних відносин, можливо вирішити будь-які суперечливі питання мирним шляхом.

УДК 902.01(477)

І. В. Піструїл

ПРО КАНІБАЛІЗМ

*«Там, в кружок, усевишись под азалией,
Поedom, с восходом до зари
Ели в этой солнечной Австралии
Друга дружку злые дикари»*

В. Высоцкий «Почему аборигены съели Кука»

Канібалізм (біол.) – поїдання тваринами (канібалами) особин свого виду. Іноді, з'являється у тварин при зростанні чисельності популяції та нестачі їжі, води тощо. Відомий і постійний канібалізм, який виник у процесі еволюції, коли самки з'їдають своїх самців.

З моменту визнання існування первісної людини серед вчених виникла думка про присутність канібалізму у первісних общинах, що, перш за все, пов'язувалось з нестачею їжі. Для аргументації цієї точки зору залучались, насамперед, окремі археологічні (розтрощені черепа синантропів, начебто для добування мозку, у печері Джоукоудянь; череп з пошкодженням у печері Крапіна тощо) та етнографічні (поїдання частин тіл своїх ворогів, що зафіксоване на деяких островах Тихого океану) джерела. Поширившись серед науковців, ця точка зору «перейшла» у художню літературу (Жюль Верн «У пошуках капітана Гранта», В. Висоцький «Почему аборигены съели Кука» тощо). На присутність канібалізму на ранніх стадіях розвитку людського суспільства як очевидний факт вказується у деяких енциклопедичних виданнях та науково-популярних фільмах та передачах. Так, у «Радянському енциклопедичному словнику» окремо є стаття про канібалізм у людини: «каннибалізм (от франц. Cannibale – людоед), поедание человеческого мяса, распространенное у первобытных народов. Бытовой каннибализм практиковался на древнейшей стадии каменного века, с увеличением пищевых ресурсов сохранился лишь как исключительное, вызванное голодовками явление. Религиозный каннибализм сохранялся дольше, выражался в поедании различных частей тела убитых врагов, умерших сородичей; был основан на убеждении, что сила и другие свойства убитого переходили к поедателю». Після

перегляду таких передач та вивчення подібних статей у так званих пересічних громадян формується думка про людожерство як доведену реальність.

І вже вчителі історії розповідають, розповідали і будуть розповідати своїм учням про тяжке життя наших предків, настільки важке, що вони були вимушені поїдати своїх померлих або вбитих родичів чи сусідів. А ті учні, з вже травмованою психікою, потім будуть розповідати своїм нащадкам казочки на ніч про людожерів кам'яного віку.

Але ж, чи так це було насправді? І що нам зараз відомо про прояви канібалізму у людському суспільстві?

Всі відомі прояви канібалізму у людському суспільстві можливо поділити на декілька груп.

До першої групи можна віднести повідомлення про канібалізм, що пов'язаний з нестачею їжі. Яскравим прикладом цього є трагедія в історії українського народу, яка пов'язана з голодомором 30-х рр. ХХ ст. Тоді були зафіксовані окремі випадки канібалізму. Але, необхідно зауважити, що ці випадки були дійсно окремими. Факти подібного канібалізму (пов'язані з нестачею їжі) зафіксовані серед людей, що врятувались під час корабельної аварії та довгий час плавали у човнах в океані. І це теж поодинокі випадки, адже потерпілі під час катастрофи, перш за все, шукали альтернативні джерела харчування, пов'язані з ловлею риби та птахів тощо.

До другої групи відносяться свідчення про так званий «релігійний канібалізм». Прояви такого канібалізму зафіксовані, насамперед, у етнографічних джерелах. Звертаючись до вже цитованої пісні В. Висоцького:

«Кто уплетет его без соли и без лука,

Тот сильным, смелым, добрым будет вроде Кука».

Тут необхідно зауважити, що подібні прояви канібалізму носили теж спорадичний характер, пов'язані з окремими релігійними святами і не являли собою повсякденне явище. Крім того, досить складно пояснити і причини появи так званого «релігійного канібалізму». Скоріш за все, це якимось чином пов'язано з першою групою (окремі випадки нестачі їжі), а вже потім закріпилося у вигляді релігійних свят.

До третьої групи проявів канібалізму відносяться свідчення так званого «побутового канібалізму» від «пересічних громадян» до голів деяких держав, які згадуються у кримінальних новинах. Але, як і з попередніми випадками, прояви такого канібалізму носять теж поодинокий характер та пов'язані, скоріш за все, з проявами психічної аномалії.

А як же археологічні джерела?

Тут йдеться мова не про самі джерела, а про їх інтерпретацію. А це різні речі. Є археологічний факт, а є можлива його інтерпретація. Ключове слово тут – «можлива». У нас є свідчення появи поховань в мустьєрську епоху. Цей факт говорить про дбайливе ставлення до померлих і є свідченням зародження у неандертальців релігійних уявлень. Відсутність поховань та розтрощені черепа людини на більш ранніх етапах розвитку роду «Номо» абсолютно не є

свідченням проявів тотального канібалізму в давні часи, а може бути поясненим іншими чинниками.

Таким чином, канібалізм на ранніх стадіях людського розвитку (антропопосоціогенезу) явище, що потребує додаткового вивчення та аргументації.

УДК 94(437)1918/1938

В. О. Погромський

ДІЯЛЬНІСТЬ АРА (АМЕРИКАНСЬКОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ ДОПОМОГИ) У ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ ЗА ЧАСІВ ПЕРШОЇ РЕСПУБЛІКИ 1918–1938 рр.

Щодо основних спонукальних чинників, що вплинули на США для розгортання діяльності у Першій Чехословацькій Республіці, то тут можна погодитись із російським науковцем А. В. Зоріним. Він зазначає: «Після війни в Центральній і Південно-Східній Європі адміністрація Вільсона виявилася перед серйозними викликами для її ліберальної моделі, що походили від розвитку націоналізму в державах-наступниках європейських імперій – з одного боку, і зростання популярності революційно-соціалістичних ідей – з іншого. Ситуація погіршувалася серйозними економічними труднощами, які загрожували існуванню демократичних режимів в нових європейських державах. Для подолання цієї загрози адміністрації Вільсона необхідно було надати термінову підтримку урядам держав Центральної Європи. Американці вважали, що революція, особливо викликана лівими політичними силами, мала економічну основу. США значно підсилили за роки війни свою економічну міць, мали у наявності як необхідні ресурси, так і досвід для вирішення даних проблем» [1, с. 48].

Першим кроком на шляху розгортання допомоги Чехословаччині стало створення в 1919 р. Американської адміністрації допомоги (АРА), яку очолив Герберт Гувер, що мав у період війни вдалий досвід здійснення продовольчих поставок в Бельгію. Завдання цієї організації, за словами Г. Гувера, полягала в тому, щоб «відбити більшовизм, з одного боку, і реакцію – з іншого, так, щоб новонароджені демократичні держави могли мати можливість для зростання» [2]. Як зазначав у своїх спогадах Г. Гувер, спочатку відносини з представниками Чехословаччини по поставкам продовольства не склалися, оскільки відразу після укладення перемир'я міністр закордонних справ Е. Бенеш повідомив йому, що республіка зможе сама забезпечити себе продукцією сільського господарства [3].

Чехословацька влада надала перелік необхідних щомісячних продовольчих поставок, який включав: 75 тис. тонн зерна (або 60 тис. тонн борошна), 20 тис. тонн рису, 3,75 тис. тонн м'ясних продуктів і кілька тисяч тонн інших продуктів, всього на суму 16 млн. доларів США.

24 лютого 1919 р. було підписано першу угоду про організацію поставок між урядом ЧСР і Американською адміністрацією допомоги. Згідно з останнім Чехословаччина мала отримувати щомісяця на суму 8 млн. дол. 27,5 тис. тонн борошна, 4 тис. тонн жирів і 500 тонн згущеного молока. За умовами угоди Прага оплачувала продукти за ціною їх закупівлі в США, а також транспортні витрати і страхівку вантажу. Оплата повинна була здійснюватися за рахунок кредитів і позик, наданих на ці цілі казначейством США. Умови цієї угоди поширювалися і на надані раніше товари. Вже на початку березня 1919 р. представник пражського уряду в Вашингтоні доповів про виділення казначейством кредиту на 18 млн. дол. для оплати поставок на березень і квітень і просив скласти детальний список поставок для ведення переговорів щодо подальших кредитів. Велика частина поставок була здійснена протягом зими 1918 – весни 1919 р. 31 грудня 1918 р. по 1 травня 1919 р США поставили Чехословаччини 169 тис. тонн хліба, 62 тонни бобових, 15 тис. тонн м'яса, 2 тис. тонн молока і 46 тис. тонн інших товарів на 62,5 млн. дол. (четверте місце за обсягом і вартості поставок після Бельгії, Польщі та Німеччини). За весь час роботи АРА, згідно з даними Герберта Гувера, Прага отримала 537,9 тис. тонн продовольства від різних союзних держав, у тому числі 388,9 тис. тонн з США. Вашингтон кредитував закупівлю продовольства Прагою на 80,5 млн. дол. Понад 5 млн. було виділено з коштів створеного і контрольованого Гувером благодійного дитячого фонду [1, с. 50].

Щодо безпосередньої допомоги від АРА, то Чехословаччина отримала упродовж травня 1919 р. – серпня 1921 р. такі гуманітарні товари, як какао, молоко, борошно, квасолу, рис, тваринні жири, масло печінку тріски, кукурудзяну крупу, мило, шоколад, сьомгу, харчову соду. Загальна кількість цих товарів подана у таблиці. Необхідно зазначити, що певна кількість продовольчих товарів була надана урядом Чехословаччини. Це стосувалось тих позицій, що можна було задовольнити за рахунок власного виробництва країни.

Таблиця

**Кількісні показники допомоги АРА в Чехословаччині
в порівнянні із урядовою допомогою ***

Результати з надання допомоги АРА та Урядом Чехословаччини (квітень, 1919 – серпень, 1921 р.)			
	Товари надані Американською адміністрацією допомоги	Товари надані Чехословацьким урядом	Загальна вага, кг
Какао	810,536		810,536
Цукор		828,727	828,727
Молоко	4,711,479	427,666	5,139,145
Борошно	800,427	2,060,432	2,860,859
Квасоля	1,493,651		1,493,651
Рис	1,219,250		1,219,250
Жири	1,529,658	188,779	1,718,437
Масло печінки тріски	36,729		36,729

Кукурудзяна крупа		67,122	67,122
Мило	171,383		171,383
Шоколад	16,642		16,642
Сьомга	49,930		49,930
Харчова сода для випічки		30,000	30,000
Всього	10,839,685		14,442,411

* Складено автором на основі матеріалів звіту про діяльність АРА у Чехословаччині протягом 1919–1921 рр. [4].

Джерела та література:

1. Зорин А. В. США и решение экономических проблем Чехословакии в 1919 г. / Артем Викторович Зорин // Вестник ВятГГУ. – 2009. – №2. – С. 47–53.
2. Costignola F. Awkward dominion: American political, economic, and cultural relations with Europe, 1919–1933 / F. Costignola, Ithaca. – 1984. – P. 40.
3. Hoover H. The memoirs. Volume 1. Years of Adventure / H. Hoover. – N. Y., 1951. – P. 380–381
4. The American Relief Administration in Czechoslovakia. The American Relief Administration. – Broadway 42, New York, N. Y., 1921. – 16 p. – P. 9

УДК 94(477.7)

О. П. Тригуб

БЛАГОЧИННИЙ МИКОЛАЄВА ОТЕЦЬ ПАВЛО САЛАГОР

Православна церква завжди приділяла велику увагу визначній ролі особистостей, що спричинило до появи такого специфічного напрямку історіописання як агіографія (життя святих). У той же час біографістика займала помітне місце й у подальших дослідженнях – життєписи єпископату, священства, чернецтва та визначних вірян. Переслідування духовенства та мирян більшовицькою тоталітарною системою призвело до появи у новітній час нового напрямку життєписання – так званої новітньої агіографії, тобто житій новомучеників та сповідників ХХ століття. До цієї сумної плеяди відносить і життя непересічного священика, протоієрея Павла Салагора, якого було закатовано у Миколаївському слідчому ізоляторі у 1923 р. (на той час – ДОПР, рос. «Дом принудительных работ»). Тривалий час його біографія була практично невідомою, що і спонукало автора вдатися до її реконструкції.

Народився Павло Єлисеєвич Салагор 10 січня 1882 р. у м. Бельци Бессарабської губернії у селянській родині. В анкеті Павло Єлисеєвич вказував на російське походження, хоча прізвище Салагор було дуже поширеним серед молдаван Бессарабії (Salahor, молд. – чорнороб на будівництві будинків, доріг тощо). У родині було четверо дітей – три сини та донька, при чому Павло був найстаршим. Усі діти отримали освіту (середній син став фельд-

шером, молодший – канцеляристом, а донька вийшла заміж за сільського вчителя), що свідчило про заможність родини, яка могла їх цим забезпечити.

У 1893 р. одинадцятирічний Павло вступив на навчання до Єдинецького духовного училища (м. Єдинець на півночі сучасної Молдови), яке закінчив у 1898 р. відмінником (перше рейтингове місце у першому розряді, тобто найкращий учень серед випуску) та був рекомендований на навчання у 1-й клас Кишинівської семінарії. Навчаючись у духовній семінарії (1898–1904), Павло не втрачав інтересу до навчання та закінчив семінарію також відмінником (перше рейтингове місце у VI паралельному класі) з присвоєнням звання студента та рекомендацією для вступу до Московської духовної академії (до академії направляли лише одного першого учня з класу, тобто двох осіб з випуску).

У 1904 р. Павло Степанович вступив до Московської духовної академії, де із захопленням слухав лекції провідних науковців у різних галузях духовної освіти. Особливо його вразив відомий церковний археолог, професор О. П. Голубцов, про якого він зазначив: «На його лекціях з археології живою вставала сива давнина. Все вдягалось у плоть і кров. В аудиторії якось мимоволі встановлювалася атмосфера того історичного періоду, пам'ятник якого був у дану хвилину предметом пояснення професора. Завдяки тому, що в Академії була своя електростанція, Олександр Петрович супроводжував свої лекції світловими картинами». Навчання в академії остаточно впевнило студента у його майбутньому виборі, що призвело до прийняття ним священницького сану. 25 березня 1907 р. він був рукопокладений у священника у Сергієвому Посаді Московської губернії тодішнім ректором МДА, другим вікарієм Московської єпархії єпископом Євдокимом (Мещерським). У 1908 р. О. Павло закінчив МДА священником і магістром богослов'я, захистивши магістерську роботу на тему «Клятва Великого Московського Собору 1667 р. та єдиновір'я» (зберігається у Відділі рукописів Російської державної бібліотеки у Москві).

У 1908-1909 рр. був настоятелем церкви та законовчителем Новомосковської учительської семінарії Катеринославської губернії. У 1909 р. переведений до Миколаєва, де протягом 10 років (1909–1919 рр.) був настоятелем Олександрівської училищної церкви та законовчителем Миколаївського реального училища. 14 жовтня 1912 р. під час Божественної літургії в Одеському кафедральному соборі єпископ Єлисаветградський Анатолій (Каменський) одягнув на о. Павла набедрник (перша ієрархічна нагорода у РПЦ за равне служіння Церкви).

У 1913 р. помирає батько і о. Павло забрав до себе 60-річну матір.

Падіння монархії втягнуло о. Павла у вирій громадянського та церковного життя. Ще у 1916 р. його обрали Головою Миколаївського відділення Свято-Андрієвського місіонерського братства, а у 1917 р. – духовенство обрало Благочинним 1-го округу, куди входив Миколаїв і навколишні села. Тоді ж влітку 1917 р. на Херсонському єпархіальному з'їзді духовенства та мирян, що відбувся в Одесі, о. Павла Салагора було обрано делегатом на Помісний Собор РПЦ, який проходив у 1917–1918 рр.

Про активну життєву позицію о. Павла свідчить і те, що він очолив створений у місті Духовний комітет м. Миколаєва з утримання Духовного лазарету № 2, який збирав кошти та речі для потреб поранених.

У 1919 р., у зв'язку з закриттям училищної церкви, перейшов парафіяльним священником до Ново-Купецької церкви, де пізніше парафіяни обрали його настоятелем і він отримав сан протоієрея.

Активно виступав о. Павло проти українізації й автокефалізації парафій. Про це свідчить його лист за № 128 від 1(14) квітня 1921 р. до диякона Різдво-Богородичного собору м. Миколаєва о. Окунакову, де зазначалося: «У силу указу Херсонської єпархіальної ради від 18/31 березня ц. р. за № 1489 забороняється Вам приймати участь у здійсненні богослужінь в Українській церкві м. Миколаєва». Натомість, якщо довіряти його анкеті, то благочинний боровся проти українізації скоріш не за внутрішніми переконаннями, а як церковний чиновник, який сумлінно виконує вказівки зверху. У зазначеній анкеті о. Павло зазначив, що здійснювати богослужіння необхідно «рідною мовою, якою побажає більшість парафіян, причому і меншість повинна бути і може бути задоволена».

У 1922 р. РПЦ потряс новий розкол – утворилося обновленське крило РПЦ, яке на перших порах було представлене церковною групою «Жива Церква». Будучи освіченою, молодого та прогресивною людиною о. Павло щиро повірив у намагання обновленців реформувати закостенілу структуру Російської церкви. Він зазначав, що «вітаю церковно-обновленський рух, вважаю необхідними радикальні реформи у церковному житті, до тихоновщини й антоніновщини не належу». При цьому себе він відносив до «Прогресивної групи Миколаївського духовенства», що об'єднувалося на ґрунті групи духовенства «Жива церква».

Натомість на початку 1923 р. у середовищі православних церков Миколаївщини чітко окреслився розкол, що був пов'язаний з різко непримиренною позицією єпископа Миколаївського та Херсонського Прокопія (Титова) щодо обновленців. Єпископ був досить шанованою постаттю у церковному середовищі, що і призвело до відколу від обновленців частини духовенства та мирян Миколаєва й округи.

Очолили опозиційну групу настоятель Касперівської церкви Віталій Манжелей і настоятель Ново-Купецького собору, протоієрей Павло Салагор. Оскільки обновленцями опікувалися спецслужби, то проти верхівки опозиціонерів почали «формувати справу», яка вилилася у карну справу по звинуваченню «за порушення положень у публічних зібраннях», а Павлу Салагору ще й інкримінувалося те, що він «як благочинний, при розформування деяких церков – при місцях позбавлення волі, училищах і т. д., розподіляв церковні цінності на свій розсуд», частина яких, на думку слідства, була схована у Касперівській церкві, а частина – у сільських парафіях.

У квітні 1923 р. усі опозиціонери була заарештовані (В. Манжелей, Г. Васильєв, П. Салагор і староста Карапиш). У в'язниці о. Павло захворів на тиф і

10 травня 1923 р. помер у лікарні БУПРу. Можна стверджувати, що о. Павло Салагор став однією з перших жертв серед духовенства Миколаєва, які завершили свій життєвий шлях в ув'язненні.

УДК 94(477.7)

П. М. Тригуб

СТОРІНКИ ІСТОРІЇ НОВОКРАСНОГО (до 1921 р.)

Новокрасне – село Арбузинського району Миколаївської області, центр сільської ради, що знаходиться в 11 км від смт. Арбузинка.

Село засноване у кінці XVIII ст. переселенцями з Курської та Полтавської губерній. У 1812 р. парафіяни побудували кам'яну церкву Успіня Пресвятої Божої Матері, а також дерев'яні притвор і дзвіницю.

У 1859 р. у Новокрасному, одному з південних військових поселень, нараховувалося 211 дворів, 670 чоловіків і 661 жін. В адміністративному плані село відносилось до Благодатнівської волості Єлисаветградського повіту Херсонської губернії.

Після відміни кріпосного права у Російській імперії (1861 р.), Новокрасне стало розвиватися набагато швидше, чим у дореформений час. До кінця XIX ст., у 1896 році, у ньому було вже 496 дворів, 2 865 мешканців (1 413 чоловіків, 1 452 жінки), земська школа із 125 учнями (113 хлопчиків і 12 дівчаток), церковнопарафіяльне училище в якому навчалося 18 учнів (10 хлопчиків і 8 дівчаток), 12 лавок, 2 корчми, винний погріб, метеорологічна та поштова станції, винно-спиртовий і лісний склади.

У 1895 р. у селі відбулася пожежа – згоріла церква, яка була відреставрована та перебудована за рахунок парафіяльного попечительства. На той час парафія була досить обширна й охоплювала Катеринівку, Михайлівку, Широкий роздол, Андріївку, Григоріївку, Орловське поле, Тимофіївку, Веселий роздол, Нікольське, Новоіванівку, Любавку, Сидорівку, Валкове, Новомихайлівку, Акацатових, Любовських, Рабалку – усього 1116 дворів, парафіян – 8 800 осіб. При церкві була відкрита церковнопарафіяльна школа.

У роки Першої російської революції 1905–1907 років у селі поширювалися революційні, есерівські та більшовицькі видання. Активну участь у цьому прийняли мешканці села Микола Петрович Івахненко, Герасим Тарасович Лаханя, Єфим Никифорович Тарасов, Яків Кузьмич Грідін та інші.

За сільськогосподарським переписом 1916 року у Новокрасному був вже 641 двір, 3 418 мешканців (1 507 чоловіків і 1 911 жінок). Біднота села працювала у заможних селян: Василя Грідіна, Михайла Грідіна, Ігнатія Івахненка, у поміщика Пахома. Заробітна платня складала літом 7 руб., взимку – 3,5 руб. на місяць. Напередодні 1917 р. у двох школах навчалося 150 дітей. Село отримувало 5 екз. газет і 10 листів щоденно. Діяли дві церкви.

У січні 1918 р. до села вперше завітала радянська влада, яка зустріла тут підтримку в особі Івана Миколайовича Барахневського, Степана Яковича Петренка, Панкрата Макаровича Дуйко. Селяни почали ділити між собою поміщицькі землі, майно, худобу.

У кінці березня 1918 р. територію Новокрасного взяли під контроль австро-німецькі війська. Окупаційна влада наказала повернути селянам поміщицькі землі та майно, сплатити контрибуцію за надану шкоду.

Не всіх влаштувала нова гетьманська влада, тому новокрасновці створили свій партизанський загін. У ньому активно воювали Сергій Кирилович Тарасов, Іван Кирилович Тарасов, Ю. М. Лаханя, Єфим Миколайович Агарков.

У грудні 1918 р., після відступу австро-німецьких військ, село взяли під контроль петлюрівські війська, що панували тут до березня 1919 р., коли до села вдруге прийшла радянська влада. У серпні Новокрасне вже було під контролем армії Денікіна, яка зберігала владу до січня 1920 р., коли більшовики повернулися вже втретє. Зрозуміло, що постійна політична боротьба, перехід влади з рук у руки протягом року до десятка разів не сприяли покращенню життя новокрасненців. Кожна зміна влади супроводжувалася пошуком політичних ворогів, розстрілами та катуваннями, черговим переділом землі та майна, вимогами повернення збитків.

У кінці січня 1920 р. у селі остаточно була встановлена радянська влада, проведено територіально-адміністративні зміни. Новокрасне стало волосним центром Вознесеньського повіту Одеської губернії. До складу волості входили села Новокрасне, Катеринівка, Воеводське, Богданівка, Тимофіївка, Люботорівка, Любомихайлівка, Новоіванівка, Нововоеводське, Рибалка, Зноро-Рябоконево. Волосний виконком очолив Артемій Іванович Ігнат'єв (1880 р. н., українець, бідняк, член КП(б)У), але оскільки він не був місцевим і його прислали з Костянтинівки, то авторитетом серед населення волості він не користувався. Тоді ж було утворено Новокрасненську сільську раду, яку очолив місцевий бідняк, член КП(б)У Григорій Гордійович Андросов, якого згодом змінив Герасим Лаханя.

Волвиконком інформував одеську губернську владу, що у Новокрасненській волості «ставлення середнього та бідняцького населення до Радянської влади доброзичливе, куркульство – вороже, потрібні політпрацівники. Прийнято постанову давати місту хліба по 1 пуду, з тих хто має 5 десятин, 2 пуди – з 10 десятин, 3 пуди – з 15 десятин, 4 пуди – з 20 десятин і т. д. Економії безпошадно розкрадаються місцевим населенням інших волостей. Помічається, що крадіжкою та викраденням займаються куркулі. Заходи, що приймає волвиконком, поки безрезультатні. Потрібна збройна сила. Гостра потреба у папері».

У 1920 р. у Новокрасному у 669 господарствах проживало 3 725 осіб, що займалися переважно хліборобством. Вони мали 5 847 десятин польової землі та 121 десятину садиб. Посіви пшениці склали 734,5 десятини, жита – 639,5 десятини. У результаті проведення аграрної реформи та розподілу землі за принципом зрівняльного землекористування норма наділу на одного їдока

складала 1,6 десятини. Одночасно у волості було ліквідовано великі поміщицькі господарства: барона Швахгейма – 2 015 десятин, М.Т. Соловйова – 1 025, С. А. Брижицького – 1 225, князя Сперанського – 832, братів Ружицьких – 340 десятин.

У червні 1920 р. у селі було обрано Комітет незаможних селян (комнезам), Комісію з проведення розкладки й обліку надлишків хліба. Натомість проведення продовольчої розкладки викликало активний спротив трудового селянства, що призвело до того, що Новокрасенський волвиконком запросив у повітового виконкому дозволу до застосування репресивних заходів до селянства, що противилося виконувати продрозкладку.

У 1920 р. у Новокрасному створилися партійна та комсомольська організації. У другій половині 1920 р., у зв'язку з загостренням внутрішньополітичної ситуації, Новокрасенський волвиконком було замінено на революційний комітет (волревком), який очолив Микита Демидович Подвальний. До його складу входили завідувач воєнним відділом Василь Гаврилович Наземов, завідувач відділом народної освіти, учитель Микола Гаврилович Страшко, Федір Васильович Мінаєв. Головою Новокрасенського сільревкома був Герасим Лаханя, секретарем Микола Касьян. Серед сільських активістів виділялася 19-річна Катерина Макарівна Ковальова, що брала участь у роботі першої одеської губернської конференції робітниць і селянок.

Новокрасенці у 1920 р. добре провели прибирання сіна та хліба. При цьому врожай озимої пшениці з одної десятини складав 30 пудів, ярової – 45–50, вівса – 60–70. Поля під озимі були підготовлені, але не вистачало насіння. Інвентар з нетрудових господарств було звезено на прокатні станції, але використовувати його не могли, оскільки він вимагав ремонту.

У Новокрасному відновила роботу пошивна майстерня у складі 23-х осіб. Відновила свою діяльність школа, де працювали вчителі Г. Змієнко, Г. Домбровський та інші, лікарська ділянка, поштове відділення, торгівельні організації. Лікарська ділянка обслуговувала територію з населенням 46,8 тис. осіб, медичному персоналу прийшлося воювати з епідемічними хворобами – віспою, дизентерією, скарлатиною та сипняком. Тільки у квітні-травні 1920 р. хворіли на тиф 152 особи, з них померли 14.

Новокрасне входило у ще більш складний і трагічний 1921-й рік.

УДК 930.2:347.961(091):930.253(477.73)

Н. В. Шевченко

ДОКУМЕНТИ З ІСТОРІЇ НОТАРІАТУ В ДЕРЖАВНОМУ АРХІВІ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Історичне джерело – це носій інформації, що виник як продукт розвитку природи й людини і відбиває той чи інший бік людської діяльності. З огляду

на специфіку історичної науки, яка не має змоги досліджувати свій об'єкт безпосередньо, оскільки минуле неможливо повторити або відтворити лабораторним шляхом, джерело виступає по суті єдиним носієм відомостей про минуле людства, про різні аспекти людської діяльності в усіх сферах суспільного та приватного життя [1].

Саме архівні матеріали є тією реальною джерельною базою, яка дає можливість збагатити наші фактичні знання з історії нотаріату на Півдні України. Крім цього, архівні матеріали дозволяють відчутти «подих часу». В архівах зберігаються писані пам'ятки минулого. Вони безперервно поповнюються документами, що створюються поточною діяльністю установ, організацій, підприємств і окремих осіб. Державний архівний фонд – це невичерпна скарбниця документальних матеріалів, що мають наукове, практичне і політичне значення.

Одними з найменш досліджених документів Державного архіву Миколаївської області є фонди, присвячені розвитку нотаріальної справи:

- Нотаріальні контри. Включає 34 фонди, 7362 справи за 1869–1920 рр.
- Миколаївський нотаріальний архів Одеської контрольної палати. Включає 1 фонд, 22 справи за 1870–1918 рр. [2, с. 39–40].

Отже, документи, що містять інформацію про нотаріат складають 35 фондів, що містять 7384 справи.

Під терміном «архівний фонд» ми розуміємо комплекс документів, історично або логічно пов'язаних між собою, що утворилися в результаті діяльності певної установи, організації, підприємства чи окремої особи. В діяльності кожного фондоутворювача виникає комплекс документів, який називають документальним фондом. Документи архівного фонду мають спільне походження, що зумовлює вимогу їхнього зберігання як єдиного комплексу. Комплекси архівних фондів можуть утворюватися з фондів установ і організацій однієї сфери діяльності чи одного відомства.

В даному випадку ми можемо говорити про комплекс архівних фондів, присвячених нотаріальній справі. Це книги реєстрації актів, укладених при купівлі-продажу рухомого і нерухомого майна, духівниці, заповіти, доручення, договори, дарчі записи, заставні та купчі документи на осіб, які уклали нотаріальні угоди.

Державний архів Миколаївської області містить матеріали, які стосуються періоду, після прийняття «Положення про нотаріальну частину», затвердженого 14 квітня 1866 р. імператором Олександром II. Це законодавчі акти, на базі яких створювався та розвивався нотаріат тих часів. Саме «Положенням про нотаріальну частину» було визначено, що нотаріуси вважаються державними службовцями, але не мають прав на чини та пенсію за цим званням. Вказане «Положення...», незважаючи на всі його недоліки, створило і в Україні окремішій інститут нотаріату та визначило його місце як органу публічної діяльності в системі судового відомств, але з незалежним колом діяльності [3, с. 24].

Таким чином, документи Державного архіву Миколаївської області дають змогу досліджувати діяльність нотаріальних установ краю від прийняття «Положення про нотаріальну частину» до встановлення радянської влади.

Джерела та література:

1. *Історичне джерело: поняття, основні етапи існування [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://referat-ok.com.ua/vsesvitnya-istoriya/isto-riche-dzherelo-ponyattya-osnovni-etapi-isnuvannya>.*
2. *Державний архів Миколаївської області: путівник / відп. ред. Л. Л. Левченко. – Миколаїв : Ліон, 2014. – 1144 с.*
3. *Давиденко А. О. Історія виникнення нотаріату в Україні / А. О. Давиденко. – Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. – 2010 – № 4. – С. 22–28.*

УДК 94:3329.7(477.7)

О. С. Ядловська

УЧАСТЬ ПАРТІЙ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН У ВИБОРЧИХ КАМПАНІЯХ В ПЕРІОД ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ

Початок Української революції 1917–1921 рр. призвів до нового сплеску громадсько-політичного життя у регіоні, активними учасниками якого стали і представники національних меншин Південної України.

Своєрідним показником впливовості і популярності тих чи інших сил національних меншин Півдня України стали результати виборів до міських дум, Всеросійських Установчих зборів і Українських Установчих збори (проти останніх відкрито виступили кадети та бундівці). Вибори засвідчили, що найбільший вплив та значну перевагу в регіоні мали загальноросійські партії, а серед них найбільшою підтримкою вирізнялися представники соціалістичних сил, репрезентовані більшовиками, меншовиками, есерами, есерами-максималістами, енесами та анархістами. Значної популярності набули виборчі списки, очолювані Партією соціалістів-революціонерів (есери), менш впливовими були російські есдеки. У регіоні поступово зростав авторитет більшовиків, відносно сталою була підтримка виборцями кадетів (із загальноросійських партій – єдина ліберальна сила, що діяла у регіоні), партії та організації консервативного напрямку особливої популярності серед мешканців не мали. Загальноросійські партії брали участь у формуванні місцевих органів влади. Але альтернативні структури влади – Ради – формувались виключно за участі соціалістичних партій. Жодна із загальноросійських партій не визнавала право українського народу навіть на обмежене державне самовизначення.

Вибори продемонстрували впливовість єврейських громадсько-політичних сил, серед яких найбільш популярними були представники єврейських національних блоків, очолюваних сіоністами (третє місце блоку в Одесі, Херсоні, Катеринославі на виборах до міських дум). Вплив єврейських національних блоків суттєво зріс на виборах до Всеросійських Установчих зборі, суперниками яких були єврейські соціалістичні партії, що співпрацювали із загальноросійськими соціалістами. Найбільш впливовими серед єврейських соціалістів були представники Об'єднаної єврейської соціалістичної робітничої партії (ОЄСРП), яка у блоці з Партією соціалістів-революціонерів (ПСР) здобула перемогу на всіх виборах. Слабшою виявилася впливовість позиції Бунду, який співпрацював з меншовіками. Якщо їхні блоки на виборах до дум змогли провести партійців до цих органів, то вибори до Всеросійських Установчих зборів вони програли. Бунду за популярністю поступалася партія «Поалей-Ціон», а також єврейські ліберальні сили (Єврейська народна партія). Слід підкреслити, що представники єврейських громадсько-політичних сил брали активну участь у роботі міських дум і місцевих рад.

У виборчих процесах брали участь і поляки Півдня України, які також тісно співпрацювали із загальноросійськими соціалістичними партіями. Такі виборчі союзи були сформовані в Одесі і Катеринославі під час муніципальної виборчої кампанії. (У регіоні, загалом, діяли переважно партії соціалістичного спрямування, Польський демократичний централ діяв в Одесі та Катеринославі, але на вибори не висувався.) Окремі списки польських соціалістів і лібералів були сформовані лише на виборах до Всеросійських Установчих зборів у Катеринославі, але успіху вони не здобули та не мали підтримки у регіоні. В цілому, поляки не виявляли проросійських симпатій, проте Польська партія соціалістична (і Левиця, і Фракція революційна) підтримали Раднарком, а от праві течії партій посіли антибільшовицьку позицію. Соціал-демократи Королівства Польського і Литви визнавали авторитет УЦР, але в Одесі у грудні 1917 р. під час боїв з більшовіками перейшли на бік останніх.

Вибори у регіоні також продемонстрували малоуспішність німецької і грецьких національних списків (останні висувались у Маріуполі як місці компактного проживання греків, мали представництво у місцевій думі). Такі виборчі списки, сформовані за національною ознакою, отримали менш 1 % голосів виборців Півдня України. Загалом, німецька етнічна група тяжіла до громадської самоорганізації, німецьких колоністів лякала тема націоналізації землі (через скасування права власності на землю після IV Універсалу), врешті-решт наприкінці доби Центральної Ради Конгрес Союзу німецьких колоністів на Україні висловився неприємно щодо соціалістичної політики на Україні.

Отже, партії національних меншин до Центральної Ради були активними учасниками громадсько-політичних процесів у регіоні та суттєво впливали на політичне життя як Півдня України, так і Української Народної Республіки.

ВІДОБРАЖЕННЯ ІСТОРІЇ РАДЯНСЬКИХ ВИПРАВНО-ТРУДОВИХ ТАБОРІВ У АРХІВАХ УКРАЇНИ

До цього часу практично недоступні для дослідників архіви МВС, Головної військової прокуратури СРСР, Воєнної колегії Верховного суду СРСР, Прокуратури СРСР, Верховного суду СРСР.

З даної проблематики автором опрацьовано матеріали низки центральних та обласних архівів. До неопублікованих належать документи, опрацьовані автором в Державному архіві Миколаївської області, що містяться у фондах Р-124 (Миколаївський окружний відділ комунального господарства), Р-161 (Миколаївський окружний виконавчий комітет Ради робітничих, селянських і червоноармійських депутатів) [5]. Дані матеріали містять відомості про практику використання праці засуджених у різних сферах виробництва на території Миколаєва, описи місць ув'язнення та характер діяльності в'язнів у кінці 1920-х – початку 1930-х рр.

У Центральному державному архіві громадських об'єднань містяться дані щодо кількості табірних пунктів, промислових, сільськогосподарських та дитячих колоній, дані про кількість в'язнів у післявоєнний час, особливу увагу акцентовано на роботі контрагентських підрозділів і виконанні виробничих планів, продуктивності праці та механізації робіт.

Окремо виділено факти зловживання керівництва у системі ГУЛАГу, причини невиконання планів, систематичні крадіжки матеріалів і продовольства, масштаби втеч ув'язнених і умови проживання (наявність одягу, взуття, ліжок), раціон в'язнів та розподіл на трудові профілі [1].

Також є цінними дані щодо вивезення контингентів ув'язнених за межі України під різними приводами: «особливо небезпечні злочинці» (члени ОУН-УПА та їхні спільники), що засуджені на довгі терміни ув'язнення, ослабленого контингенту III та IV категорій праці і в результаті кампанії «ліквідації куркульства як класу». Також є відомості з приводу щорічного руху в'язнів (прибуття у місця ув'язнення та звільнення).

Відомості про збирання урожаю у сільськогосподарських колоніях та раціон в'язнів дають уявлення про діяльність табірних пунктів в умовах голоду 1946-1947 рр., а будівництво автодороги Київ-Харків-Ростов про роботу ГУШОСДОРу у післявоєнний час у межах України.

Також містяться дані про перевірки стану охорони, режиму утримання в'язнів і агентурно-оперативну роботу у табірних підрозділах ГУШОСДОРу, ВТТ № 940 і 462 та вербування працівників для роботи у віддалених таборах СРСР, особливо Дальбуду та Головгідробуду [2].

У Державному архіві Вінницької області містяться матеріали про табір «Будівництво № 211 НКВС СРСР», що діяв упродовж 1938-1941 рр., відомо-

сті про чисельність контингенту, виконання капітальних робіт і використання робочої сили, машин і механізмів. У документах вказано на причини невиконання планів, умови проживання і харчування на прикладі зазначеного табору, антирадянські настрої в'язнів і працівників табору напередодні війни, а також причини ліквідації «Будівництва № 211» [4].

Скупими є матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади і управління, в яких містяться відомості про виробничу діяльність колоній на початку 1930-х рр. на найтяжчих, некваліфікованих роботах у промисловості та дані про їх передачу Міністерству юстиції у 1953 р., і скорочення об'ємів діяльності [3].

Таким чином, до кола джерел, які використав автор під час дослідження радянських виправно-трудоих таборів у 1930–1950 рр. ввійшли неопубліковані дані центральних і місцевих архівів України, які містять матеріали органів управління і правоохоронних закладів, документи урядових та партійних відомств. Наведені відомості дозволяють зробити висновок про те, що у 1930-1950 рр. відбувалося методичне розширення табірних пунктів, кількості в'язнів разом зі зростанням об'ємів виконуваних робіт.

Джерела та література:

1. *Центральний державний архів громадських об'єднань (далі – ЦДАГО). – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 4941. – 318 арк.*
2. *ЦДАГО. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 4980. – 249 арк.*
3. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф. 8. – Оп. 1. – Спр. 73. – 172 арк.*
4. *Державний архів Вінницької області. – Ф. 805. – Оп. 1. – Спр. 1. – 48 арк.*
5. *Державний архів Миколаївської області. – Ф. Р.-161. – Оп. 1. – Спр. 731. – 220 арк.*

РОЗДІЛ 2. Студентські наукові студії

УДК 94(37):791.9

Алімова Я. Є.

Науковий керівник: канд. іст. наук, доцент І. Є. Підберезних

СУЧАСНА РЕКОНСТРУКЦІЯ ГЛАДІАТОРСЬКИХ БОЇВ

Оскільки у сучасному суспільстві пробуджується інтерес до гладіаторських ігор, у різних країнах ентузіасти влаштовують реконструкції гладіаторських боїв – подібно іншим історичним реконструкціям. Двобої сучасних гладіаторів через їхню «безкровність» та низький рівень підготовки аматорів, звичайно ж, не передають враження від кривавих боїв Стародавнього Риму, проте вони теж знаходять свого глядача.

В Італії знайшлися ентузіасти відкриття сучасних шкіл гладіаторів. З 1994 р. вони з'явилися в Комо-Бергамо і в Римі. Одна з таких шкіл, де повністю відтворені правила бою та військово-промисловий комплекс, що використовувалися в давнину, знаходиться на Аппієвій дорозі. Тут можна побачити зразки римського одягу, військові механізми, ознайомитися з організацією проведення гладіаторських боїв, з музичними інструментами, зброєю, кулінарними рецептами [1, с. 240].

За правилами школи вони носять латинські імена, що також допомагає відтворенню обстановки минулих часів. У цьому своєрідному живому музеї шанувальники Римської імперії збираються вечорами два рази в тиждень. Їх виборний глава іменується імператор Нерон, але є й інші персонажі: сенатори, гладіатори, танцівниці, легіонери. Гладіаторські курси, що включають лекції з техніки збройного протистояння і практичних занять на арені, що тривають два місяці [2, с. 96].

Випускники отримують диплом новачка-гладіатора. Охочим пропонуються додаткові курси з поглиблення отриманих знань і навичок, які можна продемонструвати в ході уявленень щовівторка і щоп'ятниці або на інтернаціональних турнірах гладіаторів спортивного характеру. З кожним роком стає все більше і більше охочих пережити ті емоції, які відчували на арені мірміллони або ретіарії. Для широкого загалу це вдалий привід не тільки познайомитися з таким явищем давньоримської цивілізації, як гладіаторські ігри, але і спробувати страви античної кухні, подивитися на легіонерів або поспостерегти за роботою стилізованого ринку рабів [1, с. 241].

Інших «гладіаторів» в будь-яку погоду можна бачити у стародавніх стін Колізею, де вони ведуть боротьбу за туристів, що проходять повз, пропонуючи сфотографуватися разом. Минувши заслін цих «підприємців», можна увійти під масивні склепіння галереї, яка вражає значними розмірами амфітеатру.

У Німеччині засновником клубу реконструкції гладіаторських боїв «Familia Gladiatoria Pulli Cornicinis» («Гладіаторський загін рогатого півня») є історик Маркус Юнкельманн (Marcus Junkelmann) – спеціаліст з історії Стародавнього Риму та автор кількох праць, присвячених гладіаторам [3].

Австралійська компанія, фахівці якої працювали над фільмом «Володар кілець», запустила проект по створенню Hi-Tech-обладунків для гладіаторських боїв майбутнього з використанням справжньої зброї.

Як пише Daily Mail, команда ентузіастів, що базується в австралійському Сідней компані Chiron Global, витратила чотири роки на розробку Hi-Tech-обладунків для футуристичних Hi-Tech-боїв. Раніше фахівці команди працювали над створенням зброї для фільмів «Володар кілець» і «Хоббіт» – досвід був узятий на озброєння. «Це щось таке, чого не було з часів гладіаторських поєдинків», – поділився враженнями від результатів виконаної роботи один з ініціаторів проекту Unified Weapons Master (UWM) Девід Пайсден [4].

Обладунки майбутніх гладіаторів є «розумним» захистом тіла від голови до п'ят, зовні схожим на костюм «Залізної Людини». Усередині обладунків знаходиться складна система датчиків, що дозволяє вважати нанесені «каліцтва» і навіть констатувати віртуальну смерть на полі бою. За словами розробників, в поєдинках гладіатори зможуть використовувати справжню бойову зброю. Не забуті і глядачі поєдинків. Вбудовані в шоломи бійців камери дозволять насолодитися боєм «від першої особи», а мікрофони транслюватимуть звуки сутички. За допомогою комп'ютерних технологій в ході трансляції бою можна буде також змінювати костюми суперників і місце битви, перемістивши їх, припустимо, на гладіаторську арену Стародавнього Риму.

За словами розробників, перші прототипи обладунків майбутнього вже випробували відомі бійці ММА і східних єдиноборств, зокрема володар чемпіонського титулу за муай-тай Сон «Архангел» Ваннаті. Найближчим часом проект Unified Weapons Master почне відкритий набір охочих приміряти на себе гладіаторські обладунки і взяти участь у поєдинках [4].

Джерела та література:

1. Горнчаровский В. А. Арена и кровь : Римские гладиаторы между жизнью и смертью [Текст] / В. А. Горнчаровский. – СПб. : Петербургское Востоковедение, 2009. – 256 с.
2. Робер Ж.-Н. Повседневная жизнь Древнего Рима через призму наслаждений [Текст] / Ж.-Н. Робер. – М. : Молодая гвардия, Палимсест, 2006. – 296 с.
3. Gladiator. Performances [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.clemens-fritz.de/gladiator.htm>.
4. В Австралии разработали доспехи гладиаторов будущего [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://telegraf.com.ua/tehnologii/1836855-v-avstralii-razrabotali-dospehi-gladiatorov-budushhego-foto-video.html>.

ЖИТТЯ НІМЕЦЬКИХ КОЛОНІСТІВ НА ТЕРИТОРІЇ МИКОЛАЇВЩИНИ у ХІХ ст.

Перші згадки про німецькі поселення на території Миколаївщини припадають на 1791 р. Російський уряд, запрошуючи вихідців з Німеччини, Швейцарії та інших держав Центральної Європи, брав на себе всі витрати з переселення [1]. Також, переселенцям надавалися землі, вони могли наймати робітників. Скільки б колоністу не належало землі, він брав участь у всіх польових роботах нарівні з іншими землеробами. Колоністи ні з ким не уклали угод, з жодними торговцями. Вони вели інтенсивне життя. Мали міцні сім'ї. Голови родин завжди відзначалися своєю ощадливістю, тверезістю і турботою про майбутнє. Мати вважалася господинею дома, а батько вирішував важливі питання та був головним у сім'ї. Чоловіки займалися вівчарством, вирощували виноград, розводили велику рогату худобу. Одним із додаткових джерел надходження прибутку німецьких колоністів були промисли: прядіння, рибальство, бджільництво, новими стали лісорозведення, шовківництво, садівництво, тютюнництво. Будинки завжди виглядали охайно [2]. Німці дуже релігійні люди, саме тому біля селищ стояли кам'яні хрести. За релігійним віросповіданням німці були католиками та лютеранами.

Привезли з собою німці-колоністи й історичну пам'ять про свою батьківщину. На Миколаївщині у 1809 р. засновано с. Раштадт (с. Поріччя Веселинівського району), переселенцями з німецької провінції Роштадт; та с. Карлсруе (с. Степове Миколаївського району); с. Рорбах (с. Новосвітлівка Веселинівського району); с. Мюнхен (приєднане у 1959 р. до с. Градівка Веселинівського району). У 30-х рр. ХІХ ст. – хутір Новий Вормс (с. Довга Могила Доманівського району) [3].

У 1914 р. на території Півдня України проживало всього 467 тис. осіб, а на території Миколаївщини біля 30 тис. німців. Вони були проти війни, але все ж таки зазнавали утисків з боку Російської імперії. Утиски виражалися у забороні вживати німецьку мову. У 1917 р. був виданий указ про виселення з Миколаївської території німецьких колоністів. Але згодом цей указ призупинили [4].

Таким чином, німецькі поселенці зовсім не чужинці на українській землі. Вони допомагали в освоєнні землі, у розвитку економіки, обмінювалися своїм господарським досвідом з населенням, наймали робітників, а також німці-колоністи запозичували деякі традиції і в українського населення.

Джерела та література:

1. Багмет М. Німецькі поселення – «Біла пляма» в історії України [Електронний ресурс] / М. Багмет, В. Погорелов // Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2006. – Режим доступу : <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/monograf/17/4.pdf>.

2. Хрящевська Л. М. Розвиток сільського господарства Півдня України II половини XIX – початку XX ст. / Л. М. Хрящевська // *Селянство Півдня України: історія і сучасність : матеріали Всеукр. наук. конф., (Миколаїв, 28 листоп. 2003 р.)*. – Миколаїв : Миколаївський державний університет, 2003. – С. 83–85. (Спецвип. : до 90-річчя Миколаївського державного університету).

3. Коваль Р. Старовинні назви етнічних поселень на території Миколаївської області [Електронний ресурс] / Р. Коваль. – Режим доступу : *starovynni-nazvy-etnichnykh-poselen-na-terytorii-mykolaiivskoi-oblasti-dekilka-shtrykhiv*.

4. Хрящевська Л. М. Іноземні колоністи Півдня України кінця XVIII – середини XIX століття / Л. М. Хрящевська // *Наукові праці : Науково-методичний журнал; Т. 76: Історичні науки*. – Миколаїв : Миколаївський державний гуманітарний університет ім. Петра Могили, 2008. – Випуск 63. – С. 16–20.

УДК 94:355[(477):94(438)][«15/16»

Біліченко Л. С.

Науковий керівник: канд. іст. наук, доцент **Н. В. Шевченко**

КОЗАЦЬКО-ПОЛЬСЬКІ ВІДНОСИНИ У ДОСЛІДЖЕННІ М. С. ГРУШЕВСЬКОГО

Для встановлення історичної правди і налагодження взаємопорозуміння між двома народами, подолання стереотипів та упередженості які склалися протягом століть, важливим є дослідити та проаналізувати праці відомих українських істориків, та їх погляд на козацько-польські відносини. Кожний історик по-різному трактував відносини між поляками та українцями і причини їхнього протистояння. Все це безперечно наклало свій відбиток у свідомості українців. В українській історіографії склався негативний стереотип поляка-католика, який гнобив український народ та православну віру. Але все це, як кажуть, не зовсім відповідає дійсності. Козацько-польські відносини були явищем значно складнішим, чим здається на перший погляд, і потребують всебічного аналізу. Звичайно, були як позитивні, так і негативні моменти.

Відомий український історик М. С. Грушевський у своїй багатотомній праці «Історія України- Руси» дав свою оцінку козацько-польських відносин. На думку історика приєднання до Польщі українських земель у 1569 р. мало велике значення у тому плані, що ним завершилася перебудова їх суспільного устрою за польським зразком. Це була повна перебудова зверху до низу, яка не залишала каменя на камені в українському житті і на самий його низ було відкинуто українців, які не поривали зі своєю народністю. Селянство опинилося в умовах, дуже близьких до колишнього рабства. Все селянство втратило право на землю та було прикуте до панського маєтку. Пан був повним володарем життя та майна свого підданого; міг його вбити, забрати землю, майно, покара-

ти як завгодно. Для селянина не було ніякого способу поліпшити умови свого існування, крім повстання і втечі. Міщани і селяни, які не бажали підкоритися претензіям і владі поміщиків, починають «козачитися». Такий поворот народного життя надавав козацтву нової сили і значення: воно стало великою соціальною силою, яка піднімалася проти всього шляхетського устрою Польської держави. Примусове насадження католицької віри, зокрема Берестейська унія 1596 р., в ході якої утворилася греко-католицька церква, сприяла пробудженню національної свідомості українців та розуміння власної ідентичності. Можна сказати, що саме ці фактори відіграли важливу роль і стали позитивним наслідком у протистоянні польської шляхти та українського народу. Сталася велика зміна і в настроях самого козацтва, в його самосвідомості, в тому, що від колишнього простого «луплення чабанів татарських» воно перейшло до широких політичних планів, до надзвичайно сміливих починань [1, с. 192–201].

Ватажком першої великої козацької війни був козацький отаман Криштоф Косинський, а 1596 р. розпочалося ще одне козацьке повстання під проводом Северина Наливайка. На думку М. С. Грушевського обставини неминуче вели до загального народного руху, яке згодом вилилося в Національно-визвольну війну під проводом Б. Хмельницького [2, с. 62].

Оцінюючи Національно-визвольну війну М. С. Грушевський прийшов до висновку, що головним наслідком війни стало відновлення державності українського народу і завершення, в основному, процесу формування Української національної держави – Української козацької республіки. Іншим вже негативним наслідком війни стало те, що Україна з під одного ярма потрапила в інше, більш страшніше ярмо – Московське, а згодом і сама Польща втратила свою незалежність [3, с. 150].

Критично ставився М. С. Грушевський і до Гадяцької угоди. Він оцінив результати угоди, розглянувши їх у контексті соціального протистояння між козацькими елітами й народними масами. На думку М. С. Грушевського, угода була невдачею, адже вона ніяк не поліпшувала становище мас і обмежувала козацьку державу територією на Сході України [4, с. 270].

Підсумовуючи все вищесказане, можна сказати, що М. С. Грушевський критично ставився до Польщі, але визнавав що у козацько-польському протистоянні слід в першу чергу звинувачувати не польське та українське населення, а можновладців і шляхту.

Джерела та література:

1. *Грушевський М. С. Ілюстрована історія України з додатками і доповненнями / М. С. Грушевський. – Донецьк : ТОВ «ВКФ «БАО», 2009. – 722 с.*
2. *Грушевський М. С. Історія України- Русі / М. С. Грушевський. – К. : Наукова думка, 1995. – Т. 7. – 628 с.*
3. *Грушевський М. С. Історія України- Русі / М. С. Грушевський. – К. : Наукова думка, 1997. – Т. 9 (2). – 776 с.*
4. *Грушевський М. С. Історія України- Русі / М. С. Грушевський. – К. : Наукова думка, 1998. – Т. 10. – 408 с.*

ЯВИЩЕ КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

«Колабораціонізм» як слово і поняття має французьку передісторію. З французького це слово означає «співпраця». Вперше цей термін в політичному сенсі стосовно німецьких завойовників було вжито під час зустрічі А. Гітлера з французьким маршалом Ф. Петеном у Монтруа в 1940 р., колабораціонізм було проголошено принципом і політикою між Німеччиною і переможеною Францією [2, с. 6]. Тобто, колабораціонізм є співпраця громадян з ворогом, окупантом. Говорячи про населення України в той час – це співпраця громадян Української РСР в роки війни з військовими та цивільними окупаційними органами у всіх сферах життєдіяльності [6, с. 3]. Залежно від сфери діяльності колабораціонізм може бути різної типології: громадсько-політичний – тобто співпраця в сфері політики, суспільних рухів та адміністрування, економічний – колабораціонізм у сферах пов'язаних з економікою, фінансами та господарством, військовий – колабораціонізм в військовій сфері, участь громадян в збройних силах та військових діях на стороні «ворога», культурницький – співпраця в сфері культури та освіти [5, с. 138].

Тема колабораціонізму в Україні включає висвітлення багатьох проблем, явищ і процесів, що відбувалися до і під час окупації. Передумовою для виникнення колабораціонізму є наявність антирадянських настроїв серед місцевого населення, які були спричиненні тоталітарною та репресивною політикою радянської держави. Наявність причин соціально-економічного, політичного, культурного, морально-психологічного характеру свідчить про складність та умови життя в умовах війни та окупації.

Класифікуючи прояви колабораціонізму, констатуємо факт, що мала місце допомога та співпраця населення в управлінні німцями окупованими територіями, активно та продуктивно діяли різного роду допоміжні управи та комітети. Досліджуючи їх функції, завдання, методи і результати діяльності, визначається їх як позитивні, так і негативні наслідки діяльності [5, с. 193–220]. Питання ж про місце і роль українських націоналістичних організацій в колаборації, то спростовується ряд стереотипів та трактувань радянських істориків та політиків [4, с. 220].

Діяльність в економічній сфері показує економічне становище людей та масштаби економічного грабунку окупантами України, роль в цьому місцевого населення.

Питання колабораціонізму досить гостро стоїть щодо участі українців в військових формуваннях, які підпорядковувалися та воювали на стороні Німеччини. Аналізується та надається оцінка їх діяльності, а саме діяльності

українських поліційних та охоронних частин, батальйонів Абверу – «Роланд» та «Нахтігаль», дивізій СС «Галиччина», «Українська національна армія» [3, с. 27–29; 1, с. 202].

Говорячи про культурний колабораціонізм та культуру загалом під час окупації, ми констатуємо, що культура і релігія продовжувала діяти, навіть розвиватися та мала вплив на суспільство навіть у складній політичній і економічній ситуації. Важливою є участь церкви в благодійницькій діяльності і відстоювання певних потреб населення [6, с. 315].

Розкривається і регіональна специфіка, а саме колабораціонізм на Миколаївщині. Явище колабораціонізму було і на окупованій Миколаївщині, та проявилось в громадсько-політичній, економічній, військовій та культурній. На території Миколаївщини діяли допоміжні управи з числа місцевих жителів, функціонувала при допомозі місцевих економіка та культурно-освітня сфера. Діяли поліційні органи і батальйони, йшло вербування в розвідшколи [5, с. 118–143].

Отже, зазначені особливості колабораціонізму свідчать про існування даного явища в контексті екстремальних умов, у яких опинилося населення. Колаборація є різноманітна за формами та типами. Люди, що співпрацювали з окупантами, або ж були солдатами у військових формуваннях, не завжди підпадають під категорію зрадників свого народу чи військових злочинців. Історична, правова та моральна оцінка колабораціоністам повинна надаватися, з урахуванням умов, причин, наслідків і мети їх діяльності, та не може носити узагальнювальний характер.

Джерела та література:

1. *Боляновський А. Українські військові формування в збройних силах Німеччини (1939–1945) / А. Боляновський. – Львів, 2003. – 686 с.*
2. *Дерейко І. Місцеві формування німецької армії та поліції у Райхскомісаріаті «Україна»(1941–1944 рр.) / Іван Дерейко ; Ін-т історії України НАН України. – К., 2012. – 174 с.*
3. *Дробязко С. Вторая мировая война 1939–1945. Восточные добровольцы в вермахте, полиции и СС / С. Дробязко. – М., 2000. – 48 с.*
4. *Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні / В. Косик. – Париж ; Нью-Йорк ; Львів, 1993. – 657 с.*
5. *Погорєлов А. А. Колабораціонізм на території Миколаївщини в період німецько-румунської окупації 1941–1942 рр. / А. А. Погорєлов // Український південь в контексті вітчизняної історії. – Миколаїв, 2008. – С. 118–143.*
6. *Шайкан В. О. Колабораціонізм на території рейхскомісаріату «Україна» і військової зони в роки Другої світової війни / В. О. Шайкан. – Кривий Ріг : «Мінерал» АГН України, 2005. – 466 с.*

ДЕРЖАВНИЦЬКА ПОЛІТИКА ГЕТЬМАНА І. С. МАЗЕПИ

Персона гетьмана І. С. Мазепа й до цих пір обвита вінцем неповаги, нерозуміння та, що найдраматичніше, суб'єктивно-блзознірського засудження його вибору в сфері відповідей на суспільно-історичні виклики, намагання подолати які й окреслили його українсько значиму місію в рубіконі європейської історії.

Україна опинилась у вирії боротьби Москви за Балтику, що зумовили воєнну ескалацію й в Україні. Перепоною амбіціям Петру I став, сповнений воєнно-політичної сили, королівський престол Швеції. Навесні 1708 р. гетьман І. Мазепа, волів позбутися залежності від Москви, таємно домовився з королем Швеції Карлом XII про допомогу Україні. Обраний вектор опирався на історичні традиції формального союзу Б. Хмельницького з Карлом X за версією історика О. Оглоблина. А тим часом в Україні мав місце подвійний тягар війни, який викликав природне обурення. Проти інших царевих земель на неї лягла непропорційно висока частка людських і матеріальних витрат. (Україна, населення якої становило 1,1 млн. осіб, послала на поле бою, 40 тис. чоловік, тим часом як Росія з населенням 13,5 млн. осіб мала в 1700 р. 112-тисячне військо). Досвід минулого свідчив, що кожного разу, коли царі говорили про зміни, страждали права й привілеї Війська Запорізького. Скажімо, при затвердженні кожного новообраного гетьмана первісну угоду 1654 р. змінювали на користь Москви. Боячись за свої права, І. Мазепа та козацька старшина були сповнені рішучості обстоювати статус-кво за будь-яку ціну [1].

Тому спраглий до свободи мислення, окресленою ранішніми повстаннями волелюбних традицій, народ та його герой, рішуче муштрували позиції відстоювання національних інтересів. Усі прошарки населення нарікали на війну. Селяни й міщани найчастіше протестували проти поведінки російського війська в їхніх селах й містах. Протягом 1705–1708 рр. і до гетьмана, й до царя йшов безперервний потік скарг на те, що російські офіцери дозволяють своїм людям ображати й бити українців, гвалтувати їхніх жінок і дочок, руйнувати їхні хати, забирати худобу, а подекуди й убивати їх. «Звідусюди, – писав І. Мазепа до Москви, – до мене доходять скарги на сваволю великоросійських вояків» [1].

Прагнення відмежувати Україну від Москви було таким же давнім, як і сама ідея об'єднання, реалізована згодом у Переяславському договорі 1654 р. Мета російської політики почала виявлятися з самого початку: ставити Україну в чимдалі більшу залежність від Москви, поступово обмежуючи її вольності, привілеї та державну самостійність [2]. Тому прецедент непорозуміння, що уможливив боротьбу І. Мазепа проти минулого «друга» став лаконічним, але яскравим продовженням, перш за все, відстоювання, а згодом і руй-

нування тенет «протекції». Втім, дилема полягала в нерозумінні цієї ідеї українцями сучасниками поступу мазепинців та його прибічників, що залишились вірними своєму гетьманові. Бо як відомо, лєвова частка козаків вільно чи невільно залучались до імперської армії та не імпонувала від спочатку намаганням І. Мазепи до опору при принагідній військово-політичній солідарності шведів.

Чому ж виникла така диференціація поглядів? Першочерговою причиною селянського абсентеїзму (політично-державницької байдужості) бачу слабкість, що спричинена короткочасністю агітації до боротьби за власну ідентичність та супротиву економічно-соціальному гніту, заохочення. Перспективу чого пізніше Пилип Орлик визначив такою фразою в меморіалі «*Déduction des droits de 'Ukraine* («Вивід прав України»)»: «усе завойоване на території Московії, але колись належне «руському» (українському) народові, має бути повернене до Князівства українського» [3].

Наступним фактором невдачі сприйняття серед народу можна афішувати духовний фактор, що був виявлений жагою до церковної влади українських духовників, яким симпатизував сам цар через їх освіченість. Не сприяло порятунку від анафєми І. Мазепу його церковна потуга (профінансував будівництво 26 соборів) накладену митрополитом Кроковським. Адже вони йому інкримінували союз з іновірцями-лютеранами (шведами), що й відвернуло від нього значну частину українського суспільства. Тож чернецька справа до влади, привілейована їх освіченістю, знехтувала перспективою державних місій, пропагованих воєнно-політичним поступом І. Мазепи з потенційно перспективним варіантом протекції. Краєм уваги варто звернутись до фактів старшинських інтриг проти І. Мазепи, які відзначались непослідовністю не те, що важелів підтримки, а й керуючись змогою отримати привілеї чи маєтки, ставали проти І. Мазепи на бік царя. До яскравого тону неприязності вдався П. Полуботок.

Боротьба визвольних дій І. Мазепи зазнала фіаско 27 червня 1709 р. під Полтавою. В помсту каральною місією петровського фаворита О. Меншикова, підтриманий зрадником полковником Носом, знищено гетьманський острівець – Батурич. Тож такою разючою вкарбована в історію ціна за маргінальність народної підтримки державницьких ідей на початку XVIII ст. Це засвідчило царську злість та демонструвало превентивний акт відсічі за т. з. сепаратизм.

Таким чином, визначили корисливі та деспотичні дії царату, на що він отримав рішучий опір, який можна вважати спробою денонсування протекції Москви. Чи є єдине трактування поступу 1708–1709 рр.? Думки різні: радянсько-російська історіографія таврує І. Мазепу за зраду. А українське сприйняття є неоднозначним. На апологетику місії І. Мазепи зазначу, що нація одержала культурно-законодавчий підйом. На жаль, була смутною поразка для державницьких перспектив, але пам'ять про «незломного мужа з могутнім гартом духа не захитає в чесній постанові ні рев юрби, що кличе до гріха,

ні грізний погляд лютого тирана. Нехай лютує буревій на морі, нехай роко-
чуть громи довкруги, нехай увесь валиться світ – він без тривоги впаде серед
звалищ» [4].

Джерела та література:

1. Чухліб Т. *Секрети українського полівасалітету. Хмельницький – До-
рошенко – Мазепа / Т. Чухліб / НАН України. Інститут історії України;
Науково-дослідний інститут козацтва. – К. : Видавничий дім «Киево-
Могилянська академія», 2011. – 327 с.*
2. *Крупницький Б. Гетьман Мазепа та його доба / Б. Крупницький. – К. :
Україна, 2003. – 240 с.*
3. *Кресін О. «Вивід Прав України» 1712 / О. Кресін // Енциклопедія істо-
рії України: Т. 1: А-В / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України.
Інститут історії України. – К. : В-во «Наукова думка», 2003. – 688 с.*
4. *Оглоблин О. Гетьман Іван Мазепа та його доба / О. Оглоблин // Друге
доповнене видання, 2011.*

УДК 944(477)«085/125»

Волобуєва А. В.

Науковий керівник: канд. іст. наук, доцент **Н. В. Шевченко**

ВИБІР ОЛЕКСАНДРА НЕВСЬКОГО І ДАНИЛА ГАЛИЦЬКОГО: ПРОЕКТ ПО ВИЗВОЛЕННЮ ВІД ЗОЛОТОЇ ОРДИ

До середини XIII століття Русь як ранньодержавне утворення, що відігра-
вало помітну роль в історичних подіях і процесах від Візантії до Скандинавії,
перестала існувати. Єдина Київська держава розпалася на незалежні феода-
льні князівства. При цьому процес розпаду йшов безперервно – кількість
князівств постійно зростала [2].

Перемоги на «західному фронті» принесли військову славу двом вида-
тним політичним діячам тієї епохи – князям Олександрові Невському і Данилу
Галицькому. Історики часто ставлять ці дві фігури поруч. Але політика пра-
вительів насправді розрізнялася кардинально. І в першу чергу в ставленні до
агресора – Золотої орди [3].

Вже на початку XIX ст. біографія князя Данила Романовича стає пред-
метом аналізу австрійських, українських, російських і польських вчених, які
займалися історією Південно-Західної Русі. Проте необхідно зазначити, що
попри величезну наукову літературу про цього князя деякі сторінки діяльнос-
ті та життя володаря залишаються дискусійними, чимало аспектів його біо-
графії продовжують викликати жваві дискусії. До цього слід додати, що по-
стать східнослов'янського володаря стала предметом для певного «міфство-

рення», до якого, на жаль, в силу різних причин долучилися і достатньо серйозні науковці [1].

Визнаючи вдалу політику Бурундая наприкінці 50-х рр., необхідно визнати, що монгольський полководець не зміг у повній мірі реалізувати свої плани. Не було знищено найбільш укріпленого Холму. М. Ждан відзначає, що і тоді монголи не створили в Південно-Західній Русі якоїсь системи контролю над володіннями Романовичів, а Данило продовжував залишатися сувереном своєї держави [2].

Саме в цій точці проходить поділ векторів історичного розвитку різних частин колись єдиної Київської Русі.

Олександр Невський усвідомив неможливість протистояти східній загрозі в тому роздробленому стані, в якому перебувала Русь. Він вибрав лінію на інтеграцію в монгольську імперію. Намагаючись при цьому використовувати переваги: щойно почувши про те, що хан вислав війська на підтримку князю, хрестоносці враз втрачали будь-яке бажання до походів на Русь. Разом з тим, Олександр розумів, що основою майбутньої єдності може бути лише канонічна православна церква. Князь доклав усіх зусиль до того, щоб перевести кафедру російського Митрополита з Києва до Володимира, а потім його нащадки перемістили її в Москву [2].

У той же самий час Данило Галицький шукав союзу проти Орди не тільки серед руських князів, а й на Заході. Його мрією стала організація хрестового походу на монголів. Заради цього він навіть прийняв від Папи королівську корону і погодився на церковну унію з Римом. Папа оголошує хрестовий похід проти золотоординців. Проте через низку обставин плани ще одного хрестового походу так і залишилися нездійсненими. Через деякий час Данило, не відчувши реальної допомоги з боку римського папи, розірвав угоду з Ватиканом і вступив у відкриту збройну боротьбу із Золотою Ордою. Наприкінці 1254 р. Данило Галицький перейшов у наступ проти військ хана Куремси, який намагався окупувати галицьке Пониззя. Внаслідок вдалих та рішучих дій князю вдалось відвоювати у монголо-татар землі вздовж Південного Бугу, Случі та Тетерева [3]

Проте, Данило Галицький, не маючи сил для протидії, під тиском вимог Бурундая був змушений віддати наказ про знищення укріплень Володимира, Луцька, Львова, Кремінця, Данилова та інших міст.

Джерела та література:

1. *Войтович Л. В. Князівські династії Східної Європи (кінець IX – початок XVI ст.): склад, суспільна і політична роль / Л. В. Войтович. – Львів, 2000.*
2. *Котляр М. Ф. Данило Галицький / М. Ф. Котляр. – К., 1979.*
3. *Толочко П. П. Киев и Киевская земля в период феодальной раздробленности XII–XIII вв. / П. П. Толочко. – К., 1980.*

ТАЄМНИЦІ ЩОДЕННИКА АННИ ФРАНК

Анна Франк була однією з мільйона єврейських дітей, загинувших під час Голокосту.

Якби Анну Франк не поглинуло на початку 1945 р. пекло Берген-Бельзену, напередодні ХХІ ст. вона відсвяткувала б свій сімдесятий день народження. Навіть якщо б не блискучий щоденник, завдяки якому ми її знаємо зараз, ми все одно, ймовірно, в кінці зарахували б її до найвидатніших письменників ХХ ст. – хоча, можливо, вона була б менш знаменита.

Актуальність даної теми полягає, по-перше, в тому, що «Щоденник» Анни Франк залишається практично недослідженим в контексті часу і більш широкому контексті культури, а по-друге, в тому, що поставлені в ньому морально-філософські проблеми актуальні і сьогодні.

Анна Франк народилася 12 червня 1929 р. в родині німецьких євреїв, у Франкфурті. Навесні 1933 р. сім'я Анни перебралася в Амстердам. Після окупації Голландії фашистською Німеччиною, вона і її рідні були змушені ховатися на горищі, над офісом її батька на березі каналу Принсенграхт в Амстердамі. Пізніше сім'я Франк була видана фашистам і вислана в нацистські концентраційні табори. У березні 1945 року, через 9 місяців після арешту, Анна Франк померла від тифу в німецькому концтаборі Берген-Бельзен на Люнебургской пустки.

З 1942 по 1944 рр., протягом 25 місяців Анна вела щоденник, в якому розповіла про дні, «коли прийшов кінець добрим часам». Знайдений батьком Анни документ зберігся і був виданий в 1947 р. Сьогодні ця книга перекладена на 67 мов світу і введена в шкільні програми багатьох країн світу. З неї дізнаємося, що Анна Франк була однією з понад мільйона єврейських дітей, загинувших під час Голокосту. У щоденник Анна записувала свої побоювання, надії та переживання. Цей документ, знайдений в потаємній кімнаті після арешту сім'ї, був збережений Міп Гіс – однією із тих, хто допомагав ховати сім'ю Франк. Сім'я Франк переховувалася півтора року в таємній квартирі в Амстердамі, поки її не видали голландські прихильники А. Гітлера. Анна загинула, а її сестра і батьки залишилися живі [2, с. 114].

Щоденник написаний у формі листів до подруги. Анна придумала собі подругу, тому що була дуже самотня. Втім, як і багато дівчаток в її віці...

І цей лист-щоденник був її порятунком, був єдиним способом висловити свої думки, почуття, виговоритись. Добре, що є люди, здатні розуміти, допомагати і співчувати, які не кидають у біді, намагаються допомогти. Якби не було таких людей, хто знає, прочитали б ми ці щоденники ?

Укриття, в якому перебувала сім'я Анни Франк було частиною офісних приміщень фірми «Оректа», і поки Отто Франк переховувався, він продовжу-

вав вести свій бізнес з цієї будівлі, спускаючись вниз по сходах до себе в кабінет у неробочий час і у вихідні. Анна та інші також спускалися в офіс Отто і слухали радіопередачі з Англії [1, р. 145–146].

У 1944 р. німецької окупаційної влади в Голландії стало відомо про шахрайства Отто Франка при виконанні його великих і вигідних контрактів з Вермахтом. Німецька поліція вчинила наліт на його квартиру на горищі, і всім євреїв в серпні вирушили до транзитного табору Вестерборк. Німеччина в той момент вкрай потребувала робочої сили.

Пізніше Анна Франк потрапила в табір Аушвіц-Біркенау, потім її разом з іншими в'язнями евакуювали до табору Берген-Бельзен, де вона у віці 14 років померла від тифу – вже після звільнення табору англійцями (епідемія тифу спалахнула в таборі через нестачу інсектициду «Циклон Б»). Отто захворів в Аушвіці, але був вилікуваний у табірному шпиталі. Ближче до кінця війни німці евакуювали його в Маутхаузен і там він був звільнений.

Наприкінці війни Отто Франк повернувся в свій амстердамський будинок і пізніше розповідав, що знайшов щоденник своєї доньки захованим під кроквами даху будинку-притулку. Насправді щоденник знаходився в однієї з підлеглих Отто Франка, яка обслуговувала його сім'ю: купувала харчі, одяг і книги з 1942 р. до самого арешту сім'ї Франк в 1944 р., а потім зберігала їх речі [4, с. 233–234].

У 1956–1958 рр. у Європі багато галасу наробив судовий процес за позовом справжнього автора щоденника – відомого письменника і журналіста Мейера Левіна (Meyer Levin) до батька Анни – Отто Франка за роялті (прибуток з продажу книги). У результаті М. Левін відсудив 50.000 доларів як відшкодування «за шахрайство, невиконання грошових зобов'язань і незаконне використання ідеї». Предметом позову в цьому процесі були найбільш драматизовані версії «щоденника», зроблені, зокрема, для кіно-, радіо-, теле- і театральних постановок. Левін наполягав на визнанні своїх авторських прав, і його позов був задоволений нью-йоркським міським судом. Суд встановив, що Отто Франк пообіцяв заплатити Мейеру Левіну не менше 50,000 доларів за використання діалогів, написаних Левіном, і включення їх до щоденника як інтелектуальної праці його дочки. Потім суддя закритим рішенням дані у справі на сто років, тобто засекретив матеріали процесу з котрих можна дізнатися, які саме фрагменти «Щоденника» написані Мейером Левіном. Навіть рішення суду, яким підтверджувалась не повна справжність «Щоденника Анни Франк», не набуло широкого розголосу в пресі [3, с. 14–15].

Напевно, в найближчому майбутньому нас чекає ще багато несподіванок із різними версіями «Щоденників Анни Франк», проте сьогодні його не зовсім справжнє походження вже не викликає сумнівів.

Отже, ми можемо зробити висновок, що Голокост – унікальний феномен в контексті єврейського і світового історичного досвіду, він з'явився похідним антисемітизму, який прийняв в кінці XIX ст. расовий характер; «Щоденник» Анни Франк є не тільки одним з найважливіших свідчень Голокосту, але і

володіє низкою інших щоденників видатної філософсько-естетичною цінністю; його жанр може бути визначений як документально-художній; у «Щоденнику» А. Франк поставлені загальнолюдські (насамперед екзистенційні) проблеми і відображений унікальний досвід підростаючої людини; «Щоденник» яскраво репрезентований в художній культурі ХХ ст. і вплинув на осмислення феномену Голокосту.

Джерела та література:

1. *Anne Frank. The Diary of a Young Girl. Introduction of Eleanor Roosevelt. – New York : Bantam Books, 1993. – 287 p.*
2. *Ляхман И. Перечитывая дневник Анны Франк [Текст] / И. Ляхман // Второе дыхание: сб. науч. тр. – Массачусетс, 2012. – № 27. – 153 с.*
3. *Токарь А. Дневник Анны Франк. Анализ / А. Токарь. – М., 2012. – 22 с.*
4. *Франк А. Убежище. Дневник в письмах / А. Франк. – М. : Текст, 2015. – 352 с.*

УДК 94:37–055.2](477.73)«18».

Дрозд К. О.

Науковий керівник: д-р іст. наук, професор **І. С. Міронова**

РОЛЬ МАРІЇНСЬКОЇ ЖІНОЧОЇ ГІМНАЗІЇ В РОЗВИТКУ ОСВІТИ НА МИКОЛАЇВЩИНІ

«Виховання та освіта є одне ціле. Перше без знань неможливе, тому що знання саме по собі виховує», – писав Л. М. Толстой. Насправді, освіта відіграє дуже важливу роль в нашому житті. Це одна з найцінніших речей, яку може отримати людина. Упродовж усіх періодів людської історії освіта мала високий рейтинг серед населення, оскільки людський прогрес залежить від добре освічених людей. Освіта розвиває всі сторони людської особистості, розкриває її здатності. Окрім того, вона допомагає людині зрозуміти саму себе, щоб обрати правильний шлях у подальшому житті. Колись Джон Кеннеді сказав: «Наш прогрес як нації не може бути швидшим, ніж наш прогрес в освіті». Але це стосується не тільки однієї конкретної нації. Перед нами бар'єри національностей зникають, тому що освіта об'єднує людей, допомагає їм краще розуміти один одного.

У 1802 р. в Російській імперії організували Міністерство народної освіти. Країну поділили на шість навчальних округів. Миколаїв віднесли до Одеського навчального округу. Через вісімнадцять років інспектор Міністерства освіти по Катеринославській і Херсонській губерніях з'ясував, що в Миколаєві немає жодного державного навчального закладу [1, с. 7].

На початку 60-х рр. ХІХ ст. губернатором Миколаєва призначили генерал-ад'ютанта, адмірала Богдана Олександровича фон Глазенапа, який

почав закладати основи нового життя в місті. Крім відкриття в 1862 р. комерційного порту, він почав вирішувати і проблеми освіти, переважно, за власний рахунок.

Про розквіт освіти в Миколаєві наприкінці XIX – на початку XX ст. свідчить наявність Олександрівської гімназії, приватної чоловічої гімназії Г. І. Веровського, приватних жіночих гімназій С. Г. Зинов'євої та Куш, Миколаївської першої Маріїнської жіночої гімназії та ін. [2, с. 22].

Маріїнську жіночу гімназію було відкрито 13 листопада 1863 р. Свою назву вона отримала на честь дружини імператора Павла I Марії Федорівни. Упродовж десятиків років ця жінка допомагала бідним людям боротися із злиденністю, невіглаством, сирітством, бродяжництвом [3, с. 35]. Досить довго обговорювали питання: на базі якого дівочого училища відкрити жіночу гімназію. У результаті було обрано училище пані Молчанової.

У ці роки багато сімей прагнули дати дівчатам освіту. Починаючи з 1865 р. урок тривав одну годину, тобто дитина була зайнята навчанням 5–6 годин на день. Оскільки за один рік навчити учнів читати, рахувати й писати було неможливо, за ініціативою Емілі Антонівни Глазенап, дружини військового губернатора, почали відкривати двокласні школи грамотності для хлопчиків і дівчат. За навчання дитини в такій школі платили 30 копійок на місяць, решту витрат брали на себе міська влада і благодійники. Однак і за таких умов дозволити собі навчатися в школах і гімназіях могли не всі, а тільки представники багатих родин.

Навчання у Маріїнській жіночій гімназії проходило за класичною програмою. У ній працювали 3 законоучителі, 18 вчителів і 10 наглядачів. Начальницею була Юлія Миколаївна Прокопович. Значне місце в навчальному процесі займало виховання загальної культури і вміння виконувати все, чим повинна жити і займатися високоосвічена жінка. Після закінчення курсу навчання дівчата отримували атестат зрілості. Останній випуск гімназії відбувся у 1917 р. Пізніше на її місці було відкрито другу Миколаївську трудову школу [2, с. 23].

Отже, на прикладі Маріїнської жіночої гімназії можна простежити стрімкий розвиток освіти в Миколаєві у другій половині XIX – на початку XX ст., чому сприяли адмірал Б. О. фон Глазенап та інші відомі люди, які турбувалися про поширення знань серед населення міста.

Джерела та література:

1. *Габрук З. В. Гимназия в интерьере времени и лиц 1864–2014 / З. В. Габрук. – Миколаїв, 1993. – 493 с.*
2. *Освіта на Миколаївщині у XIX–XX століттях. Історичні нариси / В. Ф. Байдак, І. С. Павлик та ін. – Миколаїв : УДМТУ, 1997. – 160 с.*
3. *Шумигорский Е. С. Императрица Мария Феодоровна (1759–1828) : Т. I. / Е. С. Шумигорский. – СПб. : Типография И. Н. Скороходова, 1892. – 444 с.*

УКРАЇНЬСЬКА ГЕОПОЛІТИКА ЧАСІВ КОЗАЦЬКО-ГЕТЬМАНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

На сьогоднішній день значний інтерес викликає суперечлива геополітика Козацько-гетьманської держави, адже вона виникла в середині XVII ст. і проіснувала майже півтора століття, суттєво вплинувши, без перебільшення, на геополітичний простір Східної Європи, а можливо, і всього євразійського континенту, мимоволі посприявши падінню одних держав і піднесенню інших.

На тривалий час Козацька Україна опинилася в центрі геополітичних процесів у регіоні, яким були охоплені не тільки Польща і Московія, але й Кримське Ханство, Оттоманська Порта, Швеція, Молдова, Валахія, Трансільванія та ін. Формуються, наповнюються та динамічно змінюються нові геополітичні напрямки українського козацтва: від підкореного становища у складі Речі Посполитої вони переходять до озброєного протистояння з нею, від тривалої боротьби до союзницьких відносин з турками і татарами, на підставі нової геополітичної орієнтації складається воєнно-політичний союз із Московією, який незабаром зазнає суттєвих змін і приведе Україну до залежного, пригніченого стану. Спочатку позитивна тенденція швидко набуває рис негативного забарвлення.

За часів гетьмана І. Виговського (1657–1659 рр.) ми спостерігаємо формування геополітичної орієнтації на Річ Посполиту: укладання Гадяцького договору (1658), що передбачав надання Україні (Князівству Руському) рівноправного автономного статусу у триєдиній державі. Незважаючи на перемогу під Конотопом над російським царським військом (1659), гетьману все ж не вдалося реалізувати свої плани.

Подальше геополітичне становище українських земель в основному залежало, після ліквідації автономії України, Запорозької Січі, від двох головних складових: від політики царизму і зростання національної свідомості українського народу. Російська імперія у своїй шовіністичній централізаторській політиці використовувала жорсткі, насильницькі, адміністративні методи.

У свій час чимало видатних українських науковців висували свої концепції про роль географічного фактору в розвитку українського суспільства, розглядали проблеми геополітичних орієнтацій України та її місця в європейському політичному процесі (М. Драгоманов, М. Грушевський, Д. Яворницький, В. Липинський, С. Рудницький, Ю. Липа, І. Лисяк-Рудницький та інші).

Отже, геополітика козацько-гетьманської держави зробила величезний вплив на зовнішню політику багатьох тодішніх держав. Звільнившись геро-

їчною виснажливою боротьбою від Речі Посполитої, Україна погіршила своє геополітичне становище і змушена шукати захисту в московських царів, що призвело в кінці XVIII ст. до втрати незалежності.

Як на мене, то актуальність геополітики відіграє важливу роль в існуванні країни. З початку створення держави ця проблема вирішувалась, її території постійно змінювались під впливом політичних чи воєнних дій та ситуацій. Українська геополітика в період козаччини тому не виняток. Кожен повинен пам'ятати історію створення своєї країни.

Джерела та література:

1. Кузь О. Політологія : [навч. посібник] / О. Кузь / Харківський національний економічний ун-т. – Х. : ХНЕУ, 2004. – 340с.
2. Луценко А. В. Геополітичні ідеї в Україні: джерела та еволюція : автореф. ... дис. канд. політ. наук / А. В. Луценко. – К., 2009. – 20 с.

УДК 94:323.269](477)«192/193»

Климчук М. В.

ЛІКВІДАЦІЯ АНТИКОМУНІСТИЧНОГО ПОВСТАНСЬКОГО РУХУ ГОЛОДОМОРМ 1932–1933 рр.

Встановлення комуністичної влади в Україні, колективізація та розкуркулення зустріли відчайдушний опір українських селян. Вони боронили свою людську гідність і звичний для себе господарський уклад, що змусило вище партійно-державне керівництво СРСР тимчасово скоригувати плани соціально-економічних перетворень.

Історія активного опору практично закінчилася після жорстокої пацифікації українського села голодом-геноцидом. Навколо теми Голодомору 1932–1933 років нині не вщухають політичні баталії, та очевидним є те, що його організаторам, окрім соціально-економічного, вдалося досягти й надзвичайно важливого соціально-психологічного ефекту: воля українського селянства до будь-якого опору на спустошених смертю теренах була остаточно зламана [3].

У грудні 1932 р. розпочинається новий етап вбивства українців – голодом. Влада переходить до повного вилучення в українських селян харчів.

ЦК ВКП(б) направляє в Україну Л. Кагановича і П. Постишева для посилення хлібозаготівель. Одночасно українців звинувачують у саботажі хлібозаготівель та підготовці повстання [1].

14 грудня 1932 р. ЦК ВКП(б) і РНК СРСР ухвалюють таємну Постанову «Про хлібозаготівлю на Україні, Північному Кавказі і в Західній області». Насправді вона передбачає ліквідацію українських шкіл на Кубані й масове переслідування української інтелігенції. Зміст цієї ухвали є переконливим підтвердженням того, що метою штучно організованого голоду було руйнування української національної ідентичності й винищення українців як нації.

Наприкінці січня 1933 р. організатори голодомору перейшли до реалізації фінального етапу свого плану. Головними завданнями були: 1) добити непокірних; 2) забезпечити весняну посівну; 3) замести сліди злочинів.

22 січня 1933 р. директивою Й. Сталіна було заборонено виїзд селян з території УСРР і Кубані в інші місцевості Радянського Союзу [2].

Із лютого 1933 р. Україні починають виділяти допомогу – вибіркуву і недостатню. Вона спрямована не на подолання голоду і порятунок українців, а на забезпечення виробничих потреб у ході посівних і збиральних кампаній. У першу чергу допомога призначалася партійному та комсомольському керівництву, активістам. Відповідно, смертність серед українських селян невпинно зростала [4, с. 135].

Режим усіма силами намагається применшити масштаби голоду, називаючи його «продовольчими труднощами». Влада категорично не допускає поширення інформації про опухання і масову смертність в українських селах і містах. З другої половини 1933 р. у вимерлі з голоду села України починають переселяти колгоспників із російських областей і Білорусі.

Одночасно режим намагається приховати масштаби свого злочину. Книги реєстрації смертей за 1933 р. вилучають із сільрад.

Голодомор забрав мільйони людських життів. На жаль, страшні обставини злочину унеможливають встановлення точної кількості смертей невинних людей і вичерпного поіменного списку жертв [5].

Для України 1933 р. став часом національної катастрофи, наслідки якої відчуваємо донині. Наслідком злочину голодомору, окрім фізичного вбивства мільйонів людей, стало руйнування традиційного українського устрою життя. Голод став зброєю масового біологічного знищення українців, на довгі десятиліття порушив наш природний генетичний фонд, призвів до морально-психологічних змін у свідомості нації [4, с. 154].

Тож можна зробити висновок, що українцям на початку 1930-х рр. не вдалося зупинити просування сталінської тоталітарної системи. Реакцією на опір селянства став Голодомор – трагедія, яка змінила не лише чисельність української нації, але і її психологію, зробила більш вразливою.

Джерела та література:

1. Боднар Н. *Загинути від голоду чи зі зброєю в руках* [Електронний ресурс] / Н. Боднар. – Режим доступу : <http://banderivec.ho.ua/index.php?page=pages/zmistd0/200712/article05>

2. Бокій Н. *Примусова колективізація як головна передумова Голодомору 1932–1933 рр. в Україні* [Електронний ресурс] / Н. Бокій. – Режим доступу : http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszagi_nemzetisegek/ukranok/az_ar_tatlan_aldozatok_emlekere/pages/ukran/011_ukran_11.htm.

3. Голуб В. *Причини Голоду 1932–1933 року* [Електронний ресурс] / В. Голуб. – Режим доступу : <https://vpered.wordpress.com/2009/04/15/holobnichy-holodomor/>.

4. Гриневич Л. Хроніка колективізації та Голодомору в Україні 1927–1933. – Том. 1: Початок надзвичайних заходів. Голод 1928–1929 років. – Кн. 3 [Текст] / Л. Гриневич. – К. : Критика, 2012. – 264 с.

5. Клочко Р. Україна у вогні. Селянські протести проти колективізації [Текст] / Р. Клочко // Дзеркало тижня. – 2015. – № 35. – С. 31.

УДК 94:[172.15:2]

Кожемякіна Н. С.

Науковий керівник: канд. іст. наук, доцент **І. С. Підберезних**

ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОГО ТА ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ЯПОНІЇ ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Відновлення економічних позицій Японії в світі в 50–60-х рр. ХХ ст. і вихід цієї країни на друге місце в світі за економічним потенціалом на початку 90-х років – одна з найважливіших подій світової післявоєнної історії, що представляють інтерес не тільки з політичної, але і з наукової точки зору.

Японія була окупована через два тижні після капітуляції. При цьому США перешкодили створенню зон окупації країн-переможців у Японії. В результаті американські війська під командуванням генерала Макартура окупували Японію одноосібно.

Підписавши беззастережну капітуляцію, Японія тим самим як мінімум прийняла умови Потсдамської Декларації. Перед державами, що перемогли Японію стояло завдання такого післявоєнного врегулювання в цій країні, яке запобігло б відродженню її як агресивної сили.

В Японії була введена одна з найдемократичніших у світі буржуазних Конституцій, що проголошує відмову Японії від вирішення зовнішньополітичних проблем військовим шляхом і забороняє їй мати Збройні сили.

Перетворення 1945–1947 рр. звільнили Японію від військово-феодалних характеристик, відкрили можливість буржуазно-демократичного розвитку. Однак, США не поспішали з підписанням Мирного Договору та припиненням окупації: їх влаштувало положення Японії в умовах «холодної війни». На другому етапі окупації (1948–1951 рр.) Вашингтон робить ставку на перетворення Японії в свого союзника на Далекому Сході. Після проведення ряду профілактичних заходів, що забезпечують лояльність японського уряду, Вашингтон виніс на Сан-Франциську конференцію 1951 р. проект Мирного Договору переможців з Японією.

За Сан-Франциського Договору 1951 р. Японія відмовлялася від ряду захоплених придбаних нею територій (Курил, Північного Сахаліну, Тайваню та ін.). Передбачалася виплата репарацій Японією жертвам її агресії, але без вказівки розміру репарацій і порядку їх виплати. Мирний договір не передбачав виведення американських окупаційних військ з японської території. У

ньому не було навіть конституційних положень про демократизацію і військових обмеженнях на Японію.

Таким чином, після 6 років окупації в результаті Сан-Франциської конференції, Японія перетворилася на суб'єкт «холодної війни» на стороні США. Пакт був безстроковим без права одностороннього виходу з нього Японії. США не були зобов'язані консультуватися з Токіо з питань використання американських військ, дислокованих в Японії, для забезпечення покладених на них завдань.

Фактично це означало повний контроль Сполучених Штатів над Японією в усіх сферах діяльності.

За шість років окупації американські демократичні впровадження на основі японського традиціоналізму дали демократичний «гібрид». В результаті на перший план вийшли ті характерні риси японського способу життя, які і зумовили процвітання країни та її стабільність. Демократизм і пацифізм внутрішньої і зовнішньої політики Японії дозволили їй зосередитися на економічному будівництві, успіхи якого сприяли, в свою чергу, вирішенню соціальних проблем.

Правильна стратегія була обрана і в науково-технічній сфері. Оскільки розвиток власної науки і техніки вимагав витрат та часу, Японія використовувала свій власний досвід епохи Мейдзі для швидкої ліквідації науково-технічного відставання від більш розвинених країн: за 30 років з 1949 р. було закуплено на Заході 34 тис. ліцензій і патентів, які були японцями творчо доопрацьовані і, що найголовніше, швидко впроваджені у виробництво.

Слід зазначити, що характерною рисою зовнішньої політики Японії, де немає військово-політичного впливу на розвиток міжнародних процесів, є її гнучкість і дипломатичність. Перш за все це наявність двох паралельних зовнішньополітичних ліній, що перетинаються або розходяться залежно від кон'юнктури. Офіційна політика проводиться МЗС Японії з урахуванням міжнародних зобов'язань Токіо і з оглядкою на старшого партнера по Пакту безпеки, і являє собою середню лінію між інтересами японського капіталу і Вашингтона. Неофіційна політика проводиться найбільшим японським капіталом у співпраці з Міністерством зовнішньої торгівлі й промисловості (МВТП).

Отже, післявоєнна Японія представляє собою цікаве поєднання східних традицій та фактично нав'язаних нововведень. Розвиток японської економіки після Другої світової війни часто називають «економічним дивом», адже за відносно короткий термін ця країна не лише змогла оговтатись від воєнних дій, а й перевищити не тільки свій довоєнний розвиток, а й рівень багатьох європейських країн. Фактично Японія була повністю підконтрольна США, що не завадило їй розвиватись та досягти рівня однієї з наймогутніших країн сучасності, уникаючи при цьому політики мілітаризму та військової агресії. Японія – яскравий приклад маленької країни, яка не маючи достатньої кількості ресурсів повністю забезпечує власні інтереси та має вплив на міжнародній арені.

ПРАВОВИЙ СТАТУС ЖІНКИ В ДОБУ КИЇВСЬКОЇ РУСІ

Ще за часів язичництва жінка мала право володіння особистим майном, яке могло бути подароване їй батьками, або придбане самостійно, причому це майно жінки нікому не віддавали, проте могли передати у спадок своїм дітям. Основним джерелом доходу для купівлі могло слугувати рукоділля, або прибуток від продажу господарського товару, врожаю, худоби, тощо. Також жінка мала право на власність чоловіка, в разі його смерті, оскільки могла бути головною в своїй родині.

Відколи було прийнято християнство, багато суспільних інститутів, в тому числі і аспекти сімейного і правового життя були взяті під керівництво церкви. Проте для жінок в правовому напрямку майже нічого не змінилось. Якщо розглядати правовий статус жінки на прикладі періоду Київської Русі, то можна побачити, що все ж таки жінки займали активну позицію в суспільстві. Навіть не зважаючи на те, що в давньоруський період верховенство в громаді надавалось чоловікам, жінки користувались значним переліком прав.

Основним законодавчим актом вказаного періоду була «Руська Правда», що згодом стала одним з основних джерел формування Судебника 1497 р. Правові норми цього законодавчого зводу зробили істотний вплив не тільки на суспільне життя, але й визначали наявність або відсутність можливості для соціальної активності у жінок того часу залежно від їх соціально-класової приналежності [1].

Слід зазначити, що заходи, які були направлені на покарання злочину стосовно жінки відрізнялись, відповідно до її соціального положення. Наприклад, штраф за вбивство невільної, але тої, яка не знаходиться в холопському стані дорівнював вбивству рабині і каралося 5 гривнями, а вбивство дружини боярина 40 гривнів або смертна кара [1, с. 158].

Велика кара призначалась за посягання на честь жінки. Щодо представниць невільного населення за цей злочин не ніс кримінальної відповідальності, якщо суб'єкт, його зробив, був власником, паном постраждалої: «... аще ж раба від пана ... зневажений, несть си гріха, а пану відповідь дати «. В цьому випадку злочинцеві призначалось церковне покарання – епитимія, і в якості компенсації за моральну шкоду, завдану рабині, церковний закон наказував обов'язково надати постраждалій свободу [1].

Якщо це були вільні, неодружені дівчата, то правопорушник повинен був взяти шлюб з дівчиною, проти якої відбувся злочин, без права на розлучення, а сім'ї дівчини високого соціального стану злочинець мав виплатити 50 золотих гривнів, а вчинення насильства над жінкою, яка було одружена каралось смертною карою. Штрафи призначались також за наклеп на жінку, за завдання тілесних ушкоджень (в особливо тяжких випадках смертна кара). Суворо карались злочини вчинені дітьми проти матері.

Багато уваги в законодавчому акті було приділено захисту вдів, бо після смерті чоловіка жінка отримувала та зберігала сімейне майно, яке згодом розподілялось поміж дітей. Проте існували певні виключення: якщо до жінки її діти ставились жорстоко, то вона мала право нічого не залишати, або ж передати тому, хто з нащадків до неї добре ставився.

Слід зазначити, що жінка як суб'єкт скоєного злочинного акту з'являється в джерелах не рідше, ніж в якості об'єкта злочину. Представниці всіх станів Київської Русі, крім рабинь, були дієздатними особами, суб'єктами права, і тому самостійно несли відповідальність за злочини. Відповідальність, в тому числі матеріальну, за проступки невірлиці, ніс її власник. Жінка зобов'язана була нести покарання (незалежно від соціально-класової приналежності), проте штрафи різнилися в залежності соціального стану. До найбільш карних злочинів, за які відповідала жінка належали вчинення перелюбства, за яке церква карала відрізанням коси та розлученням, за крадіжку, співучасть у злочині або у бійці [1, с. 178].

На мою думку, правове положення жінки в Київській Русі було досить високим. Адже закони були направлені на захист усього жіноцтва, незважаючи на соціальний статус. М. С. Грушевський зазначає: «Кардинальна різниця староруського права супроти римського щодо становища жінки полягає в тім, що воно не знає ніяких правових обмежень становища жінки і її правої сили, тільки певні фактичні» [2, с. 374].

Якщо порівнювати з римським правом, яке переважало в більшості тогочасних держав, то можна відмітити, що на території Русі жінки мали більше вольності, ніж жінки інших європейських держав, наприклад, у розпорядженні своїм особистим майном. Також, жінки на Русі мали право розлучитися з чоловіком, якщо цьому передували конкретні причини, в інших країнах Західної Європи розлучення не відбувалось, розривались лише шлюбні відносини.

Провівши дослідження на вказану тему, я можу зазначити, що хоч жіноцтво і мало значний правовий захист, та все ж таки було обмежене в соціальному плані.

Джерела та література:

1. *Пушкарева Н. Л. Женицины Киевской Руси / Н. Л. Пушкарева. – М., 1989.*
2. *Грушевський М. С. Історія України-Руси : в 11 т. 12 кн. / редкол. : П. С. Сохань (гол.) [та ін.]. – К. : Наукова думка, 1993.*

УДК 94–005.2(5–69:28)«19/20»

Короткова В. І.

РОЛЬ ЖІНКИ В МУСУЛЬМАНСЬКИХ ДЕРЖАВАХ У XX–XXI ст.

Становище жінки в ісламі – традиційний пункт критики соціального устрою мусульманського суспільства. Іслам змінив структуру арабського суспі-

льства, реформував гендерні ролі. Згідно з дослідженнями професора В. Монтгомері, іслам поліпшив становище жінок, дав їм права. Деякі дослідники навіть стверджують, що жінки, згідно ісламу, мали більше прав, ніж у деяких західних країнах до ХХ ст.

«Коран» вказує: «Чоловіки є піклувальниками жінок, тому що Аллах дав одним з них перевагу перед іншими і тому що вони витрачають з свого майна». Згідно з мусульманською традицією, дружина повністю підпорядкована чоловікові. Основна роль жінки зводиться до сім'ї, в той час як роль чоловіка полягає у фінансовій підтримці сім'ї [1].

Іслам дає жінкам право на особисте майно. Через відсутність у жінок фінансових зобов'язань (за змістом сім'ї, наприклад), деяких фінансових прав у чоловіка більше. Однак мусульманські жінки історично мали права власності, аналоги яких на Заході були дані порівняно недавно. Іслам дозволяє жінкам працювати, при дотриманні певних умов, наприклад, жінка не може залишатися наодинці з чоловіками.

Згідно з ісламом шлюб не може бути примусовим. Мусульманки можуть вступити в шлюб тільки з мусульманином. Мусульмани пояснюють це тим, що чоловік-немусульманин як глава сім'ї може дати поганий приклад дітям.

Тобто, до початку ХХ ст., жінка в ісламі мала більше прав і свобод, ніж жінка-християнка. Інша справа, що разом з науково-технічним прогресом роль християнства неминуче зменшилася, вплив церкви похитнувся, багато речей, які релігія пояснювала божественним походженням, пояснила наука. В ісламському ж світі подібні процеси були виражені менш яскраво. Це пояснюється в першу чергу більш консервативним, але в той же час радикальним менталітетом, величезним впливом звичаїв і традицій на всі сфери життя, а також невіддільністю ісламу і влади. І навіть у так званих «світських» ісламських державах на зразок Туреччини і Дубаї, вплив ісламу на життя людей можна помітити всюди [2].

Новий етап наступив з виникненням у 70-ті рр. ХХ ст. політичного ісламу. Виник як реакція на ослаблення і дискредитацію націоналістичних партій, в більшості випадків опинилися нездатними вирішити корінні проблеми в житті суспільства.

Кодекс цивільного стану, опублікований в 1957 р. в Тунісі, скасував традиційну для ісламу процедуру розлучення, поставив поза закону полігамію, ранні шлюби і домінування чоловіка в сімейно-шлюбних відносинах. У тому ж році в Єгипті вперше були обрані до парламенту дві жінки, а ще через 5 років першою жінкою в уряді Єгипту стала Хікматова Абу Саїд – професор соціології Каїрського університету, призначена міністром з соціальних питань. Точно так само жінки постійно присутні серед міністрів Тунісу, Алжиру, Сирії та інших країн ісламу.

Звичайно, всередині майже всіх цих країн не вщухала запекла боротьба, пов'язана з положенням і правами жінок. Досить сказати, що прийняту ООН

у 1979 р. Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок до кінця ХХ ст. ратифікували лише 9 з 20 арабських держав. Більш того, навіть визнаючи її, деякі з країн обумовлювали не обов'язковість виконання тих чи інших її пунктів зважаючи на їх невідповідності шаріату.

Проте, навіть незважаючи на позитивні зрушення, жінки залишаються найнижчим класом в мусульманському суспільстві через культурні і релігійні переконання, які часто можуть відобразитися в законах країн арабського світу, зачіпаючи кримінальне правосуддя, економіку, освіту та охорону здоров'я. Найбільші права жінки мають в карликовій державі Комора, останні рядки замикають Єгипет, Ірак і Саудівська Аравія. В багатьох країнах немає обмеження на шлюбний вік, чверть дівчаток виходить заміж до 15 років, немає законів проти сексуальних домагань, а сексуальне насилля в сім'ї не вважається злочином.

Одна з останніх табуйованих тем – вбивство як мінімум 20 тис. жінок на рік в ім'я так званої «честі». Причому проблема не обмежується територією Близького Сходу: зараза швидко поширюється по світу. Заради порятунку «честі сім'ї» жінкам відрубують голови, спалюють їх, побивають камінням, ріжуть, вбивають електрострумом, душать і ховають заживо – ці ганебні та варварські звичаї процвітають в ХХІ столітті в ісламських країнах [3].

Отже, у ХХІ ст. мусульманський Схід увійшов зі значною кількістю проблем, які значною мірою обумовлені принизливим становищем жінок у сім'ї, а також у суспільному та політичному житті. Все ж наприкінці минулого сторіччя в офіційній політиці низки арабських держав з'явилися тенденції, із реалізацією яких прогресивна громадськість пов'язує нові конструктивні підходи до розв'язання жіночого питання. Звісно, шлях до кардинального покращення становища мусульманки непростий, тривалий та болісний. Однак, загальні настрої щодо цього вектору суспільного розвитку є досить оптимістичними.

Джерела та література:

1. Бобохонов Р. С. *История ислама в Центральной Азии (средневековое, новое и новейшее время)* / Р. С. Бобохонов // *Политика и общество*. – 2012. – № 3 (93). – С. 119–132.
2. Абдураимова З. *Женица в исламе* / З. Абдураимова // *Диалог*. – № 18. – 12–19 мая. – 2006. – С. 9.
3. Фролова Л. Н. *Статус женщины в исламе* / Л. Н. Фролова // *Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 1 : Регионоведение: философия, история, социология, юриспруденция, политология, культурология*. – Майкоп, 2009. – Вып. 2. – С. 34–36.

ПОЛЬЩА В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД (1919–1939 рр.)

Незалежна Польща після Першої світової війни змінила геополітичну карту Європи. Її поява є однією з найбільших геополітичних подій початку ХХ ст. Здобуття Польщею ознак повноцінної держави, рівноправного суб'єкта міжнародних відносин відбувалося за складних і суперечливих умов повоєнного облаштування, що значною мірою визначило характер і зміст повоєнної політики на міжнародній арені.

Складність ситуації полягає в тому, що Польща, будучи однією з найбільших європейських держав, маючи значний і різнобічний потенціал, не мала відповідного місця й впливовості у міжнародних стосунках, лише поставала їх суб'єктом.

Особливість польської зовнішньої політики полягала у визначенні державних кордонів та забезпеченні територіальної цілісності в складних умовах повоєнної Європи. Значною була роль зовнішньої політики у налагодженні й розвитку зв'язків з державами Європи і світу у зміцненні міжнародного становища Другої Речі Посполитої, котра була активним складовим чинником міжнародних відносин на європейському континенті.

Зовнішньополітичну діяльність нововідродженої Польської держави у міжвоєнний період можна поділити на три головні етапи: *перший* охоплює 1918–1923 рр. і характеризується зусиллями щодо визначення кордонів Польщі, а також їх міжнародного визнання; *другий* – 1923–1932 рр., коли Польща простувала до зміцнення свого нового становища в Європі, головним чином, спираючись на Лігу Націй, і, насамперед, до укладання зовнішньополітичних зв'язків із сусідами й тогочасними великими державами; *третій* – 1933–1939 рр., у якому розпочалася і велася боротьба за існування Польської держави, а також цілісність її території [1, с. 5].

Польща минулого століття завершила процес визнання державних кордонів, визначила в Березневій конституції 1921 р. основні принципи зовнішньополітичної діяльності на міжнародній арені [2, с. 507], проте силове встановлення більшої частини кордонів Польщі призвело до дальшої напруги у відносинах з більшістю сусідніх країн, за винятком, можливо, тільки Румунії і певною мірою Латвії. Переважно профранцузька орієнтація зовнішньої політики в період становлення Польської національної державності обмежувала свободу маневру в майбутньому, в міру того, як Франція втрачала свої панувальні позиції на європейському континенті. Внаслідок цього стосунки із сусідніми країнами були напруженими і суперечливими [3, с. 195]. На початку 1930-х рр. в умовах корінної перебудови міжнародних відносин в Європі й світі були сформульовані основні принципи нової повоєнної зовнішньої полі-

тики, які отримали назву «політики балансування». Зовнішня політика Польщі випливала з концепції «двох ворогів», що об'єктивно вимагала від польської дипломатії постійного лавірування між сильнішими сусідами – СРСР і Третім Рейхом на заході. Польща проводила лінію «рівного віддалення» від Німеччини й СРСР і намагалася всіма засобами протидіяти їх можливому зближенню і союзу на антипольській платформі [4, с. 264–265]. Результатом такої тактики уряду Польщі було укладено у Москві 25 липня 1932 р. пакт про ненапад. Аналогічний договір двома роками пізніше (26 січня 1934 р.) підписано з Німеччиною [5, с. 124]. У той же час Польща відмовилась брати участь у запропонованому Францією і СРСР так званому «Східному Локарно», що мало стати ключовою ланкою Європейської системи колективної безпеки, мотивуючи такий крок недовір'ям багатосторонніх угод і бажанням забезпечити свою безпеку серією двосторонніх договорів і протоколів.

За Версальським миром 1919 р. смуга Польщі до моря в Гдині та Гданськ (Данциг) відокремили Східну Пруссію від решти Німеччини. А. Гітлер вимагав комунікації через цей польський коридор. З огляду на агресивність Німеччини, Польща потрапила у надзвичайно небезпечне становище. Таємні німецько-радянські переговори, привели до підписання 23 серпня 1939 р. пакту про ненапад між Німеччиною і СРСР – пакт Ріббентропа-Молотова. У доданому до цього договору таємному протоколі йшлося про поділ польських. Практично перед Німеччиною відкрився шлях до агресії проти Польщі. Радянсько-німецькі домовленості свідчили про те, що дві сусідні великі держави об'єдналися для боротьби проти невідгідної їм Версальської системи, невід'ємною частиною якої була Польща. І відбулося це в умовах, коли західні союзники Варшави не були готові надати їй дієву допомогу.

Таким чином, напередодні очікуваного нападу німців Польща була залишена напризволяще, було очевидно, що ані Англія, ані Франція не нададуть їй відповідної допомоги, а СРСР став на бік Німеччини, а Червона армія перейшла Збруч 17 вересня 1939 р. Однак, незважаючи на важку ситуацію, Польща вирішила чинити збройний опір, що 1 вересня 1939 р., призвело до втрати нею свободи і незалежності. Фашистська навала поставила питання про етнічне та фізичне виживання польської нації. У польській історіографії живе переконання, що поляки у безнадійній ситуації цілковитого оточення зайняли гідну ситуацію, заявили про моральну силу, яку дало їм переконання, що відстоюють справедливу справу Події Другої світової війни і післявоєнного часу переконливо довели життєстверджуючу силу і бажання польського народу до звільнення країни від окупантів і відновлення Польської національної державної самостійності й незалежності.

Джерела та література:

1. *Dokumenty z dziejów polskiej polityki zagranicznej. 1918–1939. – T. 1 : 1918–1932 / Pod red. naukową T. Jędruszcaka i M. Nowak – Kielbskowej. – Warszawa : Instytut Wydawniczy Pax, 1989. – 540 s.*

2. Kumaniecki K. W. *Odbudowa państwowości polskiej: Najważniejsze dokumenty. 1912 – styczeń 1924* / K. W. Kumaniecki. – Warszawa, Kraków, 1924. – S. 507–522.

3. Dylągowa H. *Historia Polski 1795–1990* / H. Dylągowa. – Lublin : Instytut Europy Środkowo – Wschodniej, 2000. – 239 s.

4. Łossowski P. *Dyplomacja polska 1918–1939* / P. Łossowski. – Warszawa ; Wydawnicy : Oficyna Wydawnicza ASPRA – JR, 2001. – 479 s.

5. Sowa A. *U progu wojny. Z dziejów spraw wewnętrznych i polityki zagranicznej II Rzeczypospolitej* / A. Sowa. – Kraków: Towarzystwo Sympatyków Historii, 1997. – 321 s.

УДК 82:94–028.82(100)«20»

Котляр О. Ю.

АЛЬТЕРНАТИВНА ІСТОРІЯ ЯК ЛІТЕРАТУРНЕ ЯВИЩЕ

Сучасна література відображає зростання інтересу людства до минулого як результату пошуку відповідей на питання щодо теперішнього й майбутнього. При цьому незадоволеність теперішнім, у першу чергу, як наслідком певних історичних подій, підштовхує до думки про можливі інші варіанти історії розвитку країни, нації, людства. Це сприяє розвитку такого цікавого літературного явища як альтернативна історія. Тим більше, що у контексті постмодернізму історію вже не розглядають як носія об'єктивних знань про минуле. Для постмодерністів історія стає об'єктом перетворення та альтернативного моделювання [2, с. 1].

В українській літературі історична тематика посідає одне з чільних місць. З одного боку, продовжує розвиватися популярний з періоду романтизму жанр історичного роману, а з іншого – з'являється відносно новий для української фантастичної літератури жанр альтернативної історії, яку деякі дослідники відносять до метажанру [2, с. 18].

Вивченням варіативності історичного розвитку минулого займаються історики, філософи, культурологи. Значна кількість студій, присвячених вивченню альтернативної історії, виходить за кордоном (Е. Дуршмід, К. Максї, Д. Норт, В. Нехамкін, А. Гуларян, О. Бочаров та ін.). В українському літературознавстві періодично з'являються розвідки щодо альтернативної історії, але вони мають вибірково-фрагментарний характер [2, с. 1].

Традиційно альтернативну історію розглядають як тематичний жанр наукової фантастики, що на основі історичних фактів вивчає можливі моделі-сценарії історичного розвитку суспільства. Здебільшого, єдиним фантастичним елементом у таких творах є історичне припущення: «Що було б, якби в певний ключовий момент історія пішла іншим шляхом»? Ключовим для аль-

тернативно-історичної літератури є вираження сумніву людства у правильності обраного шляху [1], а також переосмислення аспектів розвитку цивілізації.

У творах, створених у дусі альтернативної історії, неодмінним елементом сюжету є зміна ходу історії. Тобто, в деякий момент минулого з якої-небудь причини: або випадково, або в результаті втручання зовнішніх сил, наприклад, прибульців з майбутнього, відбувається щось відмінне від того, що відбувалося в реальній історії. Те, що сталося, може бути пов'язане з широко відомими історичними подіями або історичними особистостями, а може здаватися, на перший погляд, малозначущим. В результаті цієї зміни відбувається «розгалуження» історії: події починають розвиватися іншим шляхом. У світі зі зміненою історією і відбувається дія. Вона може проходити у будь-який час – і в минулому, і в сьогоденні, і в майбутньому – але на події істотно впливає факт зміни історії. В одних випадках описуються події, пов'язані з самим «розгалуженням», в інших виклад фокусується на ситуаціях зміни реальності, в третіх, основною темою стають спроби героїв за допомогою подорожі в часі повернути історію в початкове русло, змінити її в іншому напрямку або, навпаки, «закріпити» змінену реальність.

У деяких творах разом з ідеєю переміщення в часі використовується ідея паралельних світів, коли «альтернативний» варіант історії реалізується не в нашому світі, а в паралельному, де історія йде власним шляхом.

Таким чином, в наш час особливої популярності набуває альтернативна історія як певне культурне явище, в якій засобами фантастики відбувається варіативне моделювання того чи іншого історичного періоду. Популярність цього жанру на межі ХХ і ХХІ ст. зумовлена, по-перше, розпадом СРСР, по-друге, постмодерністським прочитанням історії, що допускає неоднозначність інтерпретацій. Поява творів в жанрі альтернативної історії актуалізує літературознавчі дослідження щодо них. Проте, якщо історичний роман неодноразово ставав предметом уваги науковців, то альтернативно-історична велика проза стоїть лише на початку шляху свого теоретичного осмислення.

Джерела та література:

1. Гуларян А. Б. *Жанр альтернативной истории как системный индикатор социального дискомфорта [Электронный ресурс] / Артем Борисович Гуларян // Самиздат : журнал. – 2006. – 29 декабря. – Режим доступа : http://zhurnal.lib.ru/ff/forum_a_i/doclad1.shtml.*

2. Поліщук О. Л. *Альтернативна історія в новітньому літературному процесі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філологічних наук : спец. 10.01.06 «Теорія літератури» / Ольга Леонідівна Поліщук. – Миколаїв, 2016. – 21 с.*

МІШКА ЯПОНЧИК – ОДЕСЬКИЙ «РОБІН ГУД» З «ШКАРНИМ ВИДОМ»

Людина, що встала на чолі величезного мафіозного синдикату в 1918–1919 рр., яка мала політичну і військову кар'єру, легенда, «король» одеських биндожників, командир 54-го стрілецького Українського полку ім. В. Леніна – він увійшов в історію як Мішка Япончик, про якого ходило багато легенд [9, с. 131–132]. Одним словом – одеський «Робін Гуд».

Мішка Япончик був «королем» одеського карного світу. Перші відомості про Мойшу Якова Вольфовича Вінницького з'явилися в документах 1918 р. До цього Мішка Японець уже був відомий в Одесі як невловимий бандит. Кремезний фронт розгулював по вул. Дерибасівській в супроводі своїх охоронців [1, с. 12]. Ті, кого він зустрічав на своєму шляху, кланялися йому і уступали дорогу. Кожного дня Япончик, біографія якого розповідає про нього, як про людину інтелігентну і освічену, відвідував кафе Фанконі, де збиралися маклери і біржові гравці, у зв'язку з чим він завжди був в курсі всіх комерційних угод [3]. Його життя почалося блискавично і мало жажливий кінець. Япончик не загинув в бандитській перестрілці, його життєвий шлях закінчився біля станції Вознесенськ [5; 6; 8].

«Фраєр з Молдованки» ще у дитинстві вирішив, що стане «нальотчиком». Він мріяв, що втече з дому і приєднається до банди [3]. Це і сталося під час революції 1905 р. Він вирвався зі злиденного життя, кинув працю на матрацному заводі і в 14 років вирішив заробляти гроші зі зброєю в руках. Мішка приєднався до місцевих анархістів-комуністів з організації «Молода воля» і в ході однієї з операцій убив поліцейського, за що й одержав каторгу на 12 років.

Додому майбутній король Одеси повернувся вже дорослим, але не став на праведний шлях. На той час він вивчив кримінальний світ Одеси і вибрав для співпраці одну з банд на чолі Фроїна Грача. Це був серйозний бандит, який звернув увагу на Япончика, оскільки у нього був тюремний досвід. Грач мав перевірити Мішку і доручив йому пограбувати одного з одеських торговців. Так і почалося для нього «цікаве» з пригодами життя [2, с. 20–21]. Япончик уперше придумав застосовувати «рекет» – розмір данини, яку мали платити бандитам багатії, і це був унікальний випадок в історії бандитської Молдованки. Його всі боялися і тому не опиралися, для свого блага.

Кримінальне життя Одеси на початку ХХ ст. було стихійне і неорганізоване. Шахрайські банди ділили місто на сфери впливу. Молдованка воювала з торговим портом і Ланжероном, бандити Пересипу конфліктували з Фонтаном. М. Вінницький після сходки Молдованських бандитів і злодіїв

Пересипу, які погодилися піти під його кураторство, здобув нове ім'я – «Японець». Прізвисько «Япончик» з'явилося тільки після його смерті. До 1914 р. Японець повністю контролював міське візництво, 60 % каботажних перевезень і систему контрабандної доставки колоніальних товарів. І навіть муніципальні чиновники, поліція і митниця стали невід'ємною частиною кримінальної імперії Михайла Вінницького [7, с. 4]. У Япончика була і позитивна риса – він ніколи не грабував селян і робітників, співпрацював з губернським комітетом КП(б)У, сформував бойову частину (пізніше – 54-й стрілецький Український полк), був її командиром [4].

Мішка Япончик був «королем» всього три роки – з 1917 до 1919 р. Загинув у 27 років у серпні 1919 р. На похоронах «героя» зібралися всі євреї м. Вознесенськ, було багато приїжджих з Одеси. М. Вінницького відспівував Пія Мінковський – знаменитий кантор хоральної синагоги і півчч – солісти оперного театру [5; 8]. Зрадник полку Япончика Фельдман прибув на його могилу вже через чотири години після похорону і зажадав розкопати її, щоб упевнитися, що там дійсно похований він. А через два дні на місце прибув нарком з військових справ Н. Подвойський, який також розкрив могилу Япончика [10].

Про родину Мішки Япончика відомо мало. Зокрема, про його дружину Цилію Аверман відомо, що після вбивства чоловіка вона переїхала до Франції, де і прожила подальше життя. У них була донька Адель, але Цилія не змогла забрати її з собою. Донька Япончика останні роки свого життя провела в Баку, де і померла в 1990 р. [3].

Про Мішку Япончика розказано чимало історій, які служать доказом його популярності. Ісаак Бабель створив персонаж, Беню Крика, прообразом якого став Япончик. У 2011 р. в Одесі знято фільм «Життя і пригоди Мішки Япончика». І хоча деякі події у фільмі не відповідають дійсності, у цілому він добре передає глядачеві атмосферу Одеси початку ХХ ст. [9, с. 133].

Джерела та література:

1. Бодрова О. Шикарный вид / О. Бодрова // Контакт. – 2012. – 14 січня. – С. 12.
2. Гаврилов С. Вор в легенде / С. Гаврилов // Наш город. – 2007. – 5–11 декабря (№ 49). – С. 20–21.
3. Єжижанський О. Кримінальний король Одеси / О. Єжижанський // Щотижня. – 2014. – 24 вересня.
4. История украинского бандитизма: король бандитов, красный командир // Кримінально-комерческі факты. – 2006. – 23 шюня.
5. Кто такой Мишка Япончик, и почему в нашем городе установлен ему памятный знак // День за днём. – 2005. – 30 ноябрю.
6. Кулібенко Л. «Король» грабіжників – гордість Вознесенська? / Л. Кулібенко // Вісті Вознесенщини. – 2005. – 17 листопада.

7. Любимова Л. *О короле в Одессе ходят легенды: родился в Первомайске, убит в Вознесенске...* / Л. Любимова // *ТВ Всесвіт*. – 2011. – 10 листопада. – № 45. – С. 4.

8. *Мішка Япончик загинув у Вознесенську (1919 р.)* // *Вісті Вознесенщини*. – 1992. – 8 лютого.

9. Пиворович В. Б. *Мишка Япончик – бандит, грабитель, герой* / В. Б. Пиворович // «*Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження*» : VI Миколаїв. обл. краєзн. конф. – Миколаїв, 2006. – С. 131–133.

10. *Поликарпов В. Почему «ударный полк» Мишки «Япончика» не попал на фронт* / В. Поликарпов // *Молодь Миколаївщини*. – 1997. – 20 червня (№ 5); 27 червня (№ 6).

УДК 94:327.8 ООН(497.5)

Крамаренко О. С.

ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД ООН У ВІДБУДОВІ МИРУ В ХОРВАТІЇ

Серія Балканських конфліктів, спричинених розпадом Югославії та посиленних тривало назріваючими етнічно-релігійними протиріччями, сколихнула всю європейську та світову громадськість. Світ виявився не готовим до такого тривалого та жорстокого конфлікту в межах Європи на порозі XXI ст. Тому в окремих регіонах півострова введені миротворчі сили ООН не завжди вдало могли справитися із поставленими задачами.

Найбільш успішно відновлення миру пройшло в Хорватії. Експерти вважають операцію в цій країні класичним прикладом операцій з підтримання миру за всіма ознаками: наявність конфліктуючих сторін, лінії розмежування, буферної зони, зон відведення важкого озброєння від лінії розмежування, встановлених місць зберігання важкої техніки та озброєння. Класичними були структура Місії та її завдання. UNPROFOR (Захисні сили ООН) у Хорватії мали військовий компонент (місія була розбита на сектори по чотири батальйони в кожному), структури військової поліції, цивільної поліції, військових спостерігачів ООН та спостерігачів ОБСЄ [1, с. 10].

Місія UNPROFOR, спочатку впроваджена в Хорватії (1992) для забезпечення демілітаризації спеціально відведених місць, згодом була розширена на сусідні країни. Райони підвищеної небезпеки були виділені в спеціальні Захисні території, в ході ескалації конфлікту визріли й інші небезпечні райони, що були класифіковані як «рожеві зони» і також підлягали введенню миротворчого контингенту. Діяльність місії в Хорватії відзначалась, перш за все, мирним та управлінським контролем на вищезазначених територіях [4].

Ситуація тут згодом сильно ускладнилася через існування багатьох різноетнічних угруповань на території Хорватії, які діяли одна проти одної, проти хорватської армії та проти миротворців. Згодом Хорватія повернула до свого

складу вищезгадані території і конфлікт почав вщухати, принаймні в кордонах території цієї республіки [2, с. 14].

Проте, зусилля докладені миротворцями ООН мали, скоріше, допоміжний характер у припиненні збройного протистояння. Відновлення територіальної цілісності країни стало наслідком проведення військами республіки Хорватія серії вдалих наступальних операцій. Станом на січень 1995 р. основні збройні протистояння в країні були припинені. Тоді державне керівництво Хорватії відправило лист Генеральному секретарю ООН, в якому повідомлялося про те, що Республіка Хорватія готова до припинення мандата миротворчих сил. Це рішення повинно було вступити до закінчення мандату UNPROFOR. Воно було засноване на довгих роках незадоволеності функціонуванням миротворчих сил ООН, дії яких були ефективними, проте не змогли здійснити суттєвого прогресу у побудові миру [3, с. 58].

Миротворча діяльність ООН після 1995 р. була вже не частково, а цілком успішною. У цей період в країні було засновано кілька нових місій, що подекуди, мали локальний характер, а тому їх мандат був розроблений дуже чітко і у відповідності до місцевої проблематики районів. Кілька місій в Хорватії були спрямовані на контроль за постконфліктним відновленням країни (UNCRO, UNPSG), спостереження та демілітаризацію на Превлакському півострові (UNMOP) та мирну реінтеграцію територій Східної Славонії, Баранії та Західного Срему до складу Хорватії (UNTAES) [5, с. 107].

Місія ООН, започаткована в Хорватії, мала на меті демілітаризацію небезпечних територій. Діяльність миротворців тут зводилася до контролю за митницею, переміщенням осіб у зонах та підтримки хорватських адміністрацій на місцях. Однак, встановленню миру в Хорватії більше сприяло проведенню успішної наступальної операції хорватської армії, ніж місія миротворців. Після 1995 р. основне збройне протистояння завершилося. Для Хорватії це означало проведення операції UNCRO з відбудови миру, організації спостереження за кордонами та районами підвищеної небезпеки, моніторингу роботи органів влади, поліції. Завданням місії UNTAES була мирна реінтеграція Східної Славонії, Баранії і Західного Срему до складу Хорватії. Миротворці в складі UNMOP займалися демілітаризацією Превлакського півострова. Отже, більшого результату із відбудови миру миротворчі сили ООН можуть досягти лише завдяки комплексу операцій, спрямованих на різні проблемні аспекти.

Джерела та література:

1. Чернов М. С. Роль ООН у досягненні миру в Хорватії / М. С. Чернов // Народна армія. – 2015. – № 26. – Р. 10.
2. Baletic Z., Esterajher J. Croatia between Aggression and Peace / Z. Baletic, J. Esterajher. – Zagreb : AGM, 1994. – 30 p.
3. Miškulin I. An Avoidable Failure: Peacekeeping in Croatia 1991–1995 / I. Miškulin // Review of Croatian History. – 2011. – №1. – Р. 37–77.

4. *United Nations Protection Force Background // Official Website of United Nations [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/past/unprof_b.htm*

5. *Voorhoeve J. From War to the Rule of Law. Peacebuilding after Violent Conflicts / Voorhoeve J. – Amsterdam : Amsterdam University Press, 2007. – 205 p.*

УДК 94:316.346.2–055;2](477)

Меліхова Л. А.

Науковий керівник: канд. іст. наук, доцент **Н. В. Шевченко**

ЖІНКА В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ (ГЕНДЕРНА МОДЕЛЬ УКРАЇНСЬКОГО СОЦІУМУ ТА АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ)

У повсякденному житті ми часто зустрічаємось із терміном «гендерна дискримінація», «феміністка», «сексист», але мало хто дійсно замислюється про сам корінь даного питання, про гендерну історію. Друге тисячоліття визнане тисячоліттям жінки, що і стане одним із аспектів актуальності даної теми.

Питання гендеру має досить широке коло досліджуваного матеріалу серед європейських дослідників. Жінка досліджується не тільки в аспекті учасника соціальної складової життя, а й роль жінки в них. Появі гендерних досліджень сприяли деякі особливості попередніх їм жіночих досліджень. По-перше, жіночі дослідження були критично пов'язані з фемінізмом і стали не тільки автономною областю знання, а й свого роду ідеологічно та інтелектуально замкнутої сфери. По-друге, дослідники зрозуміли, що неможливо ігнорувати чоловіків як суб'єктів соціальних відносин. Саме чоловіки, найчастіше, ставали причиною визнання жінок «соціальною перешкодою» через страх перед ними. Роль, яка через виховання, забобони, закони, думку оточуючих та інші важелі впливу стає неусвідомлюваною. Але ми розуміємо і знаємо, що це неправильно [2].

Кількість досліджуваного матеріалу з даної теми є досить обмеженою серед вітчизняних дослідників, це спричинено складністю теми та обмеженістю джерел. Слід згадати дослідження проведе Катериною Дисиою. Саме вона зробила детальний аналіз життя середньовічної відьми та характер боротьби з нею. Дослідження приватного життя української жінки започатковане працями О. Левицького, О. Яблоновського і М. Владимірського-Буданова. На сьогодні починається більш детальне вивчення аспектів гендерної політики і кількість робіт з кожним роком збільшується. Серед них роботи Т. Мельник «Гендерна політика в Україні», Л. Лавриненко «Жінка: самореалізація в сім'ї та суспільстві (гендерний аспект)», Л. Смоляр «Гендерна демократія – стратегія ХІХ ст.», К. Левченко «Права жінок: зміст, стан і перспективи розвитку» [1; 3].

Найбільша кількість робіт з гендерної історії належить Наталі Пушкарьовій. Вона розглядає гендерну історію в широкому дослідницькому полі історичної науки. Цілком справедливо дослідниця звертає увагу на виникнення і розвиток гендерної історії поряд з новими напрямками гуманітаристики: антропологією, постмодернізмом. Н. Пушкарьова відзначає істотну еволюцію, яку зазнала гендерна історія в 90-і рр. XX ст. «Як відповідь на існування “жіночої історії в 90-ті рр. з’явилася “історія чоловіків і мужності”, що стало першим кроком до появи дійсно гендерної історії – історії взаємин статей». Прихильниці «гендерної історії» закликали повернути її назад – знову ж через мову – вивчаючи особливості «жіночого письма» і порівнюючи його з «листом чоловічим» [2].

Тоді хотілося б знайти відповідь на питання, яка ж насправді роль жінки у суспільстві? Багато хто вважає, що ця роль обмежується материнством і домогосподаркою, яка повинна дбати про затишок в домі і чоловіка. Така собі роль «сірої миші». Ми живемо вже в XXI ст. і знаємо, що всі люди, незважаючи на стать, є рівними в своїх правах і доволі непогано цим користуються. Але в період середньовіччя жінка, що на повну силу реалізовувала себе, викликала страх зокрема у чоловіків, нашоствуючи їх на думку, що жінки мали надприродну силу і користувались нею задля досягнення цілей, так і з’являється розділ нашої історії під назвою відьомство.

Важко зрозуміти, яке в точності місце займали жінка в сім’ї як первинної спільності. Без сумніву, жінка перебувала підлеглою. Вона не мала прав у цьому чоловічому, військовому суспільстві, чие існування постійно було під загрозою і де продовження роду розглядали скоріше як прокляття, ніж як благо. Християнство зробило дуже мало для поліпшення її матеріального і морального стану. Адже на ній лежала основна провина за первородний гріх. З усіх видів диявольської спокуси саме жінка була найгіршим втіленням зла [1; 3].

Жінка – це насамперед індивідуальна особистість, це людина, яка живе, і є невід’ємною складовою суспільства і виконує в ньому важливу і безпосередньо потрібну роль. Ідеться про роль скоріше в розумінні гендеру. Тобто роль жінки як соціальної статі, сконструйованої явним соціумом у відповідному проміжку часу. Позиція жінки не обмежується роллю домогосподарки або дружини. Жінка реалізувала себе у різних аспектах життя, у такій сфері, як знахарство, моральний арбітр. Саме жінка виконує експресивну роль медіатора у суспільстві, бо вона наділена такими якостями, що не притаманні чоловікам. Призначення та мета жінки зупинити вічну війну у суспільстві, яку чоловіки в змозі лише підтримувати.

Джерела та література:

1. Дуса К. *Історія з відьмами. Суди про чари в українських воєводствах Речі Посполитої XVII–XVIII століть* / К. Дуса. – К. : Критика, 2008.
2. Каиуба М. *Давньоруські традиції трактування образу жінки та їх продовження в Україні* / М. Каиуба // *Київська Русь: культура, традиції*. – К., 1982.

3. *Дашковська О. Гендерна рівноправність в історичному ракурсі / О. Дашковська // Вісн. Академії правов. наук України. – 2002. – № 4.*

УДК 94(477)«1648/1657»

Надич В. М.

КРИМСЬКЕ ХАНСТВО ЯК СОЮЗНИК БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО У НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНІЙ ВІЙНІ XVII ст.

Середина XVII ст. є однією з визначальних сторінок української історії. Україна перебуває під владою Речі Посполитої, сукупність багатьох чинників викликають та роблять можливим революційний вибух – національно-визвольне повстання, що стає питанням не тільки між Польщею та Україною, а втягує такі держави, як Московія та Кримське ханство. Яка ж роль кримськотатарської держави у боротьбі українців за визволення?

Гетьман Богдан Хмельницький мав широку програму становлення української державності. З перших років свого гетьманування він порушує проблеми врегулювання стосунків з сусідніми державами, а також контролю на Чорному морі. Хмельницький підписав договір з Османською Портою, складовою частиною якого була українсько-турецька морська конвенція (липень 1648) [1, с. 7].

Доречно зауважити, що спочатку взаємовідносини між українським козацтвом і кримськими татарами мали форму взаємодопомоги та укладання воєнних союзів. Апогеєм цієї співпраці був військовий союз 1648–1653 рр. Між кримським ханом Іслам-Гіреєм III та гетьманом Війська Запорізького Богданом Хмельницьким. Гетьман ефективно використав суперечності між Кримським ханством і Річчю Посполитою й домогся укладення з ханом Іслам-Гіреєм військово-політичного союзу; все це у сукупності й забезпечило здобуття українським військом блискучих перемог у боях під Жовтими Водами та Корсунем (травень 1648) [2, с. 24].

Згодом, цей союз забезпечив переможний хід воєнних дій під час першого етапу (1648–1652 рр.) українській революції середини XVII ст., яку очолив сам Б. Хмельницький. Запорукою цих успіхів було поєднання на полі бою високорухливої татарської кінноти з вогневою міццю української (козацької) піхоти. Переможні воєнні дії українсько-кримсько-татарського війська продемонстрували потужну силу цього союзу, який дав шанс змінити співвідношення сил у регіоні на користь України й Криму.

Не випадково Конституція Пилипа Орлика наголошує на необхідності «... відновлення давнього братерства з Кримським ханством для збройного об'єднання і скріплення вічної дружби, щоб надалі сусідні землі, зауваживши це, не намагалися зухвалити нападом у спину покорити собі Україну, а навпаки – самі побоювалися нападу» [3, с. 29].

Союз України з Кримським ханством мав безумовну перевагу у суто воєнному аспекті, оскільки зрівнював шанси козаків у боротьбі з численною польською кіннотою, але й були негативні сторони цього союзу. Справдилися найгірші побоювання Хмельницького – татари чинили насильства і грабували на території «союзної» України. До того ж татари проявили себе ненадійними союзниками, готовими зрадити Україну в будь-який момент, як, наприклад, трапилося під час битви під Берестечком (1651).

Сучасні історики В. Смолій та В. Степанков зауважують, що хан хотів «домовитися про мир», тому відмовляв гетьмана від проведення генеральної битви; наводяться дані, що Іслам-Гірей вступив у таємні стосунки з Яном Казимиром, пропонуючи посередництво в переговорах з українцями, а в разі відмови останніх прийняти «справедливі пункти» обіцяв допомогти їх утихомирити й видати Б. Хмельницького [2, с. 67]. Кримський хан зненацька втік, залишивши козацько-селянське військо напризволяще, чим багато в чому сприяв поразці свого українського союзника [4, с. 16].

Існує й інша точка зору на це питання. Українське козацтво до середини XVII ст. мало відмінну піхоту і обози, але кінноти практично не було. Це постійно створювало оперативно-стратегічну перевагу кінного польського війська над арміями українських повстанців в 1591–1638 рр., переходить до оборони в укріпленому таборі, діяти в умовах облоги і в результаті вело до поразки. Але Б. Хмельницький виявився більш талановитим полководцем, ніж його попередники. Не маючи власної кавалерії, він використовував союзну кримсько-татарську. В результаті поляки втратили важливий фактор переваги. Таким чином, не окремо від татар, а навпаки, в єднанні з ними були досягнуті основні перемоги над польськими військами в 1648–1653 рр., тобто союз України з Кримом мав вирішальне значення в боротьбі проти Речі Посполитої.

З іншого боку, змінивши курс зовнішньої політики в 1654 р., Б. Хмельницький придбав нового «союзника» – Московську державу, але жодної перемоги з нею так і не здобув. Союз же з Кримом був зруйнований. Виникає питання: чому хан протягом п'яти років надавав Б. Хмельницькому широкомасштабну допомогу?

Починаючи з 1618 р. в Польщі розроблялись плани ізоляції та знищення Кримського ханства. Про ці плани Варшави стало відомо в Стамбулі та Бахчисараї. Турецький султан літом 1645 р. надіслав дозвіл кримському хану на ведення війни проти Польщі. Враховуючи військову потужність королівства і минулі поразки татарських військ, задача була не з простих. Можна уявити, з яким ентузіазмом відгукнувся Іслам-Гірей на пропозицію Б. Хмельницького восени 1647 р. про військовий союз – більш вдалого моменту розгромити Польщу об'єднаними силами і врятувати свою державу і народ від знищення не можна було знайти. Про важливість для Б. Хмельницького союзу з ханом свідчить той факт, що гетьман не починав жодної битви без участі татарської кінноти. І ця участь завжди була вирішальною [5, с. 230–231].

До сих пір Іслам-Гірея звинувачують в тому, що він не дав гетьману знищити оточену польську армію і вів таємні переговори з королем (битва під Збаражем). Але у хана при всьому бажанні не було часу зав'язати контакти з королем. Наказ про припинення атак дав сам Б. Хмельницький. Хан же, навіпаки, наполягав на продовженні бою. Навіть після Переяслава та відновлення військових дій Б. Хмельницький поновив договір з татарами в 1657 р. [5, с. 232].

Таким чином, враховуючи історичний досвід взаємовідносин українського народу з сусідами, щоб не було проблем, із якими мали справу українці в історії взаємин із сусідами, необхідно ретельно культивувати історичну пам'ять, вивчати і знати психологію, генеалогію, менталітет свого народу і народів, які можуть бути і друзями і ворогами, тому що добро і зло, правда і брехня йдуть завжди поруч, і часто міняються місцями.

Джерела та література:

1. Тунманн И. Крымское ханство / И. Тунманн. – Симферополь, 1991. – 35 с.
2. Стрижак В. М. Кримське ханство і Україна в XV–XVIII ст. [Текст] / В. М. Стрижак // *Історія та правознавство*. – 2005. – № 4. – С. 12 – 17.
3. Смолій В. А. Українська державна ідея XVII–XVIII століть: проблеми формування, еволюції, реалізації / В. А. Смолій, В. С. Степанков. – К. : «Альтернативи», 1997. – 368 с.
4. Хорошкевич А. Л. Русское государство в системе международных отношений конца XV – начала XVI в. / А. Л. Хорошкевич. – М. : «Наука», 1980. – 294 с.; Хорошкевич А. Л. Русь и Крым / А. Л. Хорошкевич. – М. : «Эдиториал УРСС», 1999. – 333 с.
5. 100 великих загадок Украины / Попельницкая Е. А., Петренко В. В. и др. – К. : Арий, 2007. – 496 с.

УДК 94:355,01](477)«1917/1991»

Незнаюк С. Ю.

Науковий керівник: д-р іст. наук, професор **Ю. В. Котляр**

УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ, ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ ПЛАЦДАРМ ЗБРОЙНОГО ВПЛИВУ НА ЄВРОПУ ТА СВІТ З БОКУ СРСР

Після встановлення панування радянської влади на території України майже відразу вся територія була заповнена військами РСЧА. Зі встановленням адміністративної влади над всією країною зріс також і відсоток збройних формувань на її території. Створення військових округів та армій на адміністративному кордоні сприяли мілітаризації українських земель. Значні території та вихід до Чорного моря у всі часи характеризували Україну як країну ідеальну для розгортання військових операцій [2, с. 411].

З початком ери ядерної зброї та підняття «залізної завіси» між західним світом та СРСР, територія України, як морського та сухопутного кордону з Заходом, стала місцем концентрації величезної військової машини, яка мала назву «Радянська армія».

Розгортання Чорноморського флоту, численних частин Сухопутних військ, стратегічної авіації та частин РВСП перетворило УРСР в своєрідний «залізний кулак» [1, с. 180], який загрожував всьому світу, та міг лише за кілька годин стати причиною останньої війни людства самого проти себе.

Кримський півострів став місцем розміщення потужного флоту, як надводного так і підводного, забезпечував безперервний контроль радянського флоту над Чорним морем, а Миколаїв – однією із столиць суднобудування, яка будувала найбільші та найпотужніші кораблі в Радянському Союзі.

Українська територія була зайнята ракетними полками, озброєними ракетами малої та середньої дальності, міжконтинентальними балістичними ракетами, військові частини було розміщені та ретельно приховані, наприклад 433-й ракетний полк в м. Гайсин, 664-й та 19-й полки в Охтирці, 432-й, 302-й та 182-й на Житомирщині. Слід також згадати і місця розміщення стратегічних бомбардувальників у Полтаві, Прилуках, Ніжині, Кульбакіно, Стрії, Білій Церкві та Узині.

Кожна область УРСР була наповнена зброєю, адже розміщення її на нашій території було стратегічно вигідним та раціональним.

Численні домовленості, наприклад ОСО-1 та 2 і ОСПРО дещо знизили рівень напруженості між державами, але навіть вони не могли гарантувати збереження світового спокою [3, с. 288].

Мілітаризація українських земель перетворила їх на «порохову бочку», і питання було лише в тому, чи запалає вона.

З розпадом СРСР і роззброєнням стратегічної складової армії України це питання самоусунулось, але політичні події останніх років змушують задуматись, якою була роль українських земель у військовій доктрині СРСР та яку загрозу для України несе її географічне положення.

Джерела та література:

1. *Феськов В. И. Советская Армия в годы «холодной войны» (1945–1991) / В. И. Феськов, К. А. Калашников, В. И. Голиков. – Томск : Изд-во Том. ун-та, 2004. – 246 с.*
2. *Радянська військова енциклопедія: Радіоконтроль-тачанка / Маршал Советского Союза Н. В. Огарков. – М. : Воениздат, 1980. – Т. 7. – С. 411.*
3. *Ардашев А. Н. Атомное пламя / А. Н. Ардашев // Огнемётно-зажигательное оружие: иллюстрированный справочник. – Агинское, Балашиха : АСТ ; Астрель, 2001. – С. 288.*

УКРАЇНСЬКО-ФРАНЦУЗЬКІ ВІДНОСИНИ ДИРЕКТОРІЇ УНР в 1919 р.

На зламі двох історичних епох на політичній арені України з'явився талановитий політичний діяч Симон Петлюра. Взявши на себе всю повноту відповідальності за нашу державу, він у лютому 1919 р. очолив Українську Народну Республіку. Уряд і Армія УНР на той час перебували у скрутному становищі, опинившись під потрійним тиском ворожих сил, а саме Добровольчої армії Денікіна, більшовицьких військ, Польської армії генерала Галера. Ситуація ускладнювалася і економічною блокадою з боку Антанти. Міжнародна ситуація, в якій опинилася Директорія УНР, спонукала до радикального поширення закордонних дипломатичних представництв України. Зокрема, варто зупинитись на українсько-французьких відносинах.

Симон Петлюра надіслав дипломатичну делегацію на Паризьку мирну конференцію, яка проходила з перервами від 18 січня 1919 р. до 21 січня 1920 р. Цей історичний міжнародний форум був скликаний Антантою для підписання мирного договору з переможеними Центральними державами, створення нової світової системи міжнародних відносин та, по-суті, перекроєння геополітичної карти Європи. У цій конференції взяли участь 27 держав, але з новоутворених лише Польща і Чехословаччина. Глави Антанти майже одностайно висловилися за інтервенцію і допомогу антибільшовицьким силам в Росії, що вселяло Україні надію знайти порозуміння з керівниками конференції й, відтак, надіслати власну делегацію до Парижу. Певні сподівання на результативну поїздку місії були пов'язані з допуском як рівноправних учасників конференції нових держав Польщі й Чехословаччини.

10 січня 1919 р. постановою уряду міністр закордонних справ УНР В. Чехівський сформував потужну делегацію на чолі з Г. Сидоренком. Уряд і МЗС України розробили спеціальну інструкцію, яка, насамперед, визначала, що місія є єдиною від УНР і ЗУНР й отримала найменування «Делегація об'єднаної УНР на Мирову конференцію в Парижі» й повинна захищати спільні інтереси. Головне завдання полягало в такому: добитися на світовому конгресі перед державами всього світу визнання самостійності Української Народної Республіки.

Проте, 24 березня міністр закордонних справ Франції Пішон дав зрозуміти, що керівництво конференції не має наміру змінювати попереднє ставлення до України. У Парижі передувала наступна позиція: відновити єдину Росію, допомогти Польщі, яка вела війну проти ЗУНР і УНР та була в протистоянні з Москвою, стати сильною і разом з Румунією створити «санітарний кордон» проти проникнення більшовизму в Європу. Незважаючи на негатив-

не ставлення до української проблеми, місія Г. Сидоренка (з 23 липня – під проводом М. Тишкевича) розвинула активну діяльність. С. Шелухін підготував кілька нот до Найвищої Ради, в яких вимагався розгляд різних аспектів української проблеми. 12 квітня делегація передала маршалові Ф. Фошу ноту, в якій викладено ситуацію в Україні і конкретні пропозиції: по-перше, щоб союзні держави (Антанта) постачали необхідну амуніцію єдиним можливим шляхом Констанца – Чернівці – Станіславів; по-друге, щоб союзні держави визнали незалежність України і додали великої моральної сили урядові Української Республіки та її армії. Не зважаючи на матеріальні труднощі, відсутність належного фінансування, негативне ставлення верхівки конференції, українська делегація, особливо з приходом М. Тишкевича, продовжувала активну дипломатичну боротьбу за інтереси України.

Отже, українські делегати продовжували відстоювати на міжнародному рівні право українців бути незалежними від Росії, проте Європейські держави не вбачали в цьому необхідності та всіляко цьому перешкоджали. Українським політикам та дипломатам не вдалося доступно пояснити переваги існування української держави для Франції. Французький уряд тримав політичний курс, який був сприятливий ворогам – Польщі і білогвардійській Росії. Остаточна поразка української дипломатії була пов'язана із необхідністю встановлення французько-більшовицьких відносин.

Джерела та література:

1. Гончар Б. М. Відносини між Францією та УНР (грудень 1918 – квітень 1919 рр.) / Б. М. Гончар, Н. Д. Городня // *Український історичний журнал*. – 2000. – № 2. – С. 47–57; № 3. – С. 44–52.
2. Дацків І. Дипломатичні взаємини Директорії УНР з Антантою та українсько-французькі переговори / І. Дацків // *Питання історії України : зб. наук. пр.* – Чернівці, 2008. – Т. 11. – С. 28–33.
3. Дацків І. Б. Становлення українсько-французьких дипломатичних відносин у добу Директорії УНР / І. Б. Дацків // *Гілея*. – 2010. – Вип. 34. – С. 46–57.

УДК 94:323.28(470+571)«2004»

Олійник О. І.

БЕСЛАН: КОЛИ ПИТАНЬ БІЛЬШЕ, НІЖ ВІДПОВІДЕЙ

*«Гілля калин похилилося ...
Мама, кому ж Ви молилися?
Скільки іще забере вона
Твоїх дітей, не твоя війна?...»*

Трагедія на початку вересня 2004 р. сколихнула усе населення планети. Терористичний напад під час святкового заходу – Першого дзвоника – зму-

сив весь світ затамувати подих і молитися за життя більш ніж тисячі заручників.

Чому вдалося проникнути на територію школи безболісно і без особливих проблем – питання риторичне. Розпочинати все необхідно з історичного екскурсу у часи Російської імперії (кінець XVIII – початок XIX ст.). Саме тоді відбувся адміністративно-територіальний поділ між народами Осетії, Чечні та Інгушетії, саме в цей час розпочалась криза між ними та Російською імперією за право володіння територією, саме тоді були організовані перші зіткнення між етнічними народами [1].

Подальші криваві сутички та боротьба між народами за територію були тільки необхідним запалом у контексті панування над землею. Сам 2004 р. став катализатором терористичних актів у Росії: вибухи смертників у московському метро (6 лютого та 31 серпня, загинуло більше 50 чоловік), вибух на стадіоні «Динамо» під час святкування Дня Перемоги (загинуло 4 людини, у тому числі президент Чеченської республіки Ахмат Кадіров і голова Держради Хусейн Ісаєв), широкомасштабний напад на м. Назрань (21–22 червня, загинуло більше 90 чоловік), підриви терористками-смертницями літаків Ту-154 і Ту-134 (24 серпня, загинуло 90 чоловік), вибух на зупинці громадського транспорту (24 серпня, загинуло 4 людини) [2].

Захоплення школи 1 вересня було ретельно сплановано. Терористи знали про план учбового закладу, вони врахували той момент, що школа № 1 виглядала найбільш вдалим об'єктом для захвату (велика кількість учнів, територіальна близькість школи до табору терористів у Інгушетії, найбільш слабка система безпеки і обмежена присутність військових у порівнянні із іншими населеними пунктами Осетії).

Про хід подій, намагання вирішити конфлікт мирним шляхом, перші смерті, підрив однієї з шахідок та подальший розстріл 20 заручників, три дні полону без води та їжі написано безліч інформації, прослухано багато доповідей, у тому числі і від тих, хто зумів вижити та залишитися в живих після Бесланського пекла. Але події 3 вересня змушують задавати питання, які не мають відповідей вже упродовж 12 років.

Центр Спеціального Призначення ФСБ Російської Федерації (далі – ЦСП ФСБ РФ) під час штурму допустив прикрі помилки, які привели не тільки до втрат серед заручників, але й до загибелі декількох своїх бійців. ЦСП ФСБ РФ – структура, яка мала одне з найсучасніших обладнань на той час серед підрозділів спеціального призначення, структура, яка підготовлена за допомогою особливої програми, структура, яка створена для проведення операцій із використанням спеціальної тактики та особливих засобів ... Структура, яка допустила непоправні помилки.

За версією багатьох фахівців та спеціалістів, «кривава різня» розпочалась після вибухів на даху спортивного залу школи і падіння частини даху на заручників та терористів, що знаходились у приміщенні спортзалу. Тому з цього моменту і виникають ті питання, з яких розпочинається пошук такої потрібної істини:

Чому відбулись ці злочасні вибухи?

Чим вони були спричинені – вибухами від гранат терористів чи поспішним нападом російських спецслужб?

Чому на даху сусіднього будинку, де перебували бійці ЦСП ФСБ РФ, були знайдені відстріляні тубуси від РПО-7 (реактивний вогнемет)?

Чому під час рятування заручників на території школи перебували сторонні особи – «ополченці»?

Чому саме у Беслані загинула найбільша кількість бійців ЦСП ФСБ РФ за всю її діяльність – 10 чоловік, включаючи трьох керівників штурмових груп (майор Олександр Перов, підполковники Олег Ільїн та Дмитро Розумовський)?

Чому офіційна доповідь Парламентської комісії не дала імен та прізвищ винуватців трагедії?

Чому були амністовані керівники міліції у Правобережному та Малгобекському РВВС Мирослав Айдаров, Таймураз Муртазов, Гурам Дряєв, Мухажир Євлєєв та Ахмед Котієв, котрі не виконали необхідні вказівки для забезпечення безпеки у регіоні?

І нарешті – чому лідер Російської Федерації, Володимир Путін, спустив ситуацію у Беслані, фактично, «на гальмах», зробивши лише символічні кроки щодо «покращення» життя?

У ЗМІ події Беслана подавали тільки у тому вигляді, який був потрібен керівництву держави. Двоє відомих журналістів – Анна Політковська та Андрій Бабицький – взагалі не зуміли дістатись до місця подій через конфлікти із співробітниками ФСБ РФ [3]. Цілком можливо, що велика кількість важливої інформації так і залишилась засекреченою урядом РФ [4]. Але постає ще одне запитання, яке навряд чи хтось наважиться вимовити: чи можливий варіант із вигідністю теракту керівництву РФ, після чого остаточно було продемонстровано необхідність силового впливу Росії на Кавказ?

Життя – найбільша цінність у цьому світі. Але через варварську політику Росії на Кавказі у відношенні до всіх етнічних народів і занадто велику амбіційність однієї людини, Беслан назавжди залишиться у пам'яті багатьох не миловидним містом на планеті, а місцем скорботи по втраченим людським життям.

Джерела та література:

1. Цуцєв А. *Осетино-ингушский конфликт (1992–...): его предыстория и факторы деления* / А. Цуцєв // *Российская политическая энциклопедия*. – Москва, 1998 – С. 15–17.

2. Басаєв взяв відповідальність за все теракти і подробицею розказав о Беслане [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://korrespondent.net/world/102262-basaev-vzjal-otvetstvennost-za-vse-terakty-i-podrobno-rasskazal-o-beslane>.

3. Анна Политковская: Отравленные Путиным [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://inosmi.ru/inrussia/20040909/212792.html>.

4. *История задержания корреспондента Радио Свобода Андрея Бабицкого [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://archive.svoboda.org/ll/fs/0904/ll.090204-2.asp>.*

УДК 94:008](477)«1861/1917»

Патенко Т. В.

СТАН УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ (1861–1917 рр.)

На початку XIX ст. Російська імперія була однією з найбільших у світі. Переважна частина українських земель (Лівобережна, Слобідська, Правобережна та Південна Україна) входили до її складу. Російський царський уряд продовжував вести колонізаторську політику, намагаючись тримати український народ у темряві, денационалізувати і асимілювати його.

Про це свідчив відомий Валуєвський циркуляр 1863 р. і Емський указ підписаний в травні 1876 р. за участю Олександра II на нараді в м. Емс (Німеччина), який забороняв ввозити з-за кордону українські книги, друкувати в Російській імперії книги, влаштовувати театральні вистави українською мовою. Все це стало великою перешкодою на шляху розвитку української національної культури [1].

Незважаючи на всі негативні сторони, в другій половині XIX – початку XX ст. також відбувались і позитивні зрушення, які давали змогу українським діячам культури поповнювати духовну скарбницю нашого народу. Загалом цьому сприяли реформи 1860–1870-х рр. такі як: скасування кріпосного права, судова, земська, міська, освітня реформи. Модернізація економіки, завершення промислового перевороту, розвиток ринкових відносин стимулювали розвиток культури [2].

Що стосується освіти то в 60-х р. XIX ст. самодержавство з одного боку, розуміло, що чим нижчий рівень освіти народу, тим простіше ним управляти, але з іншого – розпочата модернізація суспільства зумовлювала гостру потребу у кваліфікованих робітниках, оскільки тільки за таких умов можна було масово запровадити новітню техніку, передові технології. За «Положенням про початкові народні училища», затвердженим царем 14 липня 1864 р., всі початкові школи дотримували єдину назву – початкові народні училища [2]. Викладання в усіх школах мало вестися російською мовою. Порівняно з до-реформним часом кількість початкових народних шкіл на кінець XIX ст. виросла і становила близько 17 тис. Але ці школи могли охопити лише третину дітей, внаслідок чого близько 70 % їх залишалося поза школою. Через це серед працівників було багато неписьменних, щоб покращити ситуацію передові громадські діячі відкривали безкоштовні школи. Вони працювали в недільні і святкові дні, через це називалися недільними. Вищу освіту пред-

ставники панівних класів здобували в університетах, яких у Східній Україні в другій половині XIX ст. було три: Харківський, Київський і Новоросійський. Кількість студентів у цих університетах виросла з 1180 у 1865 р. до 4 тис. чоловік у середині 90-х рр. XIX ст.

Величезне значення для розвитку культури, науки, освіти мало друкарство й преса. Видавалися здебільшого книги церковно-релігійного змісту й такі, в яких проводилися реакційні ідеї, що утверджували правомірність панування царизму. При цьому вся література виходила російською мовою. Українська ж книга, особливо демократична, зазнавала великих, передусім цензурних утисків, але повністю припинити видання українських книг царизм не зміг. Виданням підручників займалися видатні діячі української культури, такі як П. Куліш, М. Костомаров, М. Драгоманов, М. Старицький, Б. Грінченко. Високого рівня досягла художня література. В українській літературі з'явилася низка видатних письменників таких як: Марко Вовчок, Панас Мирний, М. Коцюбинський. Великий вклад у розвиток реалістичної художньої прози вніс І. Нечуй-Левицький. У своїх творах «Кайдашева сім'я», «Микола Джеря» він детально відтворив життя, побут, звичаї, культуру українського народу.

У 1880 – х рр. відбувається розквіт українського театрального мистецтва. Це було зумовлене тим, що лише саме у театрі був можливий розвиток української мови. Кращі драматурги були також провідними режисерами і керівниками театральних труп. Професійний український театр виник на базі аматорських колективів, що діяли в 1860–1870 рр. У 1882 р. під керівництвом М. Кропивницького в Єлисаветграді створено першу українську професійну трупу, до якої були запрошені М. Садовський, М. Заньковецька, О. Маркова. У 1883 р. трупу очолив М. Старицький, а режисером залишався М. Кропивницький. В 1905 р. український професійний театр дістав своє перше постійне приміщення, яке знаходилось у Києві. У музичному мистецтві знаковою була творчість С. Гулака-Артемовського, який у 1862 р. створив першу українську оперу «Запорожець за Дунаєм». Основоположником Української класичної музики був М. Лисенко, який у цей період написав чудові опери «Різдвяна ніч», «Наталка Полтавка». Відомим послідовником М. Лисенка був М. Леонтович, чий «Щедрик» став народною різдвяною піснею в усіх християнських країнах [3].

Отже, українська культура в кінці XIX – на початку XX ст. мала дуже суперечливий стан. З одного боку, відбувались значні зрушення, які мали позитивне значення, а з іншого проводились різкі заходи задля придушення будь-якого поширення української культури. Одне можна сказати точно, що попри діяльність Російського царизму діячі української культури продовжували створювати свої геніальні твори, які стали відомими не тільки в Україні, а й за її межами.

Джерела та література:

1. Валуєвський циркуляр. Емський указ // *Антологіяхристиянства*. – Харків, 2009. – С. 363–360.

2. Шевченко В. М. Реформи 1860–1890 – х р.р. у Російській імперії: сучасне трактування [Текст] / В. М. Шевченко // УУАЕ. – 2013. – № 5. – С. 117–123.

3. Історія української культури: підручник / В. О. Лозової, Л. В. Анучина, О. А. Стасевська, О. В. Уманець ; за ред. В. О. Лозового. – Х. : Право, 2013. – С. 218–250.

УДК 94:27](37)

Пляс О. А.

ХРИСТІЯНИЗАЦІЯ РИМСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Християнство є однією з трьох світових релігій. Воно виникло на початку нашої ери в Римській імперії. На відміну від усіх релігій стародавнього світу, його виникнення і поширення було вибухоподібним, супроводжувалося активною релігійно-ідеологічною і політичною боротьбою. Римська держава як світова, що об'єднала народи з різними релігіями, загалом була віротерпимою. Визнавши за іудейством право на існування, вона тим самим визнала право на життя і християнства, яке (не без підстав) вважалося на той час іудейською сектою. І християнам не раз доводилося шукати захист від своїх владних опонентів в органах держави. Це сприяло утворенню двоїстих поглядів християн на державу і право та засудження їх, визнання та впровадження [2].

До початку IV ст. християнізація Римської імперії носила переважно спонтанний характер. Вона протікала в умовах нелегального або напівлегального статусу християнської церкви в римській державі, і вплив християнства на різні сфери життя римського суспільства був не дуже значним, як і кількість самих християн. У IV ст. за період правління римських імператорів починаючи від Костянтина й до закінчення перебування при владі Феодосія, відбувається процес офіційного прийняття християнства Римською імперією і злиття християнства з імперією. Історичними причинами так званої «Константинової революції», яка відкрила період взаємодії між християнством і Римською імперією стала криза III ст. в усіх його проявах – економічному, соціальному, політичному, культурному та ідеологічному. У цей аспект входить і конкретно-історична ситуація кінця III – початку IV ст., коли реформи Діоклетіана-Костянтина поставили Римську імперію перед необхідністю перегляду ролі релігії в державі. Результатом цього стало те, що до V ст. Римська імперія стала християнською, представляючи собою модель держави, типової для наступних століть. Але Римська імперія стала християнською не тільки в силу цього, а ще й тому, що з кінця IV ст. християнство починає чинити істотний вплив практично на всі сфери життя римського суспільства і стає найважливішим історичним фактором [3, с. 607].

Методи християнізації, які мали в основному ненасильницький характер до того моменту, поки християнство стало офіційною релігією. Після цього

християнізація, навпаки, стала здійснюватися в основному насильницькими методами, «на ґрунті закону», і тепер її підкріплювала сила держави і його структури.

Відчуваючи себе чимось особливим у державі, християни поступово будували свої громади. В основу життєдіяльності християнських громад були покладені такі принципи: регулярні спільні богослужіння за регламентованим обов'язковим порядком; утворення спільного грошового фонду; підкорення авторитету общинної влади, яка персоніфікувалася в певних посадових особах; владне втручання в проблеми шлюбу і родини; поступове утворення власного судочинства; підтримка і зміцнення міжобщинних відносин, без яких неможливо й думати про утворення єдиної церкви. Два передостанні положення несли в собі зародки дедалі більшого протиставлення християнської церкви Римській державі [1].

Впродовж двох останніх століть існування Римської імперії християнство було її державною релігією. Вже з IV ст. спостерігається відмінність у відносинах між державою та церквою на Сході та Заході імперії. Якщо на Сході продовжує зберігатись сильна імператорська влада і церква підпорядковується їй, то на Заході, ослабленому внутрішніми чварами, релігійна влада навпаки зміцнюється. Саме Рим претендував на світовий центр християнства, акцентуючи увагу на мученицькій смерті апостола Петра, який був першим римським єпископом, його наступники вже в V ст. присвоїли собі титул «Папа» (з грец. – *батько*). Папи поступово починають підпорядковувати собі світську владу, що згодом їм вдалось. Натомість на Сході Патріарх Константинопольський повністю залежав від волі імператора. У Європі на процес поширення християнства суттєво вплинуло Велике переселення народів, коли зустрілись два різні світи: Західний – романський та Східний – германський, поступово відбулось злиття культур.

Таким чином, процес християнізації в Римській імперії слід розглядати як процес, що складається з двох стадій: власне виникнення його як релігійної школи, течії в Палестині й поширення в Римі, а потім і в усій імперії як нової релігії.

Джерела та література:

1. Зелинский Ф. Ф. *История античных религий* / Ф. Ф. Зелинский. – Т. IV. *Религия республиканского Рима*. – СПб. : Квадривиум, 2016. – 864 с.
2. Казаков М. М. *Проблема христианизации Римской империи* / М. М. Казаков // *Исследования по зарубежной истории*. – Смоленськ, 2000. – С. 196–204.
3. Ковалев С. И. *История Рима* / С. И. Ковалев. – СПб. : ООО «Издательство «Полигон». – 2002. – 864 с.

ГРИВНЯ – ОСНОВА ГРОШОВОЇ СИСТЕМИ КИЇВСЬКОЇ РУСІ

Гривня була основою грошової системи Київської Русі. Назва походить від прикраси із золота чи срібла у вигляді обруча, яку носили на шиї (на за-гравку). Існує ще інша версія, спочатку гривня означала голову худоби (гри-ву), що виконувала роль еквівалента в процесі обміну. Ця версія не позбавле-на сенсу. Вона підкреслює генетичність розвитку грошової одиниці, в ролі якої тривалий час виступала худоба. Є припущення, що назва «гривня» похо-дить від прикраси (гривни), яку виготовляли із заліза, бронзи, срібла, рідше – із золота, яка мала форму обруча. Гривна вважалася предметом розкоші, і тому дозволити собі мати її могли люди високого достатку, причому обох статей: прикрасу полюбили як чоловіки, так і жінки. От чому гривна була відмітною ознакою князівської дружини, свідчила про приналежність до вищої знаті.

З часом слово «гривня» набуло іншого значення, що відповідало певній вазі – вмісту срібла(на той час цінний метал). Завдяки цьому вона й отримала назву – вагова. Вагова гривня важила 96 золотників (1 зол. – 4,266 г) і відпо-відала приблизно 1 фунту.

Стандартом для гривні слугувала фіксована вага дирхеми: певна кіль-кість однакових монет важила 49,25 г. Це зумовило появу рахунку монет на штуки (тобто число) [2].

Відомо кілька типів гривень, названих за місцем їхнього виготовлення чи знахідок, серед яких є київські, новгородські, чернігівські, литовські, та-тарські.

Київські гривні перебували в обігу з кінця XI до XIII ст. Названі так за міс-цем їхнього виготовлення, ці зливки мають шестикутну форму і важать 161–163 г. Дослідники вважають, що ця вага пов'язана з візантійською ваговою одиницею літрою (327,5 г) і становить її половину. Київські гривні були най-більш поширеними на території Південної та Південно-Західної Русі [3].

Гривні усіх типів відливалися у відкритих формах. Ознакою цього для ки-ївських зливок був невеликий горбик на лицевому боці. Крім того, гривня була вкрита невеликими тріснутими пухирцями, що свідчить про вигорання під час плавлення домішок у сріблі.

На півночі гривні виготовлялися у формі бруска. За місцем першої знахід-ки та виготовлення вони отримали назву *новгородських*. На відміну від київ-ських вони важили близько 204 г, що складало половину каролінзького фун-та. На новгородських гривнях траплялися видряпані імена, що можуть озна-чати осіб, на замовлення яких вони вироблялися. Крім написів, на відлитої

шматках срібла можна також побачити продряпані поперечні риси, остання з яких є похилою. На думку дослідників, вони могли означати втрату ваги [3].

Новгородські гривні перебували в обігу з XII по XV ст. З XIII ст. вони почали називатися **рублями**. З часом ця назва перекинулася на інші російські грошові одиниці (вагові, лічильні та монетні) і існує аж до XXI ст.

Перехідним типом від київських до новгородських були **чернігівські гривні**. Названі так за місцем їхніх знахідок, виглядом (ромбоподібні з розплющеними краями) вони нагадують київські. Деякі з чернігівських гривень важили 204 г, що дало змогу зробити висновок про їх відповідність новгородським. Останні знахідки чернігівських гривень свідчать про те, що більшість з них важили близько 197 г, що відповідало скандинавській марці. Їхнє виробництво почалося наприкінці XI – на початку XII ст., а обіг тривав до другої половини XIII ст. [2].

Крім вищеназваних, було знайдено човноподібні гривні з повздожнім нарізом, які отримали назву **татарських**. За вагою вони відповідають новгородським, але датуються лише XIV ст. Учені вважають, що вони використовувалися для розрахунків з монголо-татарами.

Ще один вид монетних гривень, що названі за місцем їхніх знахідок **литовськими**, не був поширений на українських землях. Виготовлені у формі паличок з широкими поперечними прим'ятинами, вони важили близько 100 г. Литовські монетні зливки використовувалися в обігу з кінця XIII по XV ст. [1; 3].

Таким чином, грошово-монетна система середньовічної України була доволі складною і динамічною. Вона відповідала тогочасним потребам товарно-грошового обігу, економічним цінностям і уявленням населення, яке нерідко більше довіряло традиційним хутовим засобам оцінки та обміну, ніж металевим монетам. З цим було пов'язане мінливе співвідношення різних монетних одиниць у товарно-грошовому обігу, що поступово звільнявся від натурально-монетного вигляду. Та все ж таки гривня відіграла значну роль у формуванні монетно-грошової системи Київської Русі та прискорила перехід з натурального обміну на грошовий, що значно посилало позиції і економіку Київської держави.

Джерела та література:

1. Зварич В. Нумізматика: Довідник. / В. Зварич, Р. Шуст. – Тернопіль, 1998.
2. Ющенко В. Історія української гривні / В. Ющенко, В. Панченко. – К., 1997.
3. Янин В. Денежно-весовые системы русского средневековья. Домонгольский период / В. Янин. – М., 1956.

СХІДНА ГАЛИЧИНА В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ II РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ (1918–1923 рр.)

Українсько-польські відносини – це історія взаємодії двох народів, двох націй, що охоплює період понад десяти століть. Їх вектор змінювався залежно від комплексу різноманітних чинників геополітичного, міжнародного, внутріполітичного характеру, варіював від співпраці до конфронтації і навпаки, однак завжди вирізнявся присутністю. Більше того, постійна наявність українського чи польського чинника для іншого національного актора, як правило ставала визначальною у переломні періоди існування кожного з них.

В історії українсько-польських відносин однією з найбільш складних впродовж століть була проблема Східної Галичини. Особливо це стосується періоду після 1919 р. Важливо зазначити, що період з 1918 по 1923 рр. є вкрай важливим в розумінні польської політики щодо українських земель в так званій міжвоєнний період. Так, з приєднанням Східної Галичини до Польщі рішенням Ради Амбасадорів в березні 1923 р. завершився період української історії, що характеризувався порівняно великою консолідацією українського суспільства Галичини, що ґрунтувався на прагненнях зберегти українську державність і не дати Польщі можливості закріпитися на західно-українських землях.

Завершення Першої світової війни започаткувало складний і довготривалий процес творення територіальних меж Польщі. Поляки доклали максимум зусиль, щоб у 1918–1920 рр. відродити свою державу з небуття, у якому вона знаходилася з 1795 р. [3, с. 223].

Для поляків, які вважали Східну Галичину своєю землею, була недопустимою навіть думка про право краю на обмежену автономію. Вони бажали цілковитої й беззастережної інкорпорації Галичини до складу II Речі Посполитої. Проте лідери провідних країн Європи вирішили інакше. Відомо, що між державами Антанти, зокрема Францією та Польщею, велися переговори з метою вироблення Статуту для Східної Галичини. 21 листопада 1919 р. Найвища Рада затвердила цей документ. Однак, якщо проаналізувати його, то стає зрозумілою вся ілюзорність проголошеної автономії. Положення Статуту фактично підтверджували право II Речі Посполитої на Галичину [2, с. 103]. Статут, який крім того, що значно зменшив територію Східної Галичини, відібрав у населення Галичини право на самовизначення, постановляючи, що після 25 років польської адміністрації подальшу долю краю повинно було вирішувати не його населення, а Ліга Націй.

Ворожість польського суспільства до українського національного руху відбилася на діях влади. Польські війти і старости, попри відсутність відповід-

ної вказівки згори, влітку 1919 р. заборонили діяльність українських клубів і товариств, українську мову було усунуто з державних установ, а в таборах інтернували тисячі українців лише за відмову присягнути на вірність польській державі [1, с. 345].

Фінансові труднощі польської держави звели нанівець ідею української вищої школи. Разом з тим у Львівському університеті були ліквідовані всі українські кафедри, а польські викладачі відмовлялися приймати на навчання українців, які не служили в польському війську. Крім цього, для українців змога навчатися у вищих навчальних закладах була недосяжною через високу плату. Це обмежувало права українського населення на вищу освіту.

Законом від 20 січня 1920 р. було скасовано автономні права і самоврядування Галичини, що пришвидшило подальший наступ польської влади на український національний рух. З цього моменту легальна політична діяльність українців була зведена до мінімуму. Влада проводила доволі жорстку політику щодо українського національного руху, який вона розглядала як основну загрозу для інтеграції Східної Галичини в польську державу. Українські політичні діячі піддавалися репресіям [4, с. 5].

Період 1918–1923 рр. був не лише періодом гострої українсько-польської конфронтації, а й складним для міжнародно-правового врегулювання проблем території польської держави, її кордонів. Правовою основою остаточного включення українських етнічних земель до складу II Речі Посполитої стали два документи: Ризький мирний договір 1921 р. та рішення Ради Антанти 1923 р. про визнання за Польщею Східної Галичини.

Проблема Східної Галичини у політиці II Речі Посполитої із площини зовнішньополітичної перейшла виключно у площину внутріполітичну. При цьому вважаємо за необхідне наголосити й підкреслити: не дивлячись на принципово різні підходи у формуванні засад зовнішньої політики, польські національно-державні чинники початково не розглядали Східну Галичину як об'єкт саме такої діяльності. Край апріорі вважався ними невід'ємною складовою власного державного організму, який «вимагав» асиміляції, економічної колонізації й повної політичної інкорпорації.

Джерела та література:

1. *Васюта І. Галицько-Волинське село між світовими війнами : [монографія] / І. Васюта. – Львів: Каменяр, 2010. – 507 с.*
2. *Дністрянський С. Статут для Галичини / С. Дністрянський // Воля. – Відень, 1919. – Т. 6. – Ч. 3. – С. 91–118.*
3. *Зашкільняк Л. О. Історія Польщі: від найдавніших часів до наших днів / Л. О. Зашкільняк, М. Г. Крикун. – Львів : Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка, 2002. – 752 с.*
4. *Литвин В. Тисяча років сусідства і взаємодії / В. Литвин // Голос України. – 2002. – 9 листопада. – С. 4–5.*

ГЕНДЕРНА ІСТОРІЯ ТА ЖІНОЧИЙ ДОСВІД У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ

Гендерна історія як частина нового міждисциплінарного наукового напрямку – гендерних досліджень – сформувалася на Заході наприкінці 70-х – початку 80-х рр. ХХ ст. [1, с. 23] Хоча пошуки витоків неминуче приведуть нас в 1960-і рр., коли в рамках жіночого руху, котрий бурхливо розвивався, новий імпульс отримало прагнення надати феміністській свідомості власну історичну ретроспективу. Саме тоді багато молодих вчених Західної Європи та Америки стали займатися історією жінок, обґрунтовано вважаючи, що вивчення минулого, як і аналіз сучасності, має спиратися на інформацію, що стосується обох статей.

У подальшу чверть століття історія жінок пережила неймовірний бум. Публікації з цієї тематики отримали свою постійну рубрику в десятках наукових журналів. Із середини 1980-х рр. напрямок гендерної історії починає проникати й до радянської науки, а з розпадом СРСР, коли залізна завіса впала гендерна історія починає активно розвиватися та проникати у суспільні науки, дослідження даного питання перестало бути завуальованим, що й поклато напрямок новому руху – жіночій історії [2, с. 194].

Своєрідний «жіночий бум», який пережила Західна Європа і Америка у 60–80-х рр. ХХ ст., коли у дискусію про сутність чоловічих і жіночих соціальних ролей, їх вкладу у цивілізацію та місце у сучасному суспільстві на порозі ХХІ ст., не оминув і країни Східної Європи, включаючи й Україну. Серед нових явищ у нашому житті, породжених трансформацією пострадянського суспільства і утвердження власної держави, вагоме місце займає українське жіноцтво, яке намагається знайти своє місце як в сучасному світі, так і в українському соціумі.

Війна – справа чоловіча [3]. Однак у ХХ ст. участь жінок у війні, причому не тільки як медичного персоналу, але й зі зброєю в руках, стає реальністю. Особливо масовим це явище стало в період Другої світової війни.

Друга світова і Перша світова війни не були справою лише чоловіків. Війни мобілізували як чоловіків, так і жінок, утім історія жінок у війні довго лишалася ненаписаною. Протягом десятиліть істориків цікавили тільки військові і дипломатичні аспекти конфлікту, зокрема причини війни. Історія зосереджувалася довкола чоловічої військової еліти, яка приймала рішення. І лише починаючи з 1970-х рр. разом із соціальною історією суспільства у стані війни, повсякденним життям та економікою почала розвиватися жіноча історія, головною метою якої було висвітлення подій із жіночої перспективи та засвоєння досвіду жінок.

Також треба зазначити, що війна інколи підживлювала й модернізувала сімейне життя. Жінки, які під час війни брали на себе відповідальність і незвичні ролі, відкрили нові грані своєї особистості і відтак прагнули мати права на своє життя.

Емансипативний вплив війни особливо позначився на молодих дівчатах із буржуазного середовища, вони отримали можливість вийти з-під контролю батьків і здобути професію. Звісно, наслідки війни для жінок були дуже різними, як різними є і самі жінки, проте можна стверджувати, що війна стала поштовхом для усвідомлення жінками своїх прав і можливостей.

Отже, до середини ХХ ст. історія фактично була «чоловічою історією», тобто, історією, яка була орієнтована на чоловіків і різноманітні види їх діяльності. Проблематика і методологія «жіночої історії» сформувалися у країнах Заходу наприкінці 1960-х – на початку 1970-х рр. У цей час відбулося переродження жіночої історії, котра згодом отримала назву гендерної. Її прибічники всесвітню історію розглядають як історію переважно чоловічої цивілізації, яка має бути доповнена жіночою історією.

Хоча жіночий досвід спочатку й не був оцінений, а сприймався як належний, проте з розвитком фемінних студій та жіночої історії, жінка почала розглядатися як окрема особистість, вона почала виходити з тіні чоловіка.

Джерела та література:

1. Kelly J. *Did women have a Renaissance?* / J. Kelly// *Women, history and theory.* – 1984. – № 7. – Р. 19–50
2. Галаган В. Я. *Ратный подвиг женщин в годы Великой Отечественной войны* / В. Я. Галаган. – К. : Вища школа, 1986. – 304 р.
3. *Georges Duby and Michelle Perrot, general editors A history of women in the West [Електроний ресурс]* / Georges Duby and Michelle Perrot, general editors. – Режим доступу : e.co.uk/books/about/A_History_of_Women_in_the_West_Renaissan.html?hl=ru&id=a4_DzyOA514C.

УДК 94:[172.15:159,923,2]

А. С. Радзіцька

Науковий керівник: канд. іст. наук, доцент **І. Є. Підберезник**

ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЯПОНІЇ

Одним із досить цікавих феноменів в Японії – це поява дітей від міжетнічних шлюбів. Таких дітей, одним з батьків яких не є японець, в Японії називають «хафу», від англійського «half» – «половинка / напів». Бути полукровою в сучасному суспільстві має як негативну сторону, так і позитивну. З одного боку ти є тим мостом між двома етносами (націями), а з іншою тебе не сприймають як повноцінного, тому що ти подібний до них тільки наполовину.

Не дивлячи на те, що Японія є країною, яка входить до числа найбільш передових країн світу, з точки зору технологічного світу та розвитку інфраструктури, вона є типовим представником – етноцентричності (мононації), так званий «Східний дух, західні технології». У Японії проживають більше 4 % меншин, хоча уряд заперечує це, але вони зазнають дискримінації [1]. Чому ж така «закрита» спільнота допустила прояву цього феномену?

По-перше. Якщо розглядати японську праісторію, створення японської спільноти відбулося ще за часів палеоліту, коли переселенці з Південно-Східної Азії, зазнавши певних змін, розселилися по всій Японії, створивши на островах окремі замкнуті колективи. Тому японське суспільство представляє з себе єдину націю, єдину мову і єдину культуру. В Японії є прислів'я: «Цвях, який випирає забивають». Так і діти «хафу» часто стають об'єктами глузувань і знущань у школах через свою незвичність [2].

По-друге. Для іноземців в Японії існує спеціальний термін – «гайдзин», тобто людина зі сторони. У середньовіччі він позначав всіх, хто був «не з нашого села», нинішній сенс дане слово набуло з початку епохи Мейдзі (1868–1911 рр.), коли в Японію хлинув потік іноземців. Насамперед саме так історично склалося, що епоха Мейдзі – це час не тільки реставрація монархії, а ще це час кардинальних перетворень, який характеризується значними змінами японського традиційного способу життя. З'єднання культур сходу і заходу та перетворення на свій лад (тобто формування свого культу на основі запозичення), завдяки своїй консервативності японцям вдалося уникнути можливості стати колонією європейського світу, що сталося з деякими іншими азійськими державами. А вже в добу глобалізації японці відкривають двері для того, щоб іноземці могли долучитися до японських цінностей. Попри все, вони залишаються закритим народом і з побоюванням ставляться до іноземних культур. За словами одного з відомих японістів Е. Штейнера, причина цього криється в почутті «переваги над заморськими варварами» і «комплексом неповноцінності» японців [3].

По-третє. За офіційними даними, за минулі 50 років (з 1947 по 1998 рр.) число іноземців, які проживають в Японії, зросла з 640 тис. до 1,5 млн. чол., або в 2,4 рази, більшість з яких прибуло до Японії з Корейського півострова. За період з 1950 по 1998 рр. питома вага зареєстрованих японською владою іноземних громадян у загальній чисельності населення зросла з 0,71 % до 1,20 %, або в 1,7 рази. Більшість проживаючих в Японії громадян Бразилії, Болівії і Перу – нащадки японських емігрантів, що переселилися до Латинської Америки в останній третині XIX ст. За даними міністерства юстиції Японії, в країні на законних підставах проживають 2 млн. 217 тис. іноземців (станом на кінець 2008 р.). Можна сказати, що в Японії практично немає «національної» проблеми. Однак в період глобальної економічної і культурної конкуренції, подібна відсутність досвіду міжкультурного і міжнаціонального спілкування стає перешкодою, а не досягненням [4].

По-четверте. Типовою культурною рисою є історично сформована колективність. Багато заходів (фестивалів), посиденьки на роботі та інше – життє-

во необхідні японцям, так вони відчують себе як частину спільноти. Вони навіть ідентифікують себе за місцем роботи, приналежністю до певної групи [5]. Для японців характерний поділ «угі-сото» – «свій-чужий». Тільки якщо людина входить в категорію «угі» то перед нею стелять килимову доріжку. Тому багато «хафу» стикаються з проблемами в школі і на роботі. Багато консервативних японських фірм вкрай неохоче приймають на роботу «хафу», особливо тих, чия зовнішність красномовно вказує на їх неяпонське походження. Причому, навіть якщо вони ідеально володіють японською мовою, це не враховується, так як вважається, щоб займати посаду, яка вимагає спілкування з японською клієнтурою, необхідно бути японцем [2].

Отже, в силу історично сформованої цивілізаційної та культурної моделі суспільства японцям властиве почуття відторгнення від осіб неяпонської національності (з дотриманням загальних правил пристойності, що досі зберігаються в японському менталітеті). Майже трьохсотрічна самоізоляція Японії, безсумнівно, наклала виключно сильний відбиток на національний характер. На різних рівнях спілкування відчуються елементи відчуженості, прагнення японців віддалитися від іноземців. Концепція соціалізації в японському суспільстві передбачає наявність «свій» і «чужий» груп. Перехід з групи в групу можливий, але строго регламентований, а в певних випадках – взагалі неможливий. До таких випадків належить дискримінація за етнічною ознакою. Якщо людина – не етнічний японець, то він обмежений не тільки в політичних, а й соціальних правах. Незважаючи на сучасну формальну відкритість, можливість відвідування, проживання, навчання і роботи в Японії є обмеженою. Соціалізація в цьому суспільстві не тільки для іноземців, але навіть для дітей від змішаних шлюбів практично неможлива. Незважаючи на глобальні світові тенденції до боротьби за рівні права, на сьогодні проблема цього феномену в Японії залишається актуальною.

Джерела та література:

1. Бортнік Н. Аїну в сучасному світі / Н. Бортнік // Вісник Львівського університету : збірник наукових праць / Львівський національний університет ім. Івана Франка. – Львів, 2014. – Вісник № 61. – С. 251–254.

2. Юми Наката. Легко ли быть «хафу» в Японии? [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://japanorama39.ru/zhizn-v-yaпонии/legko-li-byit-hafu-v-yaпонии/>.

3. Утеулиева Г. К. Феномен культурной индентичности японцев / Гульшат Курмангазиевна Утеулиева // Астана. – С. 1796–1798.

4. Усманова Л. Р. Специфика национальной, религиозной и культурной толерантности в современном японском обществе / Л. Р. Усманова // Вестник «Тисби». – 2014. – №1. – С. 23–27.

5. Щербань Н. Явище Аймай «невизначеності» у японській культурі / Н. Щербань // Мовні і концептуальні картини світу. – 2013. – Вип. 45. – С. 351–356.

РОЛЬ ОРДЕНУ ТАМПЛІЄРІВ В СЕРЕДНЬОВІЧНІЙ ЄВРОПІ

Орден тамплієрів, або лицарів Храму, є типовим дітищем Хрестових походів. Заснований у 1118 році.

У 1128 р. (єдиний випадок в історії!) для офіційного визнання був скликаний спеціальний церковний собор у Труа – на землях графа Шампанського. Визнаний до цього часу святим Бернар Клервоський написав для Ордену лицарів Храму статут. Головна резиденція Ордену була у Франції, в Парижі, в замку Тампль («Храм»), який дав лицарям другу назву – тамплієри. Це був могутній Орден, що ввібрав в себе традиції ранніх чернечих орденів. Навіть ховали братів-тамплієрів по чернечому обрядом цистерцианців – оголеними, на дошці обличчям вниз.

Передбачалося в першу чергу захищати християнських прочан, що прибули на Святу Землю поклонитися християнським святиням у Єрусалимі. Ця група лицарів об'єдналася у військово-чернечий орден під назвою «Бідні лицарі Ісуса із Храму Соломона» (за іншими джерелами «Бідні брати Єрусалимського Храму»), однак їх у побуті стали іменувати за місцем резиденції тамплієрами або лицарями Храму [1].

Лицарями Ордену могли стати тільки французи (пізніше й англійці) шляхетного походження. Тільки вони могли займати вищі керівні посади (великий магістр, магістри володінь, капітул'єри, каштеляни, драпієри).

Втім, належність до французької чи англійської нації не була важливим фактором. Серед лицарів зустрічались також як вищеназвані представники країн, так і фламандці, італійці та іспанці.

Поступово орден переростав у бойову одиницю, що підкорялася лише Великому магістрові й Папі Римському. У результаті суворой та беззаперечної дисципліни, тамплієрам вдалося домогтися організованості.

Проте вже через 10 років після заснування Ордену лицарів Храму, тамплієри займалися всім чим завгодно, окрім охорони християнських святинь. Доходи представників Ордену безперервно зростали, а здобуток величезних багатств дозволив їм отримати нову назву – «люди срібла».

Однак, як доводять багато істориків, дійсною основою багатств Ордену виявилася не військова здобич і пожертвування, а активна лихварська діяльність, тобто створення банківської системи Європи [2].

З історичних джерел відомо про ведення бухгалтерських документів й банківських чеків. Лицарі Храму не цуралися науки, усіляко заохочували її розвиток. До того ж вони намагалися всі нові технічні винаходи тримати в себе. Відомо, що, наприклад, компас, уперше використали саме тамплієри. Лицарі-тамплієри були вправними хірургами: часто їм доводилося лікувати поранених, що, зрештою, входило до обов'язків членів ордену.

1191 рік став роком загибелі або розпаду Ордену тамплієрів, які не змогли втримати фортецю Сен-Жан д'Акр під час Хрестового походу. Однак, частина Ордену все ж таки продовжувала своє існування.

В Італії наказ Папи Римського про арешт тамплієрів був виконаний швидко й неухильно. Ордену був нанесений нищівний удар – 13 жовтня 1307 р. він припинив своє існування.

Юридично Орден тамплієрів припинив своє існування на підставі булли Папи Римського Клементя V від 22 березня 1312 р. (*Vox clamantis*), 2 травня 1312 р. (*Ad providam*) і 6 травня 1312 р. (*Considerantes dudum*). З погляду сучасного права це законні розпорядження, тому що сам Орден був створений завдяки булли Папи Римського.

У книзі трьох істориків – Майкла Байджента, Річарда Лея і Генрі Лінкольна – «Свята кров і Святий Грааль» доводиться, що скарби знищеного в XIII ст. Ордену лицарів-храмовників, в тому числі легендарні Чаша Граалю і ковчег Заповіту, заховані не в Ефіопії, Іспанії, Канаді або шотландському Россліні, як вважали раніше, а в Реннле-Шато [3].

Історики впевнені, що в геометрії соборів зашифрований ключ, який при ретельному вивченні дозволяє визначити місце, де заховані скарби. Саме там слід шукати таємничий Святий Грааль, який вже багато років не дає спокою любителям містики і конспірології.

Ми не знаємо, що чекає на дослідників всередині таємничого замку могутніх лицарів. Із повною впевненістю можна сказати лише одне: стародавня каплиця лицарів тамплієрів залишається символом істинної віри і беззавітною служіння своїй справі як і тисячі років тому, так і в наші дні.

Джерела та література:

1. *Истоки средневекового рыцарства: пер. с ит. / Вступ. ст. В. И. Уколовой. Общ. ред. В. И. Уколовой и Л. А. Котельниковой. – М. : Прогресс, 1987. – С. 359–360.*
2. *Логинава Р. Хрестові походи та духовно-лицарські ордени / Р. Логинава // Людина і світ. – 1996. – № 9. – С. 36–37.*
3. *Бейдджент М. Святая кровь и Святой Грааль / М. Бейдджент, Р. Ли, Г. Линкольн. – М. : Крон-Пресс, 1997. – С. 31–32.*

УДК 94:355.01](=411.16)«1914/1918»

А. В. Федорович

«ЄВРЕЙСЬКЕ ПИТАННЯ» В ПЕРШІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ

Перша Світова війна почалася 5 серпня 1914 р. й закінчилася 11 листопада 1918 р. У ній брали участь два великих союзу провідних у той час європейських держав – Антанта (Росія і Франція, до яких приєдналася Великоб-

ританія) і союз центральноевропейських держав – Австро-Угорщина і Німеччина. На боці Антанти воювали Сербія (яка стала ініціатором війни), Чорногорія, Бельгія, Італія, Румунія, Португалія, США, Єгипет, Японія і Китай. На стороні центральних держав воювали Туреччина і Болгарія. Всі учасники намагалися реалізувати свої політичні цілі, що сформувався за попередні десятиліття.

Військові дії відбувалися в Західній Європі, на Балканському півострові, на Близькому Сході, в Африці та Китаї, а також в акваторії океанів (в основному в Атлантиці). Під час Першої світової війни євреї масово були поставлені в положення, змушує їх воювати проти інших євреїв. У складах армій, які брали участь у Першій світовій війні, були солдати єврейського походження.

У Східній Європі кордону воюючих країн поділяли історично єдині громади євреїв (польських, литовських, румунських, угорських). Набір в армію здійснювався за територіальною ознакою, так що в частинах, набраних в Україні, Польщі та Молдові частка євреїв була значно вище, ніж в інших місцях. Саме ці частини виявилися на передових позиціях, протистоячи набраними таким же чином частинам противника (російські та румунські проти австро-угорських і німецьких) [1].

Війна поставила перед багатьма єврейськими політичними рухами і євреями, які брали участь в несврейській політиці, питання про співвідношення їх політичних переконань і лояльності своїм урядам. У момент початку війни при владі у Франції і Німеччині були соціалісти, завжди протиставляли класові інтереси «трудящих» буржуазного націоналізму. Серед них традиційно було багато євреїв.

Багато мислителів-євреї зробили висновки з того, що сталося в роки війни. Деякі з них, прихильні ідеям асиміляції й інтернаціоналізму під тим або іншим приводом, переконалися в існуванні особливих проблем у єврейського народу і прийшли до підтримки сіонізму. Перша світова війна ускладнила роботу сіоністського руху – перервалися зв'язку з сіоністами інших країн. Незважаючи на переслідування з боку влади, єврейське культурне життя тривало і в роки війни. Пристойні люди в російській суспільстві намагалися допомагати євреям [2].

Євреї, які побували на війні або пережили її, частина з них стали письменниками, художниками, кінематографістами, описали свої враження від неї в своїх творах. Війна закінчилася фактично через виснаження людських і матеріальних ресурсів: основні воюючі країни мобілізували всіх боєздатних чоловіків і більш не могли прислати на фронт істотні підкріплення. Гроші теж скінчилися, і кредит був вичерпаний. Оскільки останніми вступили у війну США і ввели в дію свій свіжий контингент проти Німеччини, її головнокомандувач фон Людендорф змушений був доповісти Кайзеру, що більше воювати не можна [3].

Перша світова війна призвела до нового підйому популярності німецького націоналізму і расової теорії в Німеччині та інших країнах. В результаті війни

були підірвані державні устої і відбулися революції в Росії, Австро-Угорщини, Німеччини та Туреччини, що призвели до громадянських воєн з числом жертв, іноді великим, ніж на саму війну. Ці імперії розвалилися, і виникли нові незалежні держави, в ряді випадків тут же почали воювати один з одним (Польща з Литвою і Україною, Румунія з Угорщиною, Вірменія з Грузією і Азербайджаном). Зростання націоналізму і мілітаризму в ході війни призвело до активізації в післявоєнній Європі та Азії найрадикальніших екстремістських тоталітарних течій – ультраконсерваторів і ультрасоціалістів, які прийшли до влади в Росії в 1917 р., в Італії в 1922 р., і в Німеччині в 1933 р. [4].

Джерела та література:

1. Орлянский В. С. «Еврейский вопрос» в годы Первой мировой войны / В. С. Орлянский // *Культурологічний вісник*. – 2006. – Вип. 16. – С. 42–48
2. Хаген М. Пределы и реформы : Национализм и русская императорская армия в 1874–1917 годы / М. фон Хаген // *Отечественная история*. – 09/2004. – № 5. – С. 37–49.
3. Носенко Т. Иерусалим. Три религии – три мира / Т. Носенко. – *Olta Media Group*, 2003. – С. 315.
4. Евреи // *Народы России. Атлас культур и религий*. – М. : Дизайн. Информационная. Картография, 2010. – 320 с.

УДК 94:316.43(477.73–2)«196/198»

Д. А. Форостенко

СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВИЙ РОЗВИТОК БРАТСЬКОГО РАЙОНУ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ (1960–1980 рр.)

Здійснення з неймовірними труднощами відновлювальних робіт у соціально-побутовій сфері села у повоєнний період не могло не сприяти природному прагненню його мешканців зробити сільський спосіб життя більш комфортним та привабливим. В програмі «розвинутого будівництва комунізму», прийнятій на ХХІІ з'їзді КПРС в 1961 р. категорично стверджувалось, що «поступово колгоспні села перетворюються в укрупненні населені пункти міського типу з упорядкованими будинками, комунальним обслуговуванням, побутовими підприємствами, закладами культури» [7, с. 83]. Наголошувалось, що до початку 80-х рр. ХХ ст. сільські соціально-побутові умови життя зрівняються з міськими. Вирішальні зміни на краще мали статися протягом «першого десятиліття розгорнутого будівництва комунізму», тобто у 1961–1971 рр. Життя ці нереальні плани швидко та безкомпромісно коригувало, бо колгоспи не мали достатніх фінансових та матеріальних можливостей для здійснення наміченого.

Відбувалося і житлове будівництво. Значна увага в цьому питанні була приділена самому селищу Братське. Так за 1963–1964 рр. тут було збудовано 216-квартирних, 8-ми і 4-квартирний жилі будинки. У 1965 р. продовжувалось будівництво двоповерхового районного Будинку культури, розгорнулось будівництво приміщення районного вузла зв'язку. Напередодні 1965 р. відкрилися двері нового райунівермагу, а також хлібний і продуктовий магазин, чайна. Окрім цього, вулиці селища продовжували вкривати асфальтом, бруком. Відбувалось і їхнє озеленення. Тільки в 1964 р. на території райцентру було посаджено 13 500 дерев [4].

Також до послуг населення – електроенергія Каховської ГЕС. В 1965 р. продовжувалось спорудження водопроводу. В 1962 р. в Братському було лише 12 комунальних газових плит. До 1964 р. ця цифра виросла майже в 20 раз. До 1965 р. телевізорів в райцентрі було менше десятка. За 1963–1964 рр. 16 колгоспників артiлі «Шлях Ленiна» придбали телевізори. Братчани мали змогу дивитись передачі з Миколаєва, Одеси, Києва, Москви [4]. Десятки хліборобів, тваринників мали пральні машини, холодильники [6]. Однак, зважаючи на розвиток західних країн Європи, наші люди були обмежені в предметах побуту.

Окрім будівництва шкіл, дитячих садочків, стадіонів в районі працював комбінат побутового обслуговування. Тільки в райцентрі до послуг населення працювало 3 швейні, а також майстерня з ремонту годинників, металевих виробів, художня і столярна майстерні та ін. [5]. Майже у кожному населеному пункті був магазин, а в районі й універмаг. Також у кожному селі була можливість перегляду фільмів. У селах, де не було будинків культури – привозили і встановлювали спеціальну кіноустановку. Мешканці району мали можливість виїхати по справах до району. Так у 1965 р. з автобусної станції селища майже у всі кінці району відправлялися автобуси та вантажні таксі. Більше, як по 10-ти маршрутах курсували автобуси. Однак, залізничний шлях через район майже не проходив, точніше, проходив через 3 населені пункти на півночі району.

Великим плюсом в соціальному розвитку населення було пенсійне забезпечення. Тільки в артiлі «Шлях Ленiна» в 1965 р. виплачувались пенсії 300 колишнім хліборобам, тваринникам, механізаторам [3].

Про умови праці в колгоспах та районі турбувались місцеві профспілкові організації. На забезпечення трудівників усім необхідним під час роботи зосереджували свою увагу правління, партійна та профспілкова організації артiлей. Люди одержували відпустки, деякі їздили в санаторії, будинки відпочинку по путівках. Діти колгоспників також були оточені увагою. Так при радгоспі «Братський» робочий комітет зобов'язувався оздоровити в 1968 р. в піонерських таборах 60 дітей робочих, а також організувати туристичні поїздки та екскурсії [1, арк. 2]. Таку ж кількість дітей планували оздоровити і в 1970 р. [2, арк. 12].

Дещо позитивним явищем соціального розвитку не тільки Братщини, а й СРСР став перехід на гарантовану оплату праці. У більшості колгоспів райо-

ну селяни заробітну плату почали отримувати з 1967 р. Для колгоспників впроваджували матеріальні стимули для підвищення продуктивності праці.

Отже, хоч в районі відбувалось певне будівництво, мешканці села все одно були затиснуті в рамках політики, яка використовувала своєрідну систему рабства. Тому зараз бабусі і дідусі, що жили в селах згадують умови праці, життя за радянських часів як найнесприятливіші. Та все ж це не заважало їм здобувати освіту (як середню, так і вищу), культурно проводити вільний час (якщо такий був), приймати участь в самодіяльності свого краю.

Джерела та література:

1. *Державний архів Миколаївської області, ф. Р-3570 Радгосп «Братський» с. Антонівка Братського району, 64 од. зб., 1944–1970 рр. спр. 147. План агротехнічних заходів по совхозу на 1968 год, 2 арк.*
2. *ДАМО, спр. 168. Колективний договір совхозу на 1970 год, 19 арк.*
3. *Коробчук О. Кращає добробут колгоспників [Текст] / О. Коробчук // Перемога. – 1965. – № 13 (426). – С. 2.*
4. *Пампура І. Буде місто... [Текст] / І. Пампура // Перемога. – 1965. – № 13 (426). – С. 2.*
5. *Товстік О. До послуг трудящих [Текст] / О. Товстік // Перемога. – 1965. – № 13 (426). – С. 2.*
6. *Цифри і факти [Текст] // Перемога. – 1964. – № 133 (389). – С. 2.*
7. *Рибак І. Сільські населені пункти України: проблеми та труднощі розвитку (наприкінці 50-х – перша половина 80-х рр. ХХ ст.) [Текст] / І. Рибак // Краєзнавство. – С. 82–86.*

УДК 930

В. С. Хлановський

РОЛЬ ОСТАННЬОГО ГЕТЬМАНА ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІЇ

У теперішній складний період становлення української державності особливий інтерес викликає гетьманство Павла Скоропадського. Його досвід керування країною цінний тому, що він глибоко пов'язаний з історичною традицією. Адже обрання нащадка старовинного козацького роду Павла Скоропадського на з'їзді хліборобів гетьманом держави засвідчило життєвість історико-політичних традицій України. Таким чином 29 квітня 1918 р. розпочалася нова доба в історії українського державотворення, що мала позитивні і негативні риси і неоднозначно сприймалася як сучасниками подій, так і нинішніми дослідниками [1; 2].

Новообраному гетьману в спадок дісталась країна, яка перебувала у важкому економічному та політичному становищі. Отож він без зволікань приступав до виконання обов'язків, покладених на нього народом.

Урядом Скоропадського було зроблено чимало. Зокрема, за декілька місяців відновлено дійовий адміністративний апарат, багато зусиль здійснено для відновлення промисловості, розроблено законодавство, яке заохочувало інвестиції в економіку держави. Але найбільших успіхів вдалось досягнути в національно-культурному питанні. Будувались нові університети і ліцеї. Універсалами Скоропадського були створені Українська Академія наук, 2 українських університети, 150 українських гімназій. Вийшло друком кілька мільйонів примірників українських підручників; засновано широку мережу загальнокультурних закладів та установ (Український театр драми та опери, Національний архів, Національний історичний музей тощо) [2].

Мінусом було те, що нова держава ґрунтувалась на монархічних засадах. Згідно з законами, уся влада, зокрема й законодавча, зосереджувалась в руках Гетьмана. Так званий авторитарний режим, який нічим не відрізнявся від Російського царизму. Не за те багато людей боролось, щоб один цар змінив іншого, але роковим мінусом було земельне питання. Насамперед П. Скоропадський скасував закон Центральної Ради про конфіскацію великих маєтків і повертав їх колишнім власникам. До своїх маєтків повертались російські поміщики [2]. Відновлення приватної власності на землю викликало невдоволення серед селянських мас. Розроблений в листопаді 1918 р. проект земельної реформи так і не було впроваджено в життя.

Однією із найважливіших ділянок діяльності гетьманського уряду була зовнішня політика. А її основними напрямками: налагодження економічних та культурних зв'язків з іншими державами, відкриття в них дипломатичних установ.

Але після розпаду Австро-Угорщини, революційних подій у Німеччині виникла ситуація, коли австрійські та німецькі війська могли залишити територію України. Тому П. Скоропадський вимушений був піти на союз з Білою Росією. 14 листопада 1918 р. він підписав Маніфест до українського народу про федеративний союз з Росією. Тільки таким чином, Антанта могла признати Україну, як незалежну державу. Тому засуджувати П. Скоропадського за цей федеративний союз в жодному разі не потрібно.

На мою думку, сучасним історикам необхідно більш уважно та детально вивчати проблеми та позитивні сторони становлення української державності періоду правління останнього українського гетьмана Павла Скоропадського. Бо неможливо будувати сучасність, не зважаючи на помилки та позитивний досвід минулих поколінь.

Джерела та література:

1. Гавриленко О. А. Гетьманський переворот 29 квітня 1918 р. : причини та наслідки / О. А. Гавриленко, І. А. Логвиненко // *Актуальні проблеми юридичної науки у дослідженнях вчених: науково-практичний збірник.* – К., 2000. – № 3. – С. 2–10.

2. Субтельний О. *Україна : Історія* / О. Субтельний. – К. : Либідь, 1993. – 720 с.

Відомості про авторів

- Алімова Я. Є.** – студентка 534 групи, ЧНУ ім. Петра Могили.
- Безбабна М. А.** – студентка 334 групи, ЧНУ ім. Петра Могили.
- Біліченко Л. С.** – студентка 334 групи, ЧНУ ім. Петра Могили.
- Бідусяк А. В.** – студент 634 групи, ЧНУ ім. Петра Могили.
- Бурячник А. І.** – студент 334 групи, ЧНУ ім. Петра Могили.
- Волобуєва А. В.** – студентка 334 групи, ЧНУ ім. Петра Могили.
- Гайдай О. М.** – канд. іст. наук, доцент, кафедра історії, ЧНУ ім. Петра Могили.
- Гаргаун Я. І.** – здобувач кафедри історії, ЧНУ ім. Петра Могили.
- Данішевська М. О.** – студентка 434 групи, ЧНУ ім. Петра Могили.
- Дрозд К. О.** – студентка 334 групи, ЧНУ ім. Петра Могили.
- Єльчик В.** – студент 334 групи, ЧНУ ім. Петра Могили.
- Іовчева А. М.** – канд. політ. наук, старший викладач, кафедра історії, ЧНУ ім. Петра Могили.
- Климчук М. В.** – студентка 534 групи, ЧНУ ім. Петра Могили.
- Кожемякіна Н. С.** – студентка 634 групи, ЧНУ ім. Петра Могили.
- Козак Н. О.** – студентка 334 групи, ЧНУ ім. Петра Могили.
- Короткова В. І.** – студентка 434 групи, ЧНУ ім. Петра Могили.
- Костинський О. Р.** – студент 434 групи, ЧНУ ім. Петра Могили.
- Котляр О. Ю.** – студентка 546 групи, ЧНУ ім. Петра Могили.
- Котляр Ю. В.** – д-р іст. наук, професор, завідувач кафедри історії, ЧНУ ім. Петра Могили.
- Кошева Ю. О.** – студентка 434 групи, ЧНУ ім. Петра Могили.
- Крамаренко О. С.** – студентка 534 групи, ЧНУ ім. Петра Могили.
- Лозко Г. С.** – д-р філос. наук, професор, кафедра історії, ЧНУ ім. Петра Могили.
- Меліхова Л. А.** – студентка 334 групи, ЧНУ ім. Петра Могили.
- Міронова І. С.** – д-р іст. наук, професор, кафедра історії, ЧНУ ім. Петра Могили.
- Морозова О. С.** – канд. іст. наук, доцент, кафедра історії, ЧНУ ім. Петра Могили.
- Надич В. М.** – студент 334 групи ЧНУ ім. Петра Могили.
- Недбай Л. С.** – аспірант, ЧНУ ім. Петра Могили.

Незнаюк С. Ю. – студент 334 групи, ЧНУ ім. Петра Могили.

Нестерова М. – студентка 334 групи, ЧНУ ім. Петра Могили.

Олійник О. І. – студент 434 групи, ЧНУ ім. Петра Могили.

Патенко Т. В. – студентка 434 групи, ЧНУ ім. Петра Могили.

Підберезних І. Є. – канд. іст. наук, доцент, кафедра історії, ЧНУ ім. Петра Могили.

Піструїл І. В. – канд. іст. наук, науковий співробітник, Одеський археологічний музей НАН України.

Пляс О. А. – студентка 434 групи, ЧНУ ім. Петра Могили.

Погановський А. О. – студент 334 групи, ЧНУ ім. Петра Могили.

Погромський В. О. – канд. іст. наук, старший викладач, кафедра міжнародних відносин та зовнішньої політики, ЧНУ ім. Петра Могили.

Поліщук А. В. – студентка 334 групи, ЧНУ ім. Петра Могили.

Пшенична Т. М. – студентка 534 групи, ЧНУ ім. Петра Могили.

Радзіцька А. С. – студентка 334 групи, ЧНУ ім. Петра Могили.

Сукач А. О. – студентка 434 групи, ЧНУ ім. Петра Могили.

Тригуб О. П. – д-р іст. наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики, ЧНУ ім. Петра Могили.

Тригуб П. М. – д-р іст. наук, професор, кафедра міжнародних відносин та зовнішньої політики, ЧНУ ім. Петра Могили.

Федорович А. В. – студент 434 групи, ЧНУ ім. Петра Могили.

Форостено Д. А. – студентка 534 групи, ЧНУ ім. Петра Могили.

Хлановський В. С. – студент 334 групи, ЧНУ ім. Петра Могили.

Шевченко Н. В. – викладач кафедри історії, ЧНУ ім. Петра Могили.

Шевченко Н. В. – канд. іст. наук, доцент, кафедра історії, ЧНУ ім. Петра Могили.

Ядловська О. С. – канд. іст. наук, старший викладач, кафедра соціально-гуманітарних дисциплін Дніпропетровського університету внутрішніх справ.

Ярошенко С. О. – аспірант, кафедра історії, ЧНУ ім. Петра Могили.

Редактори, технічні редактори *Т. Базильська, Л. Бернацька, Д. Стригіна.*
Комп'ютерна верстка *А. Іщенко.*
Друк, фальцювально-палітурні роботи *С. Волинець.*

Підп. до друку 31.10.2016.
Формат 60 × 84¹/₁₆. Папір офсет.
Гарнітура «Times New Roman». Друк ризограф.
Ум. друк. арк. 5,81. Обл.-вид. арк. 6,36.
Тираж 50 пр. Зам. № 5002.

Видавець і виготовлювач: ЧДУ ім. Петра Могили.
54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10.
Тел.: 8 (0512) 50-03-32, 8 (0512) 76-55-81, e-mail: rector@chmnu.edu.ua.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3460 від 10.04.2009.

